Dragoș PĂTRARU

7] BOOKZONE

DRAGOS PĂTRARU este o voce

t

puternică în jurnalismul românesc, care nu s-a temut niciodată să abordeze cele mai dificile subiecte ale societății românești. Jurnalist, specialist în comunicare, cu peste 25 de ani de experiență în presă, el a făcut o misiune din a-i aduce pe oameni împreună, militând pentru schimbare și un sistem în centrul căruia să se afle bunăstarea oamenilor, nu profitul cu orice preț.

Din 2013, numele său a devenit sinonim cu Starea nației, o producție care folosește uneltele umorului pentru a sancționa derapajele de la democrație și abuzurile de putere.

Din 2018, Pătraru a lansat podcastul Vocea nației, un proiect prin care își propune să le ascută românilor spiritul critic provocându-i să citească și să se educe permanent. Ideile și cărțile prezentate în podcastîn anul 2022, sub ideea de atentie cu intenție, stau la baza acestei cărți.

ATENTIE

CU INTENȚIE

Descrierea Cil' a Bibliotecii Naționale a României l'ĂTRARU, DRAGOȘ

Atenție cu intenție / Dragoș Pătraru. - București:

Bookzone, 2023

ISBN 978-630-305-133-8

159-9

Aceasta este o culegere de texte din episoadele podcastului Vocea nației, un podcast Starea nației, găzduit de Dragoș Pătraru.

Texte selectate și adaptate de Anca Stănescu.

Ilustrații imaginate și realizate de Valentin Ioniță, @alb_astru.

Redactor: Mariana Alexandru

Foto copertă: Dan Ene

Grafician copertă: Cezar Mandă Tehnoredactor: Anca Marisac

© Bookzone 2023, pentru prezenta ediție Toate drepturile rezervate pentru limba română. Nicio parte a acestei lucrări nu poate fi stocată sau reprodusă fără acordul editurii.

Editura Bookzone

Șoseaua Berceni, nr. 104, sector 4, București Comenzi și informații:

Telefon: +40 774 091.579; +40 770 584.429 E-mail: office@bookzone.ro www.bookzone.ro

ATENTIE

CU INTENȚIE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României PĂTRARU, DRAGOȘ

Atenție cu intenție / Dragoș Pătraru. - București:

Bookzone, 2023

ISBN 978-630-305-133-8

159-9

Aceasta este o culegere de texte din episoadele podcastului Vocea nației, un podcast Starea nației, găzduit de Dragoș Pătraru.

Texte selectate și adaptate de Anca Stănescu.

Ilustrații imaginate și realizate de Valentin Ioniță, @alb_astru.

Redactor: Mariana Alexandru

Foto copertă: Dan Ene

Grafician copertă: Cezar Mandă Tehnoredactor: Anca Marisac

© Bookzone 2023, pentru prezenta ediție Toate drepturile rezervate pentru limba română. Nicio parte a acestei lucrări nu poate fi stocată sau reprodusă fără acordul editurii.

Editura Bookzone

Șoseaua Berceni, nr. 104, sector 4, București Comenzi și informații:

Telefon: +40 774 091.579; +40 770 584.429 E-mail: office@bookzone.ro

www.bookzone.ro

ATENTIE

CU INTENȚIE

Cuprins

Prefață 1

Să începem cu: De ce? .. 15

Bucla cunoașterii.

Ce urmează după capitalism? 23

Și totuși, la ce suntem atenți? 35

Tu cum decizi ce e corect? 43

Ne naștem buni sau răi? 51

Puterea gândurilor negative. Prea bun ca să fii ignorat 61

Orbii pandemiei 73

Revenirea la mai bine 79

De fapt, de ce muncim? 91

Cod roșu pentru umanitate 99

Despre dansul nuclear al lui Puțin. Și cum lăsăm

copii mai buni pe o planetă bună 107

Prostul norocos

și săracul ghinionist 119

Despre zgomot. Cum îl controlăm pentru

a lua decizii mai bune 127

Spune-mi cine ești, ca să-ți spun

cum poți fi dezinformat 137

Mentalitate de cercetaș 149

Cum ajungem la bunăstare? 155

Gogoașa creșterii economice 163

Creșterea care ucide. Mai mult = mai puțin 173

Cum schimbăm capitalismul? 183

Statul antreprenorial. Sau cum reparăm capitalismul? 193

Mitul deficitului. De unde vin, de fapt, banii

și de ce nu îi avem 203

Taxe sau furci 217

Amurgul democrației 229

Secolul singurătății 241

Regăsirea sensului 251

De ce ne dezbină politica? 261

Tu cum îți trăiești săptămânile? 271

Rețeta fericirii 277

Să încheiem cu ce putem

face împreună 283

Bibliografie 285

Prefață

Lumea e groaznică.

Lumea e bună.

Lumea poate fi mult mai bună.

Toate aceste afirmații de mai sus pot fi corecte în același timp, spunea un cercetător într-un articol publicat cândva în 2022. Dacă ne urmăriți activitatea la Starea nației de mai mult timp, știți deja că ne învârtim mai degrabă în jurul celei de-a treia afirmații. Greșeala de a ne raporta doar la trecut e una pe care mulți dintre noi o fac. Uitându-ne înapoi, ar putea să pară că suntem într-un loc mult mai bun acum. însă, așa cum zice Jason Hickel când vorbește despre sărăcie, dacă ar fi să ne raportăm nu la trecut, ci la capacitatea reală pe care o avem în prezent de a pune capăt sărăciei, am vedea că stăm mai prost ca niciodată. Instrumentele pe care le folosim acum ca să măsurăm și ca să evaluăm bunăsta¬rea și progresul omenirii nu ne spun întreaga poveste. Trecutul nu este întotdeauna un indicator bun pentru cum ar putea să fie prezentul.

Am citit și văzut destule, astfel încât să ne formăm niște opinii argumentate despre faptul că modelul creșterii economice continue se află într-o criză profundă și nu e deloc compatibil cu ceea ce ar trebui să însemne o viață bună. Suntem convinși că binele și bunăstarea trebuie să fie mult mai uniform distribuite între noi și că acest capitalism nebun din ultimii ani trebuie schimbat, trebuie corectat și reconectat cu bunătatea. Credem că scopul profitului cu orice preț e nociv pentru oameni, pentru planetă și pentru toate ecosistemele care susțin viața pe Pământ. Apoi, credem cu tărie că felul în care muncim trebuie să se schimbe și felul în care atribuim valoare muncii trebuie reevaluat. Avem

nevoie de un stat cu instituții puternice și bune, în care să lucreze oameni competenți și buni, și mai ales avem nevoie de insti-tuții care să lucreze pentru oameni, nu împotriva lor. Credem că în orice facem azi trebuie să ne gândim și la bunăstarea generațiilor din viitor și că avem nevoie să ne adaptăm urgent la această lume în schimbare, ca să evităm o ruptură uriașă în materialul contractului social pe care l-am semnat între noi.

Acest contract social pe care se bazează în prezent întreaga organizare a societăților nu este adaptat pentru problemele noi cu care ne confruntăm. E un contract vechi, gândit în secolul trecut, peste care încercăm să potrivim situații de secol XXI.

Minouche Shafik face o analiză a acestui contract în cartea Ce ne datorăm unii altora. Un nou contract social pentru o lume mai bună. Shafik arată că premisele acestui contract social vechi se bazează pe niște ipoteze care nu mai sunt valabile în prezent. Ipoteze precum aceea că în societăți există familii în care doar bărbatul muncește în afara casei și câștigă suficient încât să susțină întreaga familie, în timp ce femeia se ocupă de gospodărie și de copii; că oamenii se căsătoresc și că rămân căsătoriți toată viața - cu alte cuvinte, că această împărțire a sarcinilor funcționează pentru ambii parteneri până la finalul vieții. Acest contract depășit de vremuri, dar la care încă ne raportăm în tot ce facem, presupune că ceea ce oamenii învață în școală le este suficient ca să se descurce în tot restul vieții. Așa că învățarea se termină atunci când oamenii ies din școală. Nu mai există nicio infrastructură care să o faci¬liteze după acest moment. Câți dintre oamenii pe care-i cunoașteți au renunțat la învățare după ce au terminat școala? Apoi, presupunerea e că aceste cunoștințe dobândite în anii de învățământ îi ajută pe oameni să găsească un loc de muncă stabil, bun, același toată viața; că vor ieși la pensie din acel loc de muncă, iar în cei câțiva ani rămași de viață, familia va avea grijă de ei.

Mai e astăzi aplicabil ceva din toată această poveste? Aproape nimic. Din păcate, ideile cu care am crescut, idei care aparțin unei lumi cu care prezentul nu mai are legătură, încă reprezintă fundamentul felului în care sunt construite toate sistemele din jurul nostru. Diferențele sunt, desigur, foarte vizibile. Astăzi, dintr-un salariu, trăiește cu greu un singur om, sub nicio formă un salariu nu poate susține o întreagă familie. Un angajat are astăzi mult mai multe joburi în timpul vieții, sau poate chiar mai multe în același timp. în plus, foarte rare sunt situațiile în care cineva iese la pensie din primul loc de muncă pe care l-a avut.

Cu alte cuvinte, fundația societății, cea care a fost turnată de niște oameni care au trăit înaintea noastră, arată într-un fel. Iar construcția pe care noi am ridicat-o în prezent, peste această fundație, arată cu totul altfel. Din această nepotrivire apare tot mai multă neliniște socială.

Timp de un sezon întreg al podcastului Vocea nației, am încercat să ne îndreptăm atenția, în cele mai multe dintre episoade, înspre înțelegerea acestor probleme, iar mai apoi înspre ideile pe care unii oameni le propun, cu argumente, ca soluție. Idei propuse în cărți, în cursuri, în articole bune, în lucrări, în proiecte începute în jurul lumii. Am dus apoi ideile mai departe, vorbind despre ele. Am

format o „buclă a cunoașterii”, cum zice Albert Wenger, autorul cărții The World After Capital.

Suntem cu toții contemporani cu evenimente care remodelează lumea. Și nu e deloc o exagerare când spunem asta. Ne confruntăm cu renașterea amenințăª¬rii armelor nucleare; cu un război la granița noastră, un război care a venit atunci când tocmai ce se mai slăbea amenințarea unui virus care a adâncit sărăcia în lume și a scos la suprafață imaginea inegalității în cele mai urâte forme ale ei. Iar toate acestea sunt învăluite de rapoarte peste rapoarte în care cercetătorii descriu un „atlas de suferință umană”, dacă eșuăm în a acționa concret împotriva schimbărilor climatice.

Dacă problema sărăciei și-ar putea găsi un început de rezolvare în imprimantă, problema crizei climatice nu se va putea rezolva așa. Stephanie Kelton pune bazele unui cadru conceptual foarte bun în cartea The Deficit Myth - acela al diferenței dintre ce e natural și ce e artificial. Solul, apa, mâncarea, puterea de muncă, ideile, cunoașterea, toate astea sunt resurse reale. Banii, însă, sunt doar un instrument. Un instrument artificial cu care punem în mișcare resursele reale. O pădure nu crește din tastele unui calculator. Mâncarea și apa curată nu pot fi tipărite. Banii, în schimb, da. întrebarea impor¬tantă la nivel de societate nu ar trebui să fie „de unde bani?”. întrebările importante sunt altele: Putem în mod real să producem toată mâncarea de care oamenii au nevoie? Există suficient spațiu pentru asta și suficient sol sănătos? Putem construi locuințe decente în care oamenii să trăiască? Avem cu ce? Avem cu cine? Sunt oamenii atât de sănătoși, încât să poată munci? Avem tehnologia necesară să punem în practică ideile pe care le avem? Și, la fel de important, avem printre noi oameni cu idei bune despre cum ar putea fi făcute lucrurile mai bine?

Dacă putem răspunde în mod favorabil la aceste întrebări, nu ne împiedică nimic să ne stabilim niște „misiuni” la nivel de societate, așa cum zice Mariana Mazzucato în cartea Mission Economi/: A Moonshot Guide to Changing Capitalism. Misiuni care să ne ajute să folosim în mod util acest instrument imaginar al banilor. Misiuni care să ne ajute să construim societăți în care să ne fie tuturor bine, ținând cont în același timp de un criteriu foarte important: limitele acestei planete. Despre o astfel de societate vorbește Kate Raworth în cartea Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 2ist-Century Economist. Oamenii sunt în mod funda¬mental dependenți de ecosistemele planetei, natura nu e doar o „resursă”, depindem de sănătatea ei ca să trăim. Așa cum spune Jason Hickel în cartea Less is More: Hoiv Degrowth Will Save the World, trebuie să renunțăm la a mai crede că omul domină lumea naturală și să trecem la o altă filozofie, una care să își aibă rădăcinile în ideea de reciprocitate și de regenerare.

Nu există niciun tipar, nicio rețetă sigură pentru cum ar trebui făcute lucrurile. De-a lungul timpului, unele idei bune pur și simplu au prins; alte idei, poate mai rele, la fel. Iar unele dintre schimbările din societate au fost accidentale. însă, așa cum spun Esther Duflo și Abhijit V. Banerjee în cartea Economie utilă pentru vremuri dificile, ar fi greșit să subestimăm rolul pe care politicile publice l-au avut în schimbările ultimilor ani. Politicile publice implementate de state sunt un

instru¬ment de schimbare foarte puternic. Există un spațiu bine delimitat în care societatea poate ține în echilibru statul. Există un „coridor îngust”, așa cum spun Daron Acemoglu și James Robinson în cartea care poartă chiar acest nume, coridor care se întinde în spațiul delimitat de absența unui stat cu instituții funcționale, pe de o parte, și dominația instituțiilor statului asupra societății, de cealaltă parte. în acest coridor, societatea poate moni¬toriza puterea statului, poate să nu fie de acord cu statul, dar poate să și colaboreze cu el. în acest coridor, demo¬crația trebuie apărată constant. Pentru că supraviețuirea democrației depinde de alegerile zilnice ale oamenilor, cum zice și Anne Applebaum în cartea Amurgul demo¬crației. Seducătoarea atracție a autoritarismului. Ascensiunea autoritarismului este un alt pericol mare al acestei perioade, la care ar trebui să fim foarte atenți. Democrația noastră șubredă a rezistat cumva până acum. Problema e că harta din jurul nostru arată destul de prost și ar cam trebui să începem să fim atenți la toate semnele.

De asta e atât de important ca noi, cei ce avem norocul să găsim resursele necesare ca să alocăm atenție acestor idei, să facem ce ține de noi ca să mișcăm lucrurile. Să vorbim despre ideile importante. Să dăm informați¬ile mai departe. Și, foarte important, să nu ne descura¬jăm dacă nu obținem rezultate imediat. Schimbările se întâmplă pe parcursul unor zeci de ani. E posibil să nu ajungem să vedem schimbarea în timpul vieții noastre. Gândirea pe termen lung e una dintre cele mai mari provocări morale cu care ne confruntăm în prezent, cum zice Roman Krznaric în cartea The Good Ancestor.

Cum lăsăm o planetă mai bună pentru copiii noștri, dar și copii mai buni pe o planetă bună?

Cuvântul-cheie astăzi este „împreună”. Asta e ceva ce spun des oamenii care au reușit să facă mult bine, oameni precum Valeriu Nicolae, un om care ne inspiră în fiecare zi, cu tot ceea ce face.

E important să lucrezi cu alți oameni. E important să colaborezi. Să formezi comunități. Matthew Syed vorbește în cartea Idei rebele despre cât de importante sunt inteligența colectivă și diversitatea oamenilor dintr-o echipă. Diversitate care nu ține de speciali¬zări academice, ci pur și simplu de experiențe de viață. Zgomotul din jurul nostru, cel care ne împiedică să vedem limpede lucrurile, tinde să se anuleze atunci când ne bazăm pe „înțelepciunea mulțimii”, descrisă de Daniel Kahneman în cartea Noise. Un defect al judecății umane. Avem nevoie, deci, unii de alții.

Oricât de visătoare și de utopice ni s-ar părea îndemnurile la schimbare, realitatea ne arată că lucrurile doar așa se întâmplă: atunci când niște oameni se strâng și decid împreună că vor să schimbe cursul lucrurilor. Iar pentru asta e nevoie de o infrastructură „umană”. E nevoie de spații în care să ne întâlnim ușor, e nevoie de un program de lucru care să ne permită să avem timp liber de petrecut cu alți oameni, e nevoie de schimbări de sistem. Așa cum zice Noreena Hertz în cartea Secolul singurătății, e nevoie de reconectarea capitalismului cu bunătatea.

Pentru că mare parte dintre suferințele noastre de azi au la bază deconectarea, despre care vorbește Johann Hari în cartea Legături pierdute: deconectarea de o muncă cu sens; deconectarea de valorile importante; de poziția socială și de respect; deconectarea de natură. Dar cel mai presus: deconectarea de oameni. Cei mai sănătoși oameni sunt cei care au alți oameni în jurul lor. Relațiile bune ne țin fericiți și sănătoși. O arată studiu după studiu.

Dar cum păstrăm relații bune cu cei din jur când suntem atât de dezbinați de politică, de un virus, de un vaccin, de orice dezbatere care durează două zile pe rețele înainte să fie uitată? Măcar o parte din răspuns se află în excepționala carte a lui Jonathan Haidt, Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia. Haidt explică foarte bine că, de fapt, toți ne dorim aceleași lucruri: vrem să ne fie bine nouă și vrem să le fie bine celor din jurul nostru. Doar că avem feluri diferite de a exprima asta. Moralitatea e o construcție cu mai mulți piloni.

Avem nevoie de cât mai mult teren comun între noi. Avem nevoie să refacem acel „centru care nu rezistă", cum zice Jamie Wheal în cartea Regăsirea sensului. Avem nevoie să închidem prăpastia asta imensă dintre noi, să refacem centrul și să construim un teren comun de unde să ne putem ocupa de problemele cu adevărat importante ale acestei perioade. Nu sunt deloc puține și nu sunt deloc ușoare.

Dacă suntem norocoși, avem la dispoziție, într-o viață, 4 ooo de săptămâni, cum zice Oliver Burkeman. Ce facem cu ele? Unde alocăm atenția? Cum decidem ce să ignorăm ca să avem o viață bună? Mai ales când atenția ne este cerută din toate părțile de acest exces de tehnologie. Tehnologie care ne-a ușurat viața, dar care a venit la pachet cu un deficit de înțelepciune. Am avut o revoluție științifică fără să avem și o revoluție a mora¬lității care să o egaleze. Știința și tehnologia ne-au făcut puternici fără să ne facă în aceeași măsură înțelepți.

Această lipsă de înțelepciune pavează și Drumul spre nelibertate, despre care vorbește Timothy Snyder. Lipsă de înțelepciune în a înțelege că trecutul și istoria sunt extrem de importante, dar că nici trecutul și nici prezentul nu sunt niște indicatori buni pentru cum va fi viitorul. Pentru că viitorul se construiește în fiecare zi.

Despre ideile și cărțile menționate mai sus urmează să citiți, pe larg, în paginile acestei cărți. Fiecare capitol e un text rescris și adaptat din episoadele pod-castului Vocea nației, pe care îl găsiți pe canalul nostru de YouTube, https://www.youtube.eom/@StareaNatiei. Iar numărul episodului e indicat pentru fiecare capitol în parte.

Să începem cu: De ce?

Un lucru bun pe care l-am învățat de la Simon Sinek e acesta: dacă nu putem răspunde clar la întreba¬rea „de ce?", atunci poate că nu facem ce trebuie. Toată lumea știe ce face (aș avea câteva contraexemple, uitân- du-mă la clasa noastră politică) și știe cum face. Dar foarte puțini au răspunsul la întrebarea „de ce?". Ba, o astfel de întrebare le creează multora un gol în stomac. Pentru că a

nu avea un răspuns te expune cu totul lipsei de sens. Și nu cred că există sentiment mai nociv pentru un om decât acela de a nu își fi găsit motivul pentru care merge într-o anumită direcție. Poate că de-aia și eșuează cei mai mulți, fie că vorbim de oameni sau de organi¬zații, chiar și de comunități sau state. Nu poți să ajungi la mentalitatea de care ai nevoie (open mindset, cum îi spune Carol Dweck) fără să știi de ce faci ceea ce faci. Și fără ca acel „de ce” să fie ceva în care crezi cu tot ce ai tu mai bun. Sau, în unele cazuri, mai rău. Că suntem cu lumea în acest punct pentru că unii au crezut cu tărie în lucruri cu totul greșite. Pentru că unii au fixat cumva, la un moment dat, niște valori despre care acum realizăm că trebuie schimbate, dacă vrem să nu punem în pericol principalul scop pe care natura l-a dat oricui posedă viață, fie că vorbim de plante sau de animale: perpetu¬area speciei.

Chiar dacă este tot o culegere de texte, așa cum au fost și precedentele două, Starea nației, în 2015, și Unde nu-i cap, vai de popoare, în 2017, această carte este diferită și, cum se spune acum, aduce mai multă valoare celui care o citește. Dacă în cazul primelor două volume a fost vorba de texte adaptate din emisiunea Starea nației - care în februarie 2023 a împlinit zece ani -, această carte conține parte din textele pe care, într-o formă apropiată, le poți auzi în episoadele podcas- tului Vocea nației din sezonul 2021-2022. Ele au fost, așadar, selectate și adaptate pentru varianta tipărită cu multă grijă de colega mea, Anca Stănescu, fără de care, o scriu apăsat, acest demers nu ar fi devenit realitate. Și fără de care calitatea podcastului Vocea nației nu ar fi crescut atât de mult în ultimii, iată, trei ani deja. Asta se întâmplă când ai norocul ca oameni buni să-și dorească să contribuie la ceea ce faci și să te ridice pur și simplu la un nivel la care singur nu ai fi putut ajunge. Vom povesti asta la multe lansări prin țară, dar colaborarea cu Anca a venit după ce eu am primit de la ea un mail în care, printre rânduri, am citit asta: „Uite, tu faci OK ce faci, dar ce zici dacă ai face mult mai bine unele lucruri cu ajutorul meu?” Să nu răspunzi la un astfel de mesaj ține de prostie. Mulțumesc, Anca.

Sunt trei motive pentru care am decis să avem și variante tipărite cu cele mai importante idei pe care le punem în discuție la podcastul Vocea nației, un demers care consumă resurse considerabile fără să aibă o rețetă financiară în spate (ne-au salvat, putem spune, în ultimul an, prietenii noștri de la Server Config, nu ezitați să-i căutați). Așadar, cu această carte, ne propunem să acoperim partea de finanțare pentru fiecare sezon de podcast, astfel încât să nu-l facem dependent de reclame, nefiind foarte iubiți pentru lucrurile pe care le spunem la emisiune despre profit, consumerism, corporații, inega¬litate, bulllshit jobs și așa mai departe. Cu ce ne rămâne vă voi spune ceva mai jos ce vom face.

Un alt motiv care a dus la nașterea acestui produs fizic este dorința celor care ne urmăresc de a avea acces rapid la ideile din podcast (observați că vă scot pe voi în față, voi ați vrut, noi n-am fi făcut-o, dar dacă ați insistat să ne băgați niște bani în buzunar...). Sunt asaltat pui’ și simplu cu solicitări din partea celor care vor să le spun care e cea mai bună carte despre un subiect. Sau să le spun trei cărți pe care le-aș recomanda, unii vor zece, așezate într-o ordine a dificultății. Un cont pe goodreads, deși util, unde mă urmăresc foarte mulți (mă găsiți dând

căutare la categoria „friends” în aplicație), pare că nu poate satisface această dorință a multora. Dar e vorba și despre modul în care oamenii vor și asimilează informa¬ția. Adică, această carte e și pentru cei care nu au acces la net sau și l-au limitat, sunt destui (mă număr printre cei care au pus o limită de 30 minute de stat zilnic pe rețele precum Insta și Facebook, adică rețele pe care nu le folosesc pentru învățare, cum fac cu YouTube, de pildă), dar și pentru cei care nu pot sau nu vor pur și simplu să citească 40 de cărți pe an, dacă pot lua ideile princi¬pale, comentate de cineva în care au încredere, dintr-o singură carte.

Apoi, primesc mesaje de la oameni care îmi cer să le spun repede o idee despre care am vorbit la podcast, pentru că nu reușesc să o formuleze astfel încât să câștige o dispută cu niște prieteni care sunt în vizită la ei. Chiar dacă ajut atunci când pot și când văd mesajul la timp cu un răspuns, e mult mai elegant să te scuzi, să mergi până la bibliotecă, să scoți o carte, să mergi la capitolul care te interesează și să citești în fața prietenilor ideea pe care o căutai (și apoi, eventual, să le recomanzi cartea, mulțumim).

Și spun asta din experiența proprie, eu apelez des la acest gest, pentru că multe dintre ideile despre care vorbesc și după care am ajuns să trăiesc viața azi vin din cărțile citite. Dar ce te faci când nu ai o carte? Când urmărești pe cineva și nu vrei să-ți scape nicio idee importantă (eu am „relația” asta cu mai mulți producă¬tori de conținut, cum ar fi, de pildă, Andrew Huberman), îți dorești să poți reveni repede la o idee, la un argument, fără să fii nevoit să intri pe net, să cauți printr-un episod de mai bine de două ore, să asculți, să notezi, pentru a putea folosi apoi ideea respectivă. Așa, avându-le pe toate într-un loc, mai ales dacă citești folosind un marker și făcând notițe cu creionul pe margine sau la final, cum fac eu, poți ajunge mai repede acolo.

în plus, puteți găsi fiecare capitol și mai ușor în funcție de ilustrația care îl însoțește. Iar pentru asta îi mulțumim lui Valentin Ioniță, @alb_astru. Valentin s-a oferit să facă o muncă incredibilă într-un timp scurt și a reușit să-și imagineze în fiecare dintre ilustrațiile de la început de capitol esența cuvintelor care au urmat.

în fine, facem asta și ca să documentăm noi mai bine drumul ăsta pe care am apucat-o și pentru a crista¬liza mai bine idei care, puse la un loc și experimentate, pot fi apoi puncte de plecare pentru alte idei bune, despre care să vorbim sau să scriem. Și constat asta cu proiectul Starea sănătății. Există idei foarte bune la unii autori, care o dau însă în bară cu altele. Așa că o idee excelentă luată de la unul, combinată cu o alta și cu propria expe¬riență de viață pot naște noi direcții de explorare, care să ne alimenteze curiozitatea și dorința de utilitate.

După ce dăm la o parte toate costurile pe care le avem cu această carte și necesarul nostru de finanțare pentru podcast, vom folosi restul sumei pentru a adăuga câteva burse lunare pentru copiii pe care îi sprijinim prin Ceasul bun. Și demersul ăsta a fost inspirat de cineva. Ni s-a alăturat la Cafenea o fată care scrie foarte bine. Am văzut o poezie scrisă de ea. Eu nu tresalt ușor la poezii. Și atunci când am negociat salariul i-am spus că în fișa postului ei intră și să scrie ceva în fiecare zi. Nu contează ce, să poată să-mi arate la finalul fiecărei luni

cum a mânuit și cuvintele, nu doar vasele din bucătărie, între timp, a plecat de la cafenea, dar o sun din când în când s-o întreb dacă a mai scris ceva și să-i reamintesc să nu renunțe la scris. Și vă sfătuiesc să încercați asta, indiferent de ce faceți: să vă oferiți permanent luxul ăsta (am citit de curând despre un om al străzii, român, care a lansat un volum de poezii) de a încerca și altceva, luxul unei a doua curbe, cum o numește Charles Handy, într-o carte care m-a inspirat pentru toate curbele astea pe care le-am făcut în ultimii ani: Cafeaua nației, Cafeneaua nației, Ceasul bun, podcastul Vocea nației, Starea sănă¬tății, Starea performanței, newsletterul Starea săptă¬mânii (la care vă puteți abona gratuit pe stareanatiei.ro), Starea planetei, Starea muncii, magazinul nostru virtual, acum Cafeneaua nației pe roți, un proiect în care am investit peste 100 ooo de euro, urmează Teatrul nației, la Ploiești, academia de sport despre care vă vorbeam, poate Școala nației, dacă vom mai avea energia necesară să ajungem până acolo. Pentru fiecare reușită, au fost mai multe nereușite sau proiecte atât de slabe, încât nici n-au mai fost lansate.

Am încercat să facem cartea și mai interesantă adăugând, la începutul fiecărui capitol, o întâmplare personală care mi-a marcat drumul în viață. N-am stat

prea mult să le aleg, dacă aș avea din nou capitolele în față aș putea să am cu totul alte opțiuni, scotocind în amintiri. Am fost influențat de trăirile din perioada în care am scris aceste întâmplări (octombrie 2022 - iunie 2023). Un exercițiu care m-a făcut (a contribuit la asta și o întâlnire cu colegii din școala generală, după 30 de ani de la absolvire - prima pe care o organizăm) să îmi amintesc de întâmplări pe care le credeam cu totul uitate.

Am considerat că asta vă va face să vă gândiți la situația voastră și să puteți face, dacă e cazul, ceva schimbări bune. Sper să vă placă și să vă inspire.

Norii sunt mult prea jos. Plouă mărunt, enervant. Rafalele de vânt și cele doar câteva grade transformă picăturile într-un bici care mă face să mă întreb ce caut aici. Dar trebuie să stau. Trebuie să mă întorc acasă cu lapte praf pentru Andreea, întrebarea lucrează în capul meu, printre urletele copiilor lăsați să se joace de părinții lor care stau și ei la fel ca mine la coada asta, pentru laptele praf dat gratuit de autorități. Ce caut eu aici? N-ar trebui să fiu atât de sărac, nu? Adică, și eu, și Monica muncim, eu dețin o publicație locală, la naiba. Nu doar lucrez acolo, sunt patron! Un săptămânal de sport, e adevărat, îmi place la nebunie ce fac, dar sunt aproape sigur c-am greșit renunțând la jobul de la radio, după patru ani.

E clar că nu fac bine ceva, e clar că trebuie să fac niște schimbări. Dar ce schimbări? De unde să încep? Habar n-am! Și, dacă urăsc ceva pe lumea asta, atunci urăsc apa. Și m-am făcut fleașcă. Nu pot să lucrez mai mult, pentru că ziua mea de lucru are între 12 și 16 ore. Și-atunci? Nu știu, dar trebuie să fac ceva!

Să fiu mai deștept, să știu mai multe, să mă pricep mai bine. Să investesc deci în mine, să-mi mut atenția pe lucrurile importante pentru viitor. Să construiesc. Să evoluez. Să pot să văd mai departe când ridic privirea. Chiar dacă mi-e greu,

chiar dacă plouă. Pentru că eu n-ar trebui să fiu aici. Trebuie să ajung cumva, făcând ceea ce îmi place la nebunie să fac, să îmi permit să trăiesc decent măcar. Și să-i ajut și pe alții să o facă.

Bucla cunoașterii.

Ce urmează după capitalism?

Vocea nației #123

La finalul fiecărui an, când mă uit în urmă și trec prin toate titlurile cărților citite, îmi dau seama cât de important e să ne direcționăm atenția unde contează cu adevărat. Cărțile înseamnă învățare serioasă, iar asta se traduce prin putere. Putere de negociere pentru un job mai bun, puterea de a lua decizii corecte, puterea de a nu pica în plasa fake news-urilor, puterea de a fi mai bun, mai înțelegător, mai rezilient. Cu tine, cu cei din jur, cu tot ce-ți pune în față viața.

Atenția e resursa cea mai importantă pe care o avem azi. O gestionăm greșit, suntem doar produse pe care alții (rețelele sociale) le vând și fac avere. Una dintre cărțile care mi-au confirmat această idee este The World After Capital, scrisă de Albert Wenger, care vorbește despre sfârșitul erei industriale și începutul erei cunoaș¬terii. Era cunoașterii este marcată de atenție. De felul în care alocăm atenție.

Dacă am putea să facem un pas în spate și să ne uităm la cum s-au întâmplat lucrurile, fiecare tranziție a omenirii a extins spațiul lucrurilor care deveneau posibile, spune Wenger. Fiecare tranziție a redefinit și limitările pe care le aveam. De exemplu, când a apărut agricultura, limitările nu mai erau cantitățile de mâncare pe care oamenii le puteau obține din cules și din vânat, ci limitarea a devenit, dintr-odată, pământul. Oamenii puteau să cultive atât cât le permitea bucata de pământ pe care o aveau. Apoi, trecerea către epoca industrială a schimbat iar limitările. în prezent, nu mai suntem con¬diționați de pământ, ci de capital. însă ne aflăm acum într-o perioadă în care, treptat, tehnologia digitală schimbă limitarea de la capital la atenție.

în era cunoașterii, atenția e limitată și e ținta celor mai multe dintre companii. Rețelele sociale se pricep de minune să facă bani din atenția noastră. Problema e că nimeni nu are mai mult de 24 de ore pe zi. Ne împărțim ziua între mâncat, dormit și câștigat bani ca să avem în continuare ce să mâncăm și unde să dormim. Ne mai rămâne puțin timp pe care putem să îl alocăm în mod liber în alte scopuri.

încă suntem la începutul acestei tranziții către o nouă eră. încă ne dedicăm cea mai mare parte din atenție activităților specifice erei precedente. Cu alte cuvinte, muncim și consumăm.

Dar există și oameni care reușesc să iasă dintre ro¬tițele acestui sistem. Oameni care nu mai văd în muncă un scop, care preferă și, foarte important, care își și

permit să câștige mai puțin, dar să rămână cu mai mult timp liber. Oameni care consumă mai puține lucruri materiale, pentru că își găsesc bucuria în altfel de experi¬ențe. Sunt cei mai norocoși dintre noi.

Fiecare mare tranziție a forțat oamenii să găsească noi moduri de a face lucrurile și noi scopuri în viață. Nu am continuat să culegem și să vânăm după ce am inventat agricultura și nici nu am rămas fermieri cu toții după ce a apărut revoluția industrială, spune Wenger.

Pe măsură ce lăsăm și epoca industrială în urmă, scopul nostru pe această planetă nu mai poate să derive doar din a avea un loc de muncă sau doar dintr-un consum tot mai mare de bunuri materiale. Trebuie să ne găsim un alt scop, unul care să fie compatibil cu era în care intrăm, era cunoașterii.

Voi în ce găsiți scop? V-ați gândit vreodată în mod serios? Dacă nu, luați-vă acum câteva minute de pauză din lectură și gândiți-vă la asta.

Mulți oameni s-au reapucat de școală, de cursuri, de sport, de cântat la instrumente, pentru că și-au dat seama, în ultimii ani, că trebuie să iasă cumva din capcana capitalismului, din capcana asta a muncii și a consumului ca scop în viață. Eram odată la Bârlad și am întrebat oamenii din sală: „Credeți că scopul nostru în viață e munca?”, iar un cetățean din al doilea rând, trecut de 70 de ani, a răspuns imediat, ferm și tare: „Da!”

însă lumea se schimbă și șpilul e cât de repede ne putem schimba și noi percepțiile și viziunea despre lume. Mă tot întreabă părinții: „Ce ar trebui să facă acești copii, care-s meseriile viitorului, la ce școală să-i dăm?” Teama asta de părinte pentru cum va arăta lumea în care îți arunci copilul e normală, dar cred că totul se rezolvă dacă încerci să gândești în afara cutiei, să înțelegi lumea de azi și apoi să fii acolo pentru a schimba discuția din: „Mergi la mate-fizică, pentru că aia am făcut și eu și mi-a fost bine, uite, nu murim de foame, trebuie să-ți faci un rost” în: „Uite, e o lume dementă acolo, poți pica în capcana de a fi produsul altora, alocând toată atenția rețelelor sociale și avatarurilor altora, sau poți să încerci să înveți, să vezi ce-ți place, să construiești ceva. Nu știu ce, habar nu am, trebuie să fie ceva în care tu crezi, în care poți să pui muncă și pasiune, ceva care să-ți ofere un scop cu care să te simți bine, dar și timpul necesar

pentru a acorda atenție celor apropiați, relațiilor, priete¬nilor, sănătății, somnului, meditației și așa mai departe”.

Am prieteni care spun: „Nu poți, frate, să te muți de la stânga la dreapta sau de la dreapta la stânga”. Nu sunt de acord deloc. Sigur, traseismul multor politicieni e mizerabil. Dar societatea, dacă urmezi disciplinat tot ce te învață, te face să intri în viață, ca adult, obligatoriu de dreapta. Te face să spui: „Eu, ca individ, sunt tot ceea ce contează. Și trebuie să folosesc toate mijloacele pe care le am la dispoziție ca să reușesc să-mi fie mie bine.” Apoi, te lovești de viață, mai citești, mai înveți și îți dai seama că lucrurile se fac mai bine împreună cu alții, că e mult mai important să nu lași pe nimeni în urmă, că organi¬zațiile care se bazează pe colaborare, pe transparență și pe creștere sănătoasă sunt mai durabile în timp,

că, după ce îți dai seama de capcana consumului și a profitului cu orice preț, câștigi infinit mai mult dacă duci o viață mai simplă și mai generoasă și așa mai departe.

Scopul meu, la început, a fost supraviețuirea. Când nu ai ce să mănânci, nu există alte opțiuni. Cu toate acestea, educația e importantă. Pentru că întotdeauna ai mei au împărțit cu ceilalți, chiar și atunci când nu era nimic de împărțit. Și asta te dezvoltă într-un fel. Să pui tot ce ai pe masă când îți vin musafiri, să nu ascunzi nimic, să te bucuri sincer de compania prietenilor, să nu-i bârfești după ce pleacă, acestea sunt lecții care contează enorm pentru copiii care observă mult mai mult decât ne-am dori noi, părinții.

După ce am rezolvat ecuația cu supraviețuirea, crezând toate rahaturile cu piața liberă cu orice preț și profit și individul mai presus decât orice, mi-am dat seama că e o cale greșită. Că degeaba ai, dacă ai doar tu. Și-atunci, am realizat că trebuie să fiu mult mai mult. Pentru mine și pentru toți cei din jurul meu. Și m-am reapucat de studii, de sport, mi-am fixat un traseu care să mă ducă la o bună stare de sănătate și am muncit cum m-am priceput mai bine în folosul cât mai multor oameni. Și am ajuns să dau timp pentru fapte bune.

Care este scopul meu acum? Să pot gestiona cât mai bine cea mai importantă resursă, timpul, astfel încât să acord atenție lucrurilor care sunt importante pentru mine. Și important pentru mine acum este să reușesc să aflu cât mai multe și apoi să fac această cunoaștere acce¬sibilă pentru cât mai mulți. „Bucla cunoașterii”, cum îi zice Wenger.

Wenger spune că avem nevoie de trei lucruri ca să putem păși cu toții în această nouă eră a cunoașterii: libertate economică, libertate informațională și libertate psihologică. Și nu mai este deloc o surpriză că metoda pe care o propune pentru a ajunge la libertate economică este un venit de bază necondiționat sau universal (universal basic income, în engleză), o idee care apare constant în discuțiile serioase despre o lume mai bună.

Pentru o idee care încă e percepută ca fiind radicală, susținerea unui venit de bază universal este uniform dis-tribuită între toate grupele de vârstă. Un sondaj efectuat în timpul pandemiei în Europa arăta că peste 70% dintre europeni ar fi de acord cu implementarea unei astfel de politici.

în România, deseori când se vorbește despre ideea unui astfel de venit, ajunge în final să fie numit „venit minim garantat”. însă în legislația noastră există deja un venit minim garantat. Iar venitul de bază universal și venitul minim garantat sunt două instrumente complet diferite.

Venitul minim garantat este o formă de ajutor social, care, în România, se acordă doar celor care dovedesc că nu își găsesc un loc de muncă, dar că sunt în

căutarea activă a unuia. Persoanele care vor să primească acest ajutor social trebuie să treacă printr-o serie de proceduri ca să demonstreze că sunt eligibili. Trebuie să depună o serie de documente și declarații, enumerate de direcția de asistență socială într-o listă ce se întinde pe 2 pagini. Apoi, trebuie să completeze

un formular care conține 13 pagini de întrebări, în care, printre altele, trebuie să declare, de exemplu, câtă mazăre, câți cartofi, câtă floarea-soarelui, câte flori, plante ornamentale sau semințe de iarbă dețin pe terenurile proprii. Dacă docu¬mentele sunt completate corect și persoana care aplică este eligibilă, va primi 170 de lei pe lună. Da, acesta este cuantumul venitului minim garantat, începând cu luna martie 2023. înainte, ajutorul era de 142 de lei pe lună. Puțină lume știe. Oamenii își imaginează, de obicei, că sumele primite cu titlu de ajutor sunt foarte mari. Nu sunt. Sunt chiar derizorii. Puțină lume știe că refuzul oricărui loc de muncă și refuzul de a participa la cursuri de formare profesională conduc automat la pierderea acestui venit pe o perioadă de cel puțin 12 luni.

Cu alte cuvinte, venitul minim garantat este o formă de ajutor condiționat, acordat doar celor care demonstrează o nevoie. Acest ajutor este retras atunci când condițiile nu mai sunt îndeplinite - ceea ce face ca atributul „garantat” din denumirea lui să fie complet nepotrivit, pentru că nimic din felul în care este constru¬ită această politică nu oferă vreo siguranță, vreo garanție, în schimb, ideea unui venit de bază universal (sau necondiționat), cea care se bucură de o susținere tot mai mare în toată lumea, ar reprezenta un sprijin acordat fără condiții și care nu poate fi retras. Dacă ar ajunge să fie implementat ca politică publică, acest tip diferit de venit ar fi unul de bază - adică ar urma să fie calculat la o valoare care să asigure îndeplinirea nevoilor esențiale de hrană, adăpost, acces la servicii medicale (spre deosebire de venitul minim, în valoare de 170 de lei pe lună, care, în realitate, nu poate asigura nici măcar suficientă mâncare); venitul ar fi universal pentru că nu ar exista niciun fel de diferențe între persoanele care îl primesc - l-ar primi toată lumea, indiferent de situația în care se află. L-am primi și eu, și Marote, și tu, și Bill Gates.

Spre deosebire de venitul minim garantat, nu există încă niciunde în lume un astfel de venit de bază universal, care să fie implementat la nivelul unei populații întregi. Există doar proiecte pilot și experimente în care se testează rezultatele unei astfel de politici. Fără excepție, rezultatele sunt foarte bune.

Cel mai apropiat sistem, care e deseori dat ca exemplu atunci când se vorbește despre această idee, este cel al Fondului Permanent din Alaska. Din 1982, fiecare femeie, fiecare bărbat și fiecare copil din Alaska au primit o sumă de bani la finalul fiecărui an. Banii provin din încasările statului rezultate din exploatarea rezervelor (finite) de petrol și gaze, bani care au fost investiți de-a lungul timpului, cu gândul la generați¬ile viitoare. „într-un stat care se bazează în principal pe exploatarea resurselor naturale, Fondul generează venituri regenerabile pentru Alaska - pe măsură ce veni¬turile din petrol și gaz se diminuează, Fondul continuă să crească”, este descris programul într-un ghid în care se vorbește despre bogăția intergenerațională. Sumele de bani sunt împărțite între toți locuitorii din Alaska în mod egal, fără să conteze situația lor financiară, vârsta sau dacă au loc de muncă. Esența măsurii este că oportunitățile economice ce izvorăsc din resurse natu¬rale trebuie împărțite în mod egal de toți oamenii.

Ceea ce se întâmplă în Alaska se aseamănă cu ideea unui venit de bază universal din perspectiva includerii tuturor cetățenilor în această măsură și din perspectiva lipsei cerințelor de muncă atașate sumelor de bani pe care oamenii le primesc. Diferența considerabilă este că banii nu sunt suficienți pentru asigurarea nevoilor de bază, iar suma variază tot timpul. De exemplu, pentru anul 2021, suma pe care a primit-o fiecare locuitor a fost de aproximativ 1 ooo de dolari; în 2015, suma a fost de aproape 2 300 de dolari.

Dacă vă gândiți că oamenii care primesc bani renunță să mai muncească, nu sunteți singurii. E o teamă des întâlnită. însă studiu după studiu arată că teama asta este nejustificată. Oamenii continuă să muncească chiar și atunci când primesc bani fără să le fie cerut nimic în schimb. Pentru că, de cele mai multe ori, munca nu este doar despre obținerea unui venit, ci și despre identitatea pe care oamenii și-o creează prin muncă și despre sensul pe care-l găsesc în ceea ce fac. Atunci când avem sufi¬ciente resurse materiale și viața nu mai e doar o cursă pentru supraviețuire, munca începe în sfârșit să aibă și sens.

Sănătatea fizică și cea emoțională se îmbunătățesc considerabil atunci când nu avem grija zilei de mâine. Nici măcar nu ar trebui să avem nevoie de studii pentru asta, dar ele există, cu cifre și cu date, pe care oricine le poate vedea ca să se convingă. De exemplu, timp de doi ani, între februarie 2019 și februarie 2021, într-un oraș din California, s-a desfășurat un astfel de studiu, în care 125 de persoane din zone sărace ale orașului au primit 500 de dolari pe lună, bani pe care i-au putut cheltui oricum au vrut, fără nicio condiție atașată. Pe ce au fost cheltuiți banii? Pe mâncare, utilități și combustibil. Per¬soanele care au participat la experiment au declarat că suma de bani le-a ajutat să cumpere scutece și produse de igienă pentru prima dată după luni întregi în care nu și-au permis să facă asta. Au putut să își ajute membrii familiei să-și facă programări la medic, programări pe care altfel le-ar fi evitat. Mai puțin de 1% din bani au fost consumați pentru țigări sau alcool. Oamenii care au par¬ticipat la studiu au descris liniștea oferită de posibilitatea de a cumpăra în sfârșit suficientă mâncare pentru o lună întreagă pentru toți membrii familiei. „Să mă uit la TV cu copiii mei în loc să țip la ei; să pot să fac teme cu ei; să-i duc la film; să am posibilitatea să le zic da când vor înghețată, în loc să le zic nu. Copiii mei au auzit întot¬deauna nu până acum”, declara una dintre participante în analiza preliminară a studiului.

Să îți permiți să le cumperi copiilor înghețată atunci când îți cer. O astfel de liniște îți oferă niște bani în plus. „Aș fi supraviețuit și fără acești bani, dar cu ei viața a devenit mai suportabilă”, spunea un alt partici¬pant, care declara că banii în plus i-au permis să își scoată mama la cină și să petreacă timp cu prietenii. înainte de acest studiu, deși muncea între 12 și 14 ore pe zi, banii de salariu îi ajungeau doar pentru chirie și utilități. Câți oameni cunoașteți în aceeași situație?

Participarea pe piața muncii a crescut cu 12% în cazul beneficiarilor de ajutor din acest studiu din Califor¬nia, față de grupul de control (adică un grup format din oameni care nu au primit nicio sumă de bani). Teama că oamenii renunță să mai muncească atunci când primesc un pic de ajutor nu are fundamente reale.

Refuzul acestui ajutor nu face altceva decât să priveze niște copii de o înghețată și niște părinți de timp petrecut cu copiii lor.

S-au desfășurat zeci de experimente încă din anii 1970 pe tema unui venit de bază universal și unele încă se mai desfășoară chiar acum, în zilele noastre. Toate arată același lucru: în comunitățile unde nevoile de bază sunt îndeplinite, infracțiunile scad, coeziunea socială crește, iar oamenii sunt mai sănătoși.

Venitul de bază necondiționat e ceva ce o să se întâmple, în ciuda tuturor celor care nu reușesc să iasă din capcana asta idioată, că trebuie să muncești ca să trăiești. Nu! Punem mașinile la muncă, noi ne ocupăm să trăim, să ne bucurăm de viață. Responsabil, cu reguli, dar fără să mai fim sclavi.

Venitul de bază universal ne-ar putea ajuta să ne eliberăm de teama pentru supraviețuire și să ne recăpătăm libertatea de a învăța și curiozitatea specifică copiilor, care este pierdută imediat ce devenim adulți.

Libertatea economică trebuie să fie fundația acestei noi ere în care pășim. Nimic solid nu se poate construi în absența acestei fundații, pe care trebuie să poată sta fiecare dintre noi, nu doar unii. Abia apoi putem vorbi cu adevărat despre libertatea de a te informa sau despre libertatea psihologică.

Cum poți afla dacă ai libertate economică? Simplu. Are Wenger câteva întrebări ajutătoare:

1. Dacă ar fi să îți dai mâine demisia, ai putea să-ți asiguri nevoile de bază?

2. Ce s-ar întâmpla dacă te-ai pensiona și din- tr-odată nu ai mai primi pensia?

3. Dacă te întreține o parteneră sau un partener, ți-ai putea permite să trăiești dacă vă despărțiți sau dacă partenera / partenerul pățește ceva?

Dacă nu îți mai poți îndeplini nevoile de bază în oricare dintre aceste situații, atunci răspunsul este: Nu, nu ai libertate economică. Așa că deciziile tale cu privire la cât să muncești, cui să vinzi timpul tău, dacă să rămâi sau nu într-o relație sau unde să locuiești nu sunt decizii libere.

Cu toate acestea, atenția noastră nu este aici.

Toată copilăria am fost foarte slab. Cei mai mulți eram așa. Spre deosebire de acum, atunci cei care aveau kilograme în plus ieșeau în evidență. Ei erau, mai degrabă, ținta bullyingului. Aveam un consum enorm când eram copii, pentru că eram toată ziua pe-afară și, în 80% din timp, depuneam efort fizic. Mâncarea, și ea puțină, nu reușea să acopere acest consum uriaș de energie. Am făcut sport la școala primară, în gimnaziu și în liceu și am rămas foarte slab până pe la 22 de ani. Fotografiile de la nuntă sunt dovada cea mai bună. Apoi, am rărit sportul, aproape că l-am anulat o perioadă. Și-am început să mănânc mult mai mult, mai procesat și din ce în ce mai dezordonat. în plus, alcoolul era, ca pentru cei mai mulți, prezent zilnic în viața mea, cantitățile crescând serios în weekend. Cei mai mulți știți unde duce povestea, am tot spus-o. în zece ani, am luat peste 35 de

kilograme și, pentru că am revenit la mișcare cu sacul ăsta de ciment pe mine, mi-am bulit de tot meniscul (care m-a făcut să mă las de sport la 18 ani) și ligamentele de la genunchi. într-o dimineață, încercând să mă încalț, am amețit și aproape că am leșinat. Atunci am devenit conștient că, ocupat toată ziua cu altele, cu munca aproape continuă și cu viața dezordonată, nu fusesem atent la ce mi se întâmplă mie, la ce se întâmplă cu corpul meu, cu sănătatea mea. Atunci am decis că lucrurile trebuie să se schimbe.

Și totuși,

la ce suntem atenti?

I

Vocea nației #124

Pare o întrebare simplă. Dar te-ai gândit vreodată în mod serios cum ai răspunde la întrebarea asta? La ce ești, de fapt, atentă sau atent? La ce suntem cu toții atenți?

Atenția nu înseamnă doar timp. înseamnă timp alocat cuiva sau către ceva + intenționalitate. E foarte importantă componenta de intenție. Intenția înseamnă că timpul pe care îl aloci unei activități sau unui om nu este doar acela în care ești prezent acolo, fizic. Ci înseamnă timp în care îți dorești să fii acolo, în care observi, asculți și înțelegi ce se întâmplă în jur. Văd cum stau mulți oameni când se întâlnesc. Deși sunt fizic în aceeași încăpere, ar putea fi la fel de bine la 2 000 de km depărtare, ar fi fix același lucru.

Atenția înseamnă, deci, timp alocat + intenție. Având această definiție, dacă e să te uiți în spate, câtă atenție ai acordat familiei în ultimul timp? Câtă atenție acorzi prietenilor? Câtă atenție acorzi în general oamenilor din jur?

Te-ai gândit vreodată cât timp te costă și câtă atenție te costă doar ca să-ți verifici telefonul? „A, să văd dacă am vreun mesaj.” Și, pac, verifici mesaje, mailuri,

Dragoș Pătraru și Anca Stănescu

intri într-un mail, de acolo pe un site, apoi te uiți pe Instagram, pe Facebook, te uiți la comentarii, te iei la ceartă cu cineva, și uite cum au trecut 40 de minute din viața ta și habar nu ai cum și când. Și de ce?!

Problema e că încă nu am învățat să ne adaptăm în mod sustenabil acestor stimuli și acestor recompense care aprind rețele neuronale și eliberează dopamină. Nu dozăm nimic. Absorbim tot și ne lăsăm copleșiți de avalanșa de conținut existent.

Companiile mari, cele pe care le folosim ca să avem acces la informații, știu că suntem incapabili să ne dozăm de unii singuri timpul pe care îl petrecem pe

platformele lor, așa că încearcă să-l capteze pe tot. Adică să capteze tot timpul care mai rămâne liber din cele câteva ore dintr-o zi pe care fiecare dintre noi le mai are în afara muncii. Veniturile acestor companii de acolo vin - din captarea atenției. Companiile care își fac publicitate pe aceste platforme cumpără efectiv atenția noastră. Acesta e modelul lor de business. Iar atenția, dacă nu este antrenată (și e greu să fie), este captată cu știri senzaționale, cu pisici, cu orice ne stimulează creierul să rămânem acolo.

Și aici apare problema: nu există nicio recompensă financiară pentru ca aceste companii să ne stimuleze să mai și închidem telefoanele uneori. Tot ce măsoară ele este timpul pe care îl petrecem blocați acolo, pe plat¬formele lor, fără să conteze la ce ne uităm sau ce citim. Cu alte cuvinte, interesul principal al acestor companii nu este nicidecum aliniat cu interesul nostru, la nivel individual sau la nivelul comunității. „Mâna invizibilă” nu funcționează chiar întotdeauna. Piețele, mecanis¬mul principal de alocare a capitalului în prezent, nu vor rezolva niciodată problema atenției limitate pe care noi o avem. Piețele nu ne pot ajuta să acordăm mai multă atenție lucrurilor importante. Motivul e simplu: modul prin care ele funcționează, adică prin atribuirea de prețuri, nu poate funcționa în aceste situații. Depinde de fiecare dintre noi să aloce suficientă atenție și energie lucrurilor esențiale, dar care nu se plătesc cu bani.

în timp ce apar constant noi generații de telefoane, care devin tot mai deștepte în fiecare an, multe dintre lucrurile care nu au o valoare monetară, dar care sunt importante pentru noi toți, se deteriorează. Se deteri¬orează relații de familie, comunități, calitatea aerului, natura, starea noastră psihică de bine. Pentru că nimic din toate astea nu se cumpără. Iar ce nu are preț nu există în acest sistem economic pe care îl avem acum.

Acesta este unul dintre marile defecte ale capita-lismului: ignoră complet că pentru unele lucruri este imposibil să se creeze o piață. Nu o să apară niciodată o companie preocupată ca tu să petreci mai mult timp cu copilul tău. Capitalismul nu o să ne ajute niciodată să alocăm suficientă atenție lucrurilor care sunt profund personale. „Frate, dar ce, te obligă ăia cu pistolul la tâmplă să le acorzi atenția ta?”, veți spune. Ei bine, această întrebare era valabilă acum 20 de ani, poate, când nu-ți permiteai și nici nu aveai unde să stai pe internet toată ziua. Azi, când forțele care luptă pentru atenția noastră sunt cu noi 24 de ore din 24, o astfel de întrebare nu își mai are locul.

Aici intervine puterea noastră de a ne educa atenția. Și e adevărat că e greu să hotărăști în mod asumat și intenționat unde aloci atenția ta. Dar, dacă nu faci asta, ești pierdut. Eu, de pildă, deși încă risipesc mult mai multă atenție decât mi-aș dori, am reușit să-mi depășesc condiția nu doar pentru că am fost un prost cu noroc, ci și pentru că, în anumite momente, am ales sau am fost împins cumva să acord atenție lucruri¬lor care contează și care te ajută în viață.

Dragoș Pătraru și Anca Stănescu

Dacă ar fi să petreci 100 de ani uitându-te pe YouTube timp de 24 de ore pe zi, nu ai apuca nici măcar să vezi toate videourile încărcate într-o singură

săptămână. Atât de mult conținut există. Mult prea mult. Eu sunt mirat săptămână de săptămână că se găsesc atât de mulți oameni care să se uite și să și aprecieze, unii chiar cu mesaje sau cu donații, conținutul pe care îl facem la podcastul Vocea nației, de exemplu.

Trebuie să facem acest efort să identificăm acele activități care ne merită atenția.

Apoi, când vine vorba de sport, în special la nivel de copii și juniori, mulți dintre cei cu potențial se pierd pentru că pur și simplu nu sunt capabili să rămână con¬centrați pe ceea ce vor să facă și, distrași de tot felul de alte activități, ajung la concluzia - greșită, dar asta vor spune ei peste 25 de ani - să renunțe. Amânarea recom¬pensei este, de fapt, o superputere în ziua de azi.

Mi se plângea o doamnă, antrenoare de baschet, Sorina Lambrino, fostă mare baschetbalistă, că unul dintre copiii cei mai buni a fost o săptămână, înaintea meciului, în Deltă. Și era supărată pentru că acest copil i-a spus că el nu vrea să facă performanță. „OK, nu vrei performanță, dar ți-ai asumat față de ceilalți coechipi¬eri o responsabilitate”, îmi spunea. N-am întâlnit până acum persoană care să aibă calități într-un domeniu și care să nu regrete apoi că, dintr-un motiv sau altul, a renunțat la un moment dat.

E o discuție pe care am avut-o și cu Robert al meu de multe ori. Despre cum alții se distrează și ies toată ziua în oraș, în timp ce ei, cei de la baschet, băieți, fete, că-s mulți și asta îi ajută, au parte de cel puțin două antrenamente pe zi și fac treaba asta de șapte ani, fără întrerupere. Așa că, din când în când, îi spun: „în orice moment simți că asta e ceva greu, ce nu mai vrei să faci, poți renunța fără să te gândești că se va supăra cineva

pe tine. Nu datorezi nimic nimănui, ai dat sută la sută mereu.” Doar că de fiecare dată răspunsul e clar: „Nu mă văd făcând altceva cu viața mea.” OK, mergem mai departe. Stăm cu atenția aici.

Și nu e vorba doar de atenție individuală. Și atenția colectivă ne este limitată. Adică atenția pe care o acordă omenirea, în general, lucrurilor importante. Nu acordăm suficientă atenție crizei climatice, de exemplu. Nu am acordat suficientă atenție posibilității unei pandemii și am văzut rezultatele. Există multe alte riscuri pe care omenirea le va înfrunta în viitor, riscuri la care nu ne gândim în mod serios în prezent.

Inteligența noastră colectivă ne-a ajutat să dezvol¬tăm tehnologia care ne-a îmbunătățit viața. Dar, totodată, alocăm atât de prost atenția noastră, încât am lăsat aceeași tehnologie să se transforme într-un potențial risc existențial pentru noi. Iar asta se întâmplă pentru că avem o înțelegere eronată despre ceea ce este cu adevărat important. Ceea ce definim ca fiind important depinde de frecvența cu care alocăm atenție. Dacă publicațiile știu că audiența lor verifică ce se întâmplă zilnic sau o dată la câteva ore, o să ne arate evenimentele care atrag cea mai multă atenție din acest interval de timp.

Dar v-ați gândit vreodată cum ar arăta un ziar care apare doar o dată la 25 de ani? Dar la 50? Ce ar fi pe prima pagină a unui ziar care apare doar o dată la jumătate de secol? Multe dintre lucrurile pe care uneori le-am dezbătut zile în șir nu ar ajunge probabil să fie menționate. E un exercițiu bun de gândire din mai multe perspective, inclusiv din perspectiva vieții personale. Când nu trebuie să fii atent la ce se întâmplă zilnic, vezi altfel lucrurile cu adevărat importante.

Când ne uităm în urmă, ne amintim de lucrurile pe care le-am făcut cu alți oameni din jurul nostru, cum

Dragoș Pătraru și Anca Stănescu

ne-am simțit. Ne amintim de lucrurile noi pe care le-am învățat. Ne uităm la progresele făcute, la felul în care ne-am transformat, la ce fel de oameni suntem acum și la ce fel de oameni eram în trecut.

- Ține-l tu un pic de vorbă, că am niște treabă în bucătărie, îmi spune O.

E mai mare decât mine, așa că îl ascult. îl chem pe C. și mergem în sufragerie, unde îi propun să ieșim pe balcon, să vedem cine mai e pe afară. El stă „pe spate", eu stau „pe față", întotdeauna m-a ener¬vat asta, că vedeam de la balcon bulevardul, nu locul de joacă, și că nu aveam telefon. Trebuia să cobor zece etaje, de cele mai multe ori pe scări, să văd cine e pe afară, dacă nu răspundea nimeni la bătăile mele în calorifer, codul pe care-l aveam noi, cei care stăteam în 14A. Când am revenit, O. nu mai era acolo. Am coborât la el, cu teamă, pentru că taică-su era cam nebun. Mi-a deschis și mi-a arătat o sută de lei. O văzusem și eu, era în suspendatul din bucă¬tărie, într-un pahar. O luase. De-aia îmi spusese să-l țin ocupat pe C. I-am zis că nu e OK cu jumă¬tate de gură, dar mi-a zis că mă bate dacă zic ceva. O mai făcuse, deci nu se punea problema să nu-l cred. Am mai rămas un pic, deși mi-a spus că tre¬buie să vină taică-su. Am prins un moment în care nu era atent și am luat banii. Am fugit înapoi și l-am trimis pe C. din nou pe balcon, să vadă dacă au ieșit băieții la fotbal. L-am pus pe Bălcescu la loc în pahar, gândin- du-mă doar la bătaia pe care o s-o iau de la O. L-am evitat câteva zile, i-am făcut temele apoi și nu mi-a zis nimic. Pro¬babil o fi apărut taică-su atunci, după ce eu am furat suta furată.

Mai târziu, în viață, deși nu eram amenințat cu bătaia, au fost situații în care n-am luat decizii la fel de bune. Din contră.

Tu cum decizi ce e corect?

Vocea nației #114

Conduci un tramvai. Te apropii cu viteză de cinci oameni pe care urmează să îi lovești mortal. Ai posibili¬tatea să schimbi macazul și să te duci într-o altă direcție, în care omori doar un om. O faci? Cu siguranță te-ai mai întâlnit cu ideea acestei ipoteze, numită și „dilema tramvaiului”. Confruntați cu dilema

tramvaiului, cei mai mulți oameni declară că, dacă ar fi vatmani, ar schimba macazul. Motivul? Mai multe vieți sunt mai importante decât o singură viață.

Michael Sandei, filozof și profesor la Harvard, autorul cărții Justice, duce dilema asta la un alt nivel, într-o serie de cursuri pe care le poți urmări pe YouTube, el propune studenților o serie de „dileme morale”, în care schimbă datele problemei. De pildă: în aceeași dilemă a tramvaiului, nu mai ești vatmanul, ci un trecător pe un pod de deasupra tramvaiului. Pe același pod cu tine se află un om supraponderal, care, împins pe linia de tramvai, ar putea să blocheze tramvaiul în primele momente. Acțiunea ta de a-l împinge pe acest om pe șinele tram¬vaiului i-ar salva pe toți ceilalți șase oameni. Ar muri, în schimb, un singur om, cel pe care tu alegi să îl împingi pe șine. Ce faci?

Decizia devine mai complicată. Argumentul inițial, cel în care mai multe vieți sunt mai importante decât o viață, nu mai pare suficient. E mai dificil actul de a împinge cu propriile mâini pe cineva, decât acela de a schimba macazul, spun unii oameni. Nu e moral să implici o terță persoană care nu făcea parte din situația inițială, spun alții. Opiniile studenților lui Sandei se schimbă în funcție de informațiile noi pe care le primesc. Ceea ce consideră fiecare ca fiind moral se schimbă permanent în funcție de unghiul din care li se propune să privească o situație.

Cursurile lui Sandei se întâmplă într-un mediu organizat, unde fiecare ascultă opinia celuilalt și de unde toată lumea pleacă cu simțul critic mai ascuțit. Nu același lucru se întâmplă, însă, în discuțiile pe care le avem noi zi de zi, mai ales în rețelele sociale, unde toată lumea crede că deține adevărul absolut cu privire la orice problemă și unde avem păreri despre imigrație, avort, schimbări climatice, asistență socială, sisteme de taxare, în principiu, cam despre orice. Ceea ce e bine. E bine să avem idei. Devine mai puțin bine, însă, când toată lumea își apără ideile cu agresivitate și nu lasă loc de reflecție pentru argumentele celorlalți.

Ceea ce face Sandei nu e o idee nouă. Asta fac filozofii dintotdeauna, aplică lentile diferite problemelor pe care le dezbat.

Studiile arată că oamenii sunt genetic înclinați spre a fi morali, onești și critici cu privire la acțiunile altora. Atributul acesta de a judeca ce e moral sau corect a ajutat omenirea să evolueze și să se organizeze și în afara relații¬lor de familie. Fiecare om, însă, privește lucrurile dintr-o perspectivă diferită. Un pic de conflict în societate - cu privire la ce e bine și ce e rău - e bun. Așa avansează ideile. Problema e, însă, când ideologiile cu care intrăm în „competiția” dezbaterilor ne orbesc atât de tare, încât nu mai vedem în spatele lor.

Ajută, însă, să vedem cât de multe perspective pot exista.

Sandei vorbește despre utilitarism. Ce susțin utili-tariștii? Ideea că toți oamenii vor să își urmeze propria plăcere și stare de bine și să evite cu orice preț suferința și tristețea. Așadar, orice acțiune care urmărește binele este morală. Iar orice acțiune care urmărește suferința este greșită. Gândiți-vă, de exemplu, la

situația unei crime. O crimă ar putea fi justificată din această perspec¬tivă. Până la urmă, criminalul și-a urmărit plăcerea de a ucide, nu? Desigur că răspunsul este: Nu! Utilitarismul presupune că o acțiune morală este aceea care promo¬vează fericirea mai multor oameni, nu doar pe cea a unui individ. Crima este greșită moral, pentru că nu a urmărit cel mai înalt grad de fericire posibil.

Dar lentila se poate schimba din nou: dacă vorbim despre asasinarea lui Hitler, de exemplu? Este morală această acțiune? Din perspectiva teoriei utilitariste, da. Pentru că uciderea lui ar fi făcut posibilă supraviețuirea mai multor oameni. Doar din acest singur exemplu ne dăm seama cât de diferit ne raportăm chiar și la o crimă, în funcție de restul informațiilor pe care le mai primim și în funcție de lentila pe care o aplicăm unei probleme.

Un alt exemplu: un copil intră într-un magazin și vrea să cumpere o pâine. Vânzătorul ar putea să-i ceară copilului mai mulți bani decât valorează de fapt pâinea, din simplul motiv că e un copil și nu și-ar da seama că e păcălit. Dar, deși își dorește să facă asta, renunță la idee, gândindu-se că i-ar fi afectată imaginea, dacă în cele din urmă s-ar afla că a făcut așa ceva (dacă acel copil ar merge acasă, iar părinții și-ar da seama că s-a întors cu mai puțin rest decât ar fi trebuit). E morală această acțiune a vânză¬torului? Adepții kantianismului, de exemplu, ar spune că nu. Motivul fiind acela că oamenii trebuie să facă lucrul corect din motivul corect. Or, motivul vânzătorului este unul personal și vizează binele lui propriu, nu pe cel al copilului. Cu alte cuvinte, acțiunea vânzătorului este judecată din perspectiva motivului care a stat la baza ei, oricare ar fi rezultatul final.

Prin lentila utilitaristă, în schimb, mai important e rezultatul, fără să conteze dacă acțiunile care au condus către acel rezultat au fost întreprinse cu bune intenții sau nu. Utilitariștii ar spune că vânzătorul a făcut ceea ce trebuie. Prin lentila kantiană, acțiunea vânzătorului s-ar fi văzut ca morală doar dacă acesta ar fi vândut la prețul corect, înțelegând pur și simplu că nu e normal să jefuiești oamenii.

Lucrurile se complică, însă, atunci când e imposibil să știm care este, de fapt, motivul pentru care oamenii acționează într-un anume fel. Iar de cele mai multe ori, în viața reală, rareori cunoaștem cu adevărat motivele acțiunilor unei alte persoane. Suntem în spatele unui „văl al ignoranței” cu privire la alți oameni.

Dar cum ar fi să fim în spatele acestui văl și atunci când vine vorba despre propria persoană? Conceptul de văl al ignoranței e dezvoltat de filozoful John Rawls și poate fi cel mai bine descris printr-un exercițiu excelent de gândire, sub forma unei întrebări: cum ar arăta soci¬etatea pe care tu ai construi-o dacă nu ai avea nicio idee ce loc ar urma să ocupi tu în acea societate? Cum ai vrea să arate o societate dacă nu ai ști nimic nimic despre familia în care urmează să te naști, nu ai ști ce posibili¬tăți materiale ar urma să ai, ce dizabilități, ce orientare sexuală, ce gen, ce etnie... nimic. Cum ai construi o societate în care viitorul tu, oricum ar fi el sau ea, ar urma să trăiască? Gândește-te la asta câteva momente înainte să treci mai departe. într-o astfel de ipoteză, cei mai mulți dintre noi construiesc o lume imaginară mult mai bună și susțin politici publice și idei pe

care, în realitate, știind exact pe ce se pot baza în viață, le resping. Atunci când nu știi unde și cum ai putea ajunge, îți dorești ca viața să fie mai ușoară pentru toată lumea.

Viața ne plasează pe locuri complet diferite la linia de start, fără vreun motiv anume. Căutați pe YouTube „Social Inequality Explained in a $100 Race”. E un filmuleț în care niște tineri stau aliniați la linia de plecare, înainte de o cursă de alergare. „Cine a crescut într-o familie cu doi părinți?”, îi întreabă cineva de pe margine. Toți cei ce răspund afirmativ sunt invitați să facă doi pași înaintea liniei de plecare. „Cine a avut acces la educație?” Alți doi pași înainte. „Cine nu a fost nevoit vreodată să-și ajute părinții cu bani ca să plătească o factură?” Doi pași înainte. „Cine nu a avut vreodată grija faptului că nu va avea ce să mănânce a doua zi?” întrebările continuă până când diferențele la linia de plecare sunt atât de mari, încât devine dureros de clar cât de greu e să câștigi cursa atunci când pornești cu atât de mulți pași în spate. Niciun pas în plus făcut de cei norocoși nu li se datorează acestor tineri. La fel cum niciun pas rămas pe loc nu e din vina vreunuia dintre ei.

Orice analiză a dreptății vine la pachet cu propriile norme morale, norme pe care le-am adunat de-a lungul vieții. Ceea ce crede fiecare dintre noi este, până la un punct, o interpretare a propriilor experiențe de viață.

IV

M-am revăzut anul acesta (2022) cu unii dintre colegii de școală generală. Da, după 30 de ani de la absolvire. Am terminat școala generală în 1992. Ne-am strâns la Cafenea, deși au fost ceva proteste din partea unora dintre băieți, în legătură cu faptul că localul e vegetarian și închide la ora 21.00. Cu cei mai mulți nu m-am văzut după ce-am terminat școala decât la nivel de „salut, ce mai faci, uite, bine, să trăiești". Dar n-am stat de vorbă cu mai mult de doi-trei în ultimele trei decenii. Am crescut cu acești oameni, cu unii am fost coleg de la creșă, cu cei mai mulți eram și vecin, pentru că atunci chiar se mergea la școala din cartier. Ei bine, s-au întâmplat două lucruri. Pe de o parte, fapt remarcat de mai mulți dintre noi, nu doar că am anulat imediat toate diferențele dintre noi, revenind la situația de egalitate în care am crescut (eram deja în clasa a șasea la Revoluție), ci am făcut să dispară timpul. Cele trei decenii care au trecut de când nu ne-am văzut dintr-odată nu mai erau. Și-am râs zgomotos și ne-am amintit (uneori diferit) prin ce-am trecut

împreună, bătăile luate de la profesori sau cele dintre noi, bullyingul, bucuriile, taberele, primele iubiri nevinovate de atunci. Am citit ce-am scris în oracole, pentru că două dintre fete le-au păstrat (vai, cât de prost eram!). Am râs și-am plâns și apoi iar am râs. Tare, unii peste alții, în acea hărmălaie atât de deranjantă pentru profesori, dar atât de naturală și perfectă pentru niște copii de 14 ani, care se revăd la 44, 45.

Pe de altă parte, fiecare este acum într-un alt loc față de cum ne știam noi. Pentru că fiecare a avut drumul lui, care l-a schimbat cu totul. Suntem altcineva. Și-am constatat că, deși la unii s-au păstrat unele trăsături, persoanele care s-au întâlnit acum n-au aproape nicio legătură cu acei copii care terminau, acum 30 de ani, clasa a VUI-a, încercând să-și găsească un drum în viață.

Suntem rezultatul mediului în care trăim, al experiențelor prin care trecem. De-aceea trebuie să avem grijă de ce fel de oameni ne înconjurăm, ca să creștem buni, nu răi.

Ne nastem buni sau răi?

Vocea nației #115

Ideea că oamenii ar fi, de fapt, răi este una bine înrădăcinată în mentalitatea colectivă. „Teoria furniru¬lui” spune că ne naștem cu o înclinație către violență și doar pedepsele și constrângerile sociale ne mai îmblân¬zesc. Dacă ne uităm la știri, la filme, în mare parte din literatură, e normal, poate, să credem asta.

Unul dintre cele mai cunoscute experimente, care a încercat să demonstreze că civilizația este doar o foiță subțire, sub care se ascunde natura umană, care este egoistă și violentă, este cel al închisorii din Stanford. Un experiment din 1971, care, pe scurt, sună cam așa: două grupe de studenți s-au înscris voluntar să participe la un studiu care urma să se desfășoare într-o închisoare. Unii dintre ei au primit rolul de gardieni, iar ceilalți, rolul de prizonieri. Deși ar fi trebuit să dureze două săptămâni, experimentul a încetat după doar șase zile. Motivul? Studenții care au primit rolul de gardieni au devenit mult prea violenți cu cei aflați în rolul de prizonieri, iar aceștia din urmă au implorat să fie eliberați din studiu. Cu alte cuvinte, studenții gardieni și-au arătat adevărata natură umană, cea care stă sub foița subțire a civilizației.

Experimentul e folosit și astăzi ca să arate că și cei mai buni dintre oameni au o latură malefică și tirană, care abia așteaptă să iasă la suprafață în circumstanțele potrivite. Povestea experimentului din Stanford a circulat în manualele de psihologie, a fost reluată în multe cărți și a apărut chiar și într-un film. Concluzia poveștii e clară: oamenii sunt răi ori de câte ori au ocazia.

în ultimii ani, însă, niște oameni au revizuit docu-mentele și înregistrările adunate în timpul studiului. Iar ce au găsit acolo nu se prea potrivește narațiunii.

Au fost scoase la suprafață dovezi care arată că, de fapt, gardienilor li s-a spus încă de la începutul experimentului că trebuie să fie duri. Chiar psihologul Philip Zimbardo, autorul studiului, într-o carte pe care a scris-o ulterior experimentului, descrie o întâlnire avu¬tă cu voluntarii ce urmau să fie gardieni, în care le spune că prizonierii trebuie să fie făcuți să simtă frustrare; că nu trebuie niciodată strigați pe nume, ci doar folosind numărul ce le-a fost alocat, astfel încât să se creeze o pierdere a individualității; și că, în general, prizonierii trebuie să fie făcuți să se simtă fără putere.

Timp de zeci de ani, Zimbardo a declarat că gardienii nu au primit nicio instrucțiune și că tot ce au făcut în timpul experimentului a fost ideea lor. însă toate dovezile lăsate în urmă arată faptul că a existat un scenariu al experimentului care impunea, de exemplu, ca prizonierii să fie ținuți dezbrăcați timp de 15 minute, să fie legați cu lanțuri de glezne, să fie tratați umilitor.

Există declarații ale gardienilor care au crezut că, jucându-și mai bine rolul și purtându-se așa cum soci¬etatea se așteaptă de la un gardian să se poarte, vor contribui la desfășurarea experimentului în condiții optime, că vor da ceea ce se cere din partea lor.

Așadar, este acest experiment despre oameni și despre felul în care ei se transformă când au ocazia? Sau poate că experimentul e despre instituțiile și regulile pe care le-am creat și despre cum ne transformă ele? Ce înseamnă să „intri în rolul unui gardian”? De ce avem

o anumită imagine despre cum trebuie să se manifeste acest rol?

Cum ne dăm seama în ce măsură manifestarea violenței e ceva natural sau ceva ce e cultivat constant de mediul înconjurător?

Psihologul Jonathan Haidt spune în cartea Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia? că trăsă¬turile genetice sunt organizate în anticiparea experiențe¬lor. Cu alte cuvinte, e posibil să avem predispoziții pentru anumite comportamente, însă aceste predispoziții se vor manifesta de cele mai multe ori doar dacă mediul încon¬jurător le permite sau le facilitează dezvoltarea.

într-un alt experiment, care arată că ajungem să ne purtăm așa cum ceilalți așteaptă să o facem, elevii unei clase din învățământul primar sunt testați cu un test special de IQ conceput la Harvard. Câțiva dintre ei, i se spune învățătoarei, vor experimenta o dezvoltare specta¬culoasă a IQ-ului în următorii ani. Testul arată exact care sunt aceia. Doi ani mai târziu, copiii indicați de test ca fiind „deosebiți” chiar au cea mai spectaculoasă dezvol¬tare. Pare că e vorba doar de un test foarte precis, nimic interesant aici, nu? însă asta e doar o parte a poveștii.

în realitate, numele copiilor „înzestrați” a fost ales în mod aleatoriu în urma testului. Iar testul nu reflecta de fapt nimic despre IQ-ul lor. Cu toate acestea, doi ani mai târziu, acei copii chiar deveniseră „înzestrați”. Cum s-a întâmplat asta? Răspunsul este simplu: întreaga interacțiune a învățătoarei s-a schimbat față de acei elevi despre care știa că sunt „mai buni”. Le-a oferit mai mult feedback, le-a zâmbit mai des. Simpla așteptare a învă¬țătoarei cu privire la performanțele lor și felul în care ea s-a purtat ca urmare a acestei așteptări i-a făcut pe acei copii, care nu erau cu nimic diferiți de ceilalți, să dezvolte performanțe mai bune. Efectul Pygmalion sau efectul Rosenthal se numește acest fenomen în care așteptările

cuiva de la o anumită persoană conduc, în cele din urmă, la performanțe mai bune ale acelei persoane într-un anumit domeniu.

Ne conformăm așteptărilor preconcepute care există cu privire la instituții și roluri. Ne-am construit povești și roluri care ne cer să ne purtăm într-un anume fel, uneori ca niște tirani. Poate că asta e lecția care ar trebui să rămână din aceste experimente. Modelele pe care le-am inventat, și pe care le tot perpetuăm fără să le regândim, influențează comportamentele noastre. Poate că suntem individualiști, agresivi sau egoiști doar atunci când se așteaptă de la noi să fim așa, sau atunci când mediul este construit tocmai ca să evidențieze aceste trăsături.

Convingerea că oamenii sunt răi și egoiști a format până acum politicile publice din jurul nostru, economia, felul în care arată societatea. Dar dacă nu e așa? Dacă oamenii sunt buni, de fapt?

Cartea Humankind. A Hopeful History - scrisă de Rutger Bregman și tradusă în română cu titlul Homo Sapiens. O istorie plină de speranță - este excepțio¬nală în a demonstra că oamenii sunt de cele mai multe ori buni. Bregman redă o colecție de întâmplări în care natura umană, așa cum este ea în absența tuturor con¬strângerilor exterioare și a convențiilor pe care le-am inventat, se dovedește a fi una bună.

Este, de exemplu, cazul nopții de Crăciun din 1914, în timpul Primului Război Mondial, când, în locul armelor, s-au auzit pentru un timp colinde. E greu de crezut că s-a întâmplat în realitate și că nu e doar o poveste frumoasă. Dar există dovezi, scrisori și mărturii ale soldaților care descriu în detaliu cum s-au întâmplat lucrurile. Dovezile care au rămas în urma acestei întâm¬plări spun că, în noaptea de Ajun, soldații germani au ieșit din tranșee cântând prima strofă din „Noapte de vis”. Au aprins lanterne și torțe. Soldații englezi, văzându-i neînarmați pe oponenții lor, au ieșit și ei din tranșee cântând.

Dintr-odată, oameni care cu doar o zi înainte se omorau, cântau împreună. în mijlocul unui război, niște oameni au uitat preț de câteva clipe despre construcți¬ile imaginare numite „state”, în numele cărora se aflau acolo, pe front, și și-au amintit că sunt doar oameni. Dovezile mai arată că soldații au împărțit unii cu alții ciocolată, vin și ceai și au jucat fotbal. Unii dintre ei au făcut schimb de adrese și au promis că se vor vizita dacă ajung acasă teferi.

Ura se manifestă cu atât mai mult cu cât distanța dintre oameni e mai mare, spune Bregman în descrierea acestei povești. Prin ziarele din acea perioadă de război, prin birourile autorităților, care erau departe de locul unde se întâmpla de fapt războiul, ura față de inamic și față de celălalt stat era uriașă. însă acolo, pe front, pentru câteva momente, au existat niște oameni, nu niște state. Oameni care și-au dat seama că nu sunt cu nimic diferiți unii față de alții și că îi unește speranța de a se întoarce acasă. Așa cum ne unește pe toți dorința de a ne fi bine nouă și celor din jurul nostru. Asta ne motivează de cele măi multe ori în orice facem.

Dacă acolo, pe front, niște oameni au putut să iasă din tranșeele lor și să lase armele, ce ne împiedică pe noi, din confortul caselor noastre, să lăsăm ura la o parte și să încercăm să îi înțelegem pe ceilalți?

Războiul a continuat după acest episod de Crăciun. Dar au rămas în urmă mărturii ale soldaților care spun că, dacă ar fi fost alegerea lor, nu s-ar mai fi tras niciun glonț după acea zi. Doar că ei nu acționau în nume propriu acolo. Acționau în numele unor state, iar aceste state le atribuiau roluri și sarcini.

Așadar, sunt oamenii răi și așteaptă situațiile po¬trivite ca să se manifeste? Sau instituțiile pe care le-am creat ne dictează, de fapt, să ne purtăm în feluri în care niciunul dintre noi nu și-ar dori?

Psihologul Paul Bloom scrie în cartea Just Babies. The Origins of Good and Evil că bebelușii nu se nasc cu mintea goală („blank slate” sau „tabula rasa”). încă dinainte să vorbească sau să meargă, bebelușii sunt capabili să judece faptele altora și să le clasifice ca bune sau rele. Există experimente care demonstrează că bebelușii preferă personajele generoase din povești, cele care într-un anumit scenariu se oferă să ajute un alt personaj. Bebelușii plâng atunci când aud alt bebeluș plângând dintr-un sentiment de empatie, mai spune Bloom. Plâng pentru că răspund la suferința altcuiva, și nu pentru că sunetul i-ar deranja.

Copiii preferă de mici egalitatea. în mai multe expe-rimente în care au fost puși să împartă resurse, copiii au preferat să le împartă în mod egal. Iar asta s-a întâmplat indiferent că împărțeau resurse între personaje despre care li se spunea că sunt prieteni sau străini. Mai mult, dacă aveau de împărțit cinci radiere între alți doi copii, aproape întotdeauna împărțeau câte două fiecărui copil și preferau să o arunce pe a cincea, doar ca să păstreze o distribuție egală de resurse.

Există experimente care arată cum copiii preferă să recompenseze personajele bune și să le pedepsească pe cele rele. Această dorință de a pedepsi comportamen¬tul rău este una care rămâne cu noi când devenim adulți. Suntem dispuși să pierdem sume de bani, dacă știm că asta va contribui la pedepsirea cuiva care a dovedit un comportament imoral.

Empatia ne face să devenim mai buni. Dar nu e suficientă ca să stimuleze un comportament moral.

Bregman dă exemplul unui călugăr budist care, ca parte dintr-un experiment despre empatie și com¬pasiune, vizionează un documentar despre orfanii din România. Un neurolog îi scanează apoi creierul. în prima zi a experimentului, neurologul îi cere călugărului să se pună în locul acelor orfani pe care îi văzuse și să încerce să le simtă suferința - să simtă deci empatie; în a doua zi, îi indică să încerce doar să le recunoască suferința - adică să experimenteze compasiunea.

Rezultatele tomografului sunt complet distincte. Se „aprind” părți total diferite ale creierului în funcție de sentimentele experimentate. Empatia, sentimentul prin care ne punem în locul altcuiva, ne epuizează mental. Empatia este răvășitoare. în schimb, compasiunea ne energizează și ne face să vrem să ajutăm, să ne implicăm. Până la un punct, însă. Până când intervine dezgustul, de exemplu.

Dezgustul, arată experimentele, ne poate face să devenim mai răi. Doar că acest instinct e provocat de lucruri diferite pentru mulți dintre noi și este influen¬țat de cultura în care trăim. Bloom redă experimentele lui Jonathan Haidt, în care oamenii sunt hipnotizați să simtă dezgust atunci când văd un cuvânt oarecare. Aceiași oameni sunt puși apoi să citească o poveste care conține o întâmplare ușor imorală, dar în care este inserat și cuvântul folosit în timpul hipnozei. Acești oameni vor judeca mult mai aspru acea întâmplare despre care citesc. Concluzia e că sentimentul de dezgust ne face să avem judecăți morale mai dure.

Percepția noastră despre faptul că ceilalți oameni ar fi buni sau răi este influențată, așadar, de multe variabile. Unele dintre ele sunt de moment, cum arată experimentul cu dezgustul, iar altele vin din ani întregi de dezvoltare într-o anumită cultură.

Există cel puțin două lucruri bune pe care le putem face înainte să judecăm. Primul dintre ele este să ne lărgim orizonturile, adică să înțelegem că toate normele sociale și regulile pe care le avem sunt valabile în acest moment în care trăim acum, în prezent. Au fost gândite cândva, astfel încât să răspundă unor nevoi identificate la un anumit moment, însă pot fi regândite oricând nevoile se schimbă. Toate lucrurile pe care le agreăm la un anumit moment se schimbă pe măsură ce acumulăm informații noi despre lumea din jurul nostru.

Deși au câteva trăsături comune, cele mai multe dintre societăți se află în momente diferite cu privire la informațiile pe care le-au asimilat și pe care le-au trans¬format în reguli de conduită. De exemplu, în India există o cultură a sacralității obiectelor: nu iei cărțile cu tine în baie, nu le lași pe podea, ci le tratezi cu respect. Probabil, comportamentul nostru față de obiecte este imoral pentru oamenii din India. Confruntați cu asta, vom riposta înainte să ne dăm seama că venim din culturi diferite.

Dar chiar și în interiorul aceleiași societăți există grupuri de oameni care se află în momente diferite ale acceptării unor idei. Iar asta se întâmplă nu pentru că unii ar fi răi și alții ar fi buni, ci pentru că fiecare privește ideile având în spate un bagaj diferit de cunoștințe.

Iar al doilea lucru pe care ar trebui să îl facem înainte să judecăm este să încercăm să cunoaștem oameni care nu sunt din „bulă”. Să petrecem timp cu oameni din alte medii, din alte culturi, diferite de ale noastre, să ascultăm ce idei, ce probleme, ce gânduri au.

Am nevoie de bani. Nu pot să n-am chiar niciun leu. Așa că anunțul pe care l-am văzut la chioșcul de ziare din fața blocului mi-a atras atenția: „angajăm vânzători volanți presă. Plata la comision." Am întrebat despre ce e vorba, ce-ar trebui să fac. în primul rând, pentru că n-am nici 16 ani, este nevoie de acordul părinților, mi-a zis un domn amabil, cu mustața stufoasă, care voia să pară un pic rău și să fie un pic arogant, doar că îl trăda privirea de om foarte bun. l-am convins repede pe ai mei că nu e o problemă să mă trezesc la ora trei în unele zile și să merg să vând ziare pe stradă, iar apoi să ajung și la școală. Așa că am început. Eram mai mulți. într-o lună, rămăseserăm doar doi. Eu devenisem destul de bun: vindeam

foarte multe ziare, în jur de 300 pe zi (se vindeau ziare atunci), chiar dacă zilnic duceam cu mine o luptă serioasă ca să scap de rușine. Am fost făcut în toate felurile de oameni, pe stradă. Am luat și bătaie, de vreo două ori, am fost și jefuit pur și simplu, moment după care am purtat banii în pantofi. Dar am și fost lăudat de mulți pentru ceea ce făceam. Vindeam la intrarea în uzina 1 Mai, unde lucrau mama și tata, apoi în centru, am fost în acel val de vânzători volanți de ziare care s-au aventurat printre mașini, la stop, am fost alergat de polițiști, dar, cum încă mai mergeam măcar o dată pe săptămână la antrenamentele de la atletism sau karate, să fug decent nu era o problemă. O sută de ziare duse de mine în brațe erau mai ușoare decât burțile afișate cu mândrie de polițiști și pe atunci. După șase luni de lucru zi de zi, în soare, pe ploaie, în frig sau pe zăpadă, omul bun și blând, Romeo, m-a promovat: puteam sta noaptea în chioșc. Citeam, făceam lecții, dormeam pe un pat făcut din lăzi de bere, peste care puneam cartoane și o pătură. Dimineața plecam la școală. Realizasem ceva foarte important, care avea să mă ajute mult în viață: devenisem un om de încredere.

Puterea gândurilor negative.

Prea bun ca să fii ignorat

Vocea nației #116; #150

Gândiți-vă doar la lucruri rele, ascultați tot ce cred alții despre voi și preocupați-vă de toate lucrurile mărunte - sunt sfaturile lui Chris Hadfield, un astronaut canadian, după 4 000 de ore petrecute în spațiu. Hadfield a adunat toate poveștile din parcursul lui profesional și din timpul petrecut pe Stația Spațială Internațională, undeva la 400 de km deasupra noastră, în cartea Ghidul astronautului pentru viața pe Pământ.

Astronauții care au văzut planeta din spațiu descriu deseori la întoarcerea pe Pământ niște trăiri reunite de scriitorul Frank White sub numele de „the overview effect”, adică un sentiment de profundă uimire, emoție, și, în cele din urmă, urgență de a avea mai multă grijă de „casa noastră”. Un fost astronaut de la NAȘA, Ron Garan, spune că e imposibil să nu te întorci schimbat din spațiu: „întotdeauna am simțit că totul este interco¬nectat, dar devine imposibil de negat când vezi planeta din spațiu. Cred că mi s-a schimbat felul în care definesc ceea ce înseamnă acasă. Acasă cuprinde acum întreaga planetă. Când am aterizat pe Pământ după misiunea de șase luni în spațiu, m-am gândit că sunt acasă. Intere¬sant e că mă aflam de fapt în Kazahstan.”

Astronautul William Anders, membru al echi¬pajului Apollo 8, prima misiune cu echipaj uman care a călătorit înspre Lună, spunea așa: „Am străbătut tot drumul până la Lună, și totuși cel mai important lucru pe care îl vedem este casa noastră.”

Ceea ce determină sentimentele descrise de astro- nauți este uimirea. Iar uimirea apare atunci când suntem copleșiți de dimensiunile unei imagini ce necesită o adaptare cognitivă, pentru că e greu ca mintea noastră să o asimileze

pe loc. Imaginea planetei noastre văzute drept ceva distinct de noi, ca un mic punct albastru într-o imensitate de întuneric, e una dintre imaginile care necesită o astfel de adaptare. Pe acel punctuleț albastru sunt toți oamenii care ne sunt dragi și toate lucrurile pe care le cunoaștem. Sentimentul de uimire pe care îl creează această imagine funcționează ca un fel de buton de resetare, în care oamenii se simt parte a unui întreg mai mare.

Sfaturile lui Chris Hadfield nu vin doar din această schimbare de percepție după ce a văzut planeta „de sus”. Vin și din anii de pregătire pentru cariera de astronaut și din munca depusă după ce a ajuns să își îndeplinească visul, din care a învățat că cele mai importante lucruri sunt: să fii întotdeauna pregătit, să te pregătești pentru ce e mai rău și să te întrebi întotdeauna care e cel mai rău lucru care se poate întâmpla.

O să las scris aici ceva ce scriu foarte rar: de pe la șase ani, de când am învățat ce înseamnă moartea și am înțeles că toți vom muri, eu mă trezesc în fiecare dimineață cu acest gând, că e posibil ca azi să fie ultima mea zi pe aici. Și fac astfel încât să merite și să nu pierd timpul aiurea.

Abordarea expusă de Hadfield e total opusă curen¬tului în care suntem îndemnați tot timpul să vizualizăm victoria, să ne concentrăm doar pe lucrurile pozitive, să

nu ne facem griji inutile. însă ideea de a anticipa pro¬blemele și de a te gândi în mod constructiv la cum o să le rezolvi poate fi tocmai opusul grijilor. Foarte impor¬tantă, însă, este înțelegerea faptului că anticiparea even¬tualelor blocaje nu înseamnă să te panichezi și să te blochezi în teamă, ci tocmai să fii pregătit ca, în cazul în care blocajele se întâmplă, să le poți depăși, să nu te prindă nepregătit; înseamnă să fi rulat niște scenarii în minte și să te gândești cum le rezolvi, pentru ca atunci când te întâlnești cu ele să nu fii surprins; înseamnă să înlocuiești frica de necunoscut cu un plan.

Optimismul și încrederea pot uneori să vină nu din vizualizarea victoriei, ci tocmai din faptul că vizualizezi eșecul, înfrângerea și-ți dai seama cum poți să le eviți, zice Hadfield.

Munca astronauților înseamnă 99% pregătire pen¬tru ceva ce se va întâmpla în 1% din cazuri. Până să ajungă să facă poze impresionante din cupola Stației Spațiale Internaționale, astronauții trec prin ani întregi de simulări și de antrenamente, în care sunt învățați că pur și simplu nu au voie să fie surprinși de nimic. Vor simula probleme ale motorului rachetei cu care călă¬toresc, explozii, incendii, tot ce poate să meargă greșit în spațiu și vor dobândi astfel un automatism în a acționa cu calm când ceva nu merge bine. De asta, zice Hadfield, e amuzant când cineva crede că astronauții sunt neînfricați. Nu sunt curajoși, sunt doar extrem de bine pregătiți pentru orice se poate întâmpla, au mii de ore de antrenament în spate cu privire la orice poate să meargă rău și la felul în care trebuie să reacționeze în orice situație imaginată.

Din exterior, pregătirea intensă poate să semene cu dârzenia. Frica te paralizează doar când nu știi ce ai de făcut. Dacă nu știi exact ce anume trebuie să te sperie, lotul te sperie.

De exemplu, un incendiu e unul dintre cele mai periculoase lucruri care se pot întâmpla în spațiu, pe stația spațială. Nu ai unde să pleci ca să scapi. Când știi asta și știi și cum rezolvi problema în caz că se întâmplă, te poți concentra altfel pe scopul misiunii. Ideea asta poate fi replicată foarte ușor în viața noastră de zi cu zi sau atunci când avem de luat decizii mai mult sau mai puțin importante. De pildă, atunci când nu știi dacă să te apuci să faci ceva sau nu, când ești nesigur sau poate ai emoții cu privire la o decizie, gândește-te așa: „Care e cel mai rău lucru care poate ieși de aici? E ceva ce pot rezolva, dacă se întâmplă?”

Să zicem că visul tău e să devii chitarist sau chita- ristă într-o trupă. Așa că te apuci să iei lecții de chitară. Care e cel mai rău lucru care se poate întâmpla? Să dai bani pe lecții și să nu ajungi vreodată să cânți într-o trupă? OK! Dar vei fi rămas cu ceva din experiența asta? îți va fi făcut plăcere să mergi la cursuri? Dacă reușești să vizualizezi toate aceste lucruri, nu vei fi luat prin surprin¬dere de nimic din ce s-ar putea întâmpla. Fie îți îndepli¬nești visul, fie vei fi petrecut niște ore frumoase învățând să cânți. Oricum ar fi, ai făcut un pas înspre obiectivul tău.

Sau poate că cel mai rău lucru care se poate întâmpla e să rămâi fără singurele economii pe care le ai, pentru că le cheltuiești pe orele de chitară. în plus, poate că lecțiile de chitară sunt în capătul celălalt al orașului și oricum nu îți face plăcere drumul până acolo. Așa că, făcând acest exercițiu de imaginație, decizi să înveți pe cont propriu de pe YouTube. E OK și așa. Măcar, uitându-te înapoi, nu vei fi rămas fără bani și cu o expe¬rientă neplăcută.

Hadfield vorbește despre anii de copilărie petrecuți în Canada, când visa să devină astronaut, într-o perioadă în care toți astronauții erau americani. Și-a dat seama de mic că trebuie să facă tot ce ține de el ca să fie pregătit pentru momentul în care se va intersecta cu posibili¬tatea canadienilor de a deveni astronauți. La nouă ani se gândea ce alegeri ar face un astronaut: ar mânca legume sau chipsuri? Ar dormi până târziu sau s-ar trezi devreme ca să studieze? Tot parcursul lui în viață a fost îndreptat înspre a fi pregătit în caz că s-ar ivi vreodată ocazia să ajungă în spațiu. însă, tot el spune că, oricât de hotărât era să facă pași în direcția călătoriei în spațiu, era la fel de hotărât să se bucure de viață. Dacă alegerile i-ar fi displăcut profund, nu ar fi putut să continue drumul. Există un singur lucru pe care îl poți controla: atitudinea pe care o ai în timpul călătoriei. Să ai o atitudine proastă e mult mai rău decât să nu îți atingi scopul.

Pe scurt: „Fii pregătit! Muncește! Mult. Bucură-te de parcurs. Se potrivește oricărei situații.”, zice Hadfield.

Totul e mult mai ușor când ești pregătit și nu ești luat prin surprindere. Fie pregătit să depășești obstaco¬lele, fie pregătit în sensul de a face lucruri care să te ducă mai aproape de obiectivul tău, oricât de departe ar fi el.

Pregătirea intensă te poate face „prea bun ca să fii ignorat”, cum zice Cal Newport. Newport, la fel ca Hadfield, vine cu un sfat nepopular: nu îți urma pasiunea în viață dacă vrei să fii fericit. Nu prea sună a ceva ce suntem obișnuiți să auzim în jurul nostru.

Când toată lumea zice să faci ceea ce-ți place și nu vei mai munci nicio zi din viață - inclusiv oameni extra¬ordinari, cu o viziune creativă despre educație, cum ar fi regretatul Sir Ken Robinson -, Newport zice că pasiunea chiar nu este cel mai important factor care îți poate garanta succesul în carieră. Fundamentale, însă, sunt abilitățile tale, desăvârșite în timp, adică ceea ce Anders Ericsson numește exercițiu metodic.

Cum ajung oamenii să iubească ceea ce fac? De ce unii oameni ajung să fie fericiți cu joburile lor, în timp ce alții se simt mizerabil la locul de muncă?

Viziunea lui Newport din cartea Prea bun ca să fii ignorat e una care m-a făcut și pe mine să-mi reconsider serios poziția pe această temă.

Există o așa-numită „ipoteză a pasiunii”, o teorie care spune că nu poți găsi fericirea în sfera profesi¬onală altfel decât dacă lucrezi în acel domeniu care te-a pasionat întotdeauna. Cu alte cuvinte, găsește-ți pasiunea mai întâi și apoi acea muncă cu sens o să apară pur și simplu în fața ta. Ipoteza pasiunii, care a apărut de prin anii 1970, e predată de mulți dintre autori și de speakeri motivaționali. E una dintre lecțiile pe care eu le-am primit de la tatăl meu, de la care am înțeles și ce trebuie să nu-mi placă dacă vreau să le ofer copiilor mei o viață mai bună.

Da, sună corect și e foarte frumos de spus că trebuie să ne urmăm pasiunea. în toți anii care au trecut de când e promovată această idee, tot mai mulți oameni, dintre cei care și-au și permis să facă asta, au început să o pună în practică. Tot mai mulți oameni au început să renunțe la joburile lor în ultimele decenii și să își urmeze pasiunile, zice Newport.

însă, în ciuda faptului că oamenii au ascultat acest sfat și chiar și-au urmat pasiunea, studiile arată că satis¬facția pe care angajații o resimt în general cu privire la muncă a scăzut de la an la an. Iar asta s-a întâmplat aproape peste tot în lume. Concluzia celor care studiază acest fenomen este constant aceeași: carierele bune au origini mult mai complexe decât simpla idee că tot ce trebuie să faci e să-ți urmezi pasiunea. Cu toate acestea, cimpanzeului nostru îi sună în continuare bine această idee.

Carierele bazate pe pasiune sunt rare. Și se mani¬festă în general la sportivi, la artiști, la oamenii despre care se spune că au talent, chemare. Ericsson ar avea aici o problemă pe care o explică bine cu 40 de ani de cercetare în spate.

Newport susține că nu pasiunea, ci experiența și expertiza sunt cele două elemente care contribuie cel mai mult la satisfacția cuiva cu privire la locul de muncă. Abilitatea de a face ceva bine este cel mai mare avantaj pe care îl poți avea.

Trebuie să fii foarte bun ca să ai un job foarte bun. Șmecheria e că acel job nu trebuie - sau nu poate - să fie în termeni obiectivi un job bun. Poate că nici măcar nu există așa ceva. Și aici, la Starea nației, chiar dacă îmi place la nebunie ceea ce fac, urmele pe care le lasă acest ritm de lucru, pe ani întregi, pot fi destul de serioase. Așadar, ai un job bun pentru că așa îl vei percepe și îl vei simți tu. De ce? Pentru că, atunci când ajungi să fii foarte bun la ceva, o să înceapă inevitabil să-ți placă ce faci. Mulți oameni se vor regăsi probabil în această idee.

Newport dă exemplul lui Steve Jobs. într-un celebru discurs adresat studenților de la Stanford, Jobs spunea așa: „Trebuie să găsiți acel lucru pe care îl iubiți. Singurul mod prin care puteți face o muncă grozavă este să iubiți ceea ce faceți. Dacă nu ați găsit asta încă, continuați să căutați și nu vă mulțumiți cu mai puțin.” Discursul a avut milioane de vizualizări. în sfârșit, ipoteza pasiunii fusese confirmată de cineva „autorizat” să o facă. îndemnul de a-ți urma pasiunea devenea din¬tr-odată și mai puternic.

Doar că, dacă te uiți în spatele „sclipiciului” care înconjoară de obicei sloganurile care dau bine, lucrurile sunt mai puțin strălucitoare. Newport demon¬tează ipoteza pasiunii în cazul fondatorului Apple. Spre deosebire de ceilalți vizionari ai perioadei lui, Jobs nu era un om pasionat de ideea de a porni o companie de tehnologie. Nu era interesat nici de afaceri, nici de teh¬nologie, ci mai degrabă de istoria Occidentului, de dans și de misticism oriental.

Steve Jobs a ajuns o legendă nu pentru că și-ar fi urmărit pasiunea, ci pentru că a fost pragmatic, bun la ceea ce făcea și pentru că a încercat tot felul de lucruri înainte să reușească. Pasiunea a apărut doar după ce a devenit bun. Asta, de fapt, ar fi cheia, zice Newport, care identifică trei factori care s-ar putea să-ți aducă mult mai multă fericire decât să îți urmezi pasiunea.

Primul factor este autonomia, adică sentimentul că ai control asupra zilei tale de lucru, asupra programului.

Apoi, extrem de importantă este competența. Acel sentiment că ești bun la ceea ce faci. Problema e că uneori poți să fii bun fără să știi că ești bun. De ce? Pentru că pur și simplu nu îți spune nimeni. Avem tendința de a remarca mai des atunci când ceva este făcut prost sau când cineva greșește. Dar de câte ori spunem ceva bun cuiva care și-a făcut treaba bine? E un capitol la care eu eram praf, dar în timp mi-am dat seama că lucrurile trebuie să stea cu totul altfel. Aici, între noi, remarc atunci când cineva face ceva OK. Apoi, vorbesc despre cât de buni sunt oamenii cu care lucrez de fiecare dată când am ocazia. N-aș fi facut-o acum 15 ani, de pildă.

Cel de-al treilea factor este conectarea. Sentimen¬tul de legătură cu alți oameni. Avem nevoie să simțim această conexiune cu alți oameni și în viața profesională, și în cea personală. Poate că, pe lângă toate beneficiile pe care le aduce munca de la distanță, deconectarea de alți oameni rămâne, totuși, un dezavantaj foarte mare.

Atunci când există autonomie, competență și conectare, zice Newport, o să ajungi să iubești ceea ce faci, chiar dacă nu ai fost pasionat anterior de acel domeniu. Iar asta e mult mai important decât drumul celălalt, cel în care încerci să transformi pasiunea într-o carieră de succes. Mai bine să fii „meșteșugar" decât pasionat.

Secretul, însă, se află în sfatul care dă și titlul cărții: fii atât de bun încât să nu poți fi ignorat. Fii atât de bun încât oamenii să știe că au nevoie de tine.

Cei ce au „mentalitatea meșteșugarului" nu ezită să își îmbunătățească constant calitatea muncii. Cum fac asta? în mod intenționat. Exersând. Cerând feedback. Aflând ce nu e OK, aflând ce pot să facă mai bine. învățând constant. „Practica deliberată" numește Newport acest exercițiu.

Cu alte cuvinte, indiferent ce presupune munca ta, fă-o atât de bine, încât să nu poată nimeni să-ți reproșeze ceva. Și abia atunci va veni și pasiunea, pentru că vei simți că ești competent. Iar odată cu competența vine și autonomia, pentru că cei din jur dobândesc încrede¬rea să te lase să faci lucruri de unul singur, știind că vei face ceea ce trebuie. Când ai încrederea celorlalți - care se câștigă greu și se pierde foarte ușor -, ai și putere de negociere.

Nu te teme, însă, de greșeli. încearcă să înveți din ele. Așa cum spune și Hadfield, în ciuda antrenamentului lor intens, chiar și astronauții greșesc uneori. însă regula este că își recunosc greșeala cu voce tare, chiar dacă asta înseamnă să se expună într-un mediu extrem de com¬petitiv. Pentru că important e ca scopul comun la care lucrează să iasă bine. Cât de des în discuțiile noastre de zi cu zi sau la muncă simțim siguranța de a spune cu voce tare atunci când nu am înțeles ceva, sau de a spune cu voce tare când am greșit? Nu o facem. Pentru că avem în continuare o cultură care răsplătește aroganța și supraîn- crederea. O cultură în care să zici că nu ai înțeles ceva sau să pui întrebări e o dovadă că ești mai puțin competent.

Problema e că, atunci când ești în spațiu și orice eroare ai făcut se răsfrânge și asupra ta, nu te prea ajută să îți păstrezi intactă reputația de om care nu greșește niciodată. Ești într-o construcție imensă de oțel și fier, care călătorește cu 28 000 de km/h. Acolo, să spui cu voce tare când ai observat că ceva nu merge bine, chiar dacă e din eroarea ta, poate face diferența între viață și moarte.

Această siguranță de a putea discuta fără teamă despre erori ar putea fi la fel de utilă în viața de zi cu zi, pe Pământ. Putem contribui la îmbunătățirea lucrurilor atunci când spunem cu voce tare ce nu merge bine.

Când astronauții trec prin simulări, zeci de oameni le privesc fiecare acțiune cu speranța că le găsesc orice greșeală. Critica le asigură siguranța în spațiu. Critica nu este, însă, niciodată personală. Esența este problema ce trebuie rezolvată, și nu persoana care a cauzat o problemă. Spiritul de echipă este esențial. Dacă se întâmplă o urgență, astronauții se pot baza doar unii pe alții acolo, în spațiu.

Până la urmă, și pe Pământ ar trebui să fie la fel. Ne putem baza doar unii pe alții deocamdată, nu?

VI

Nu cred că urăsc ceva mai mult decât felul în care își manifestă unii autoritatea și cum se raportează la oamenii cu care lucrează, la oamenii pe care-i conduc. De-a lungul timpului, am plecat de lângă toți oamenii și din toate firmele în care cineva avea pretenția să ordone fără să asculte măcar contraargumente. Sigur, cineva trebuie să-și asume decizii. Așa am ajuns eu, dintre toți cei cu care am plecat la drum sau au ajuns în echipa asta pe parcurs, să iau decizii. Dar nu cred că a existat vreo decizie importantă pe care să o iau, indiferent de situație, în care să nu fi cerut opinii de la cât mai mulți oameni. Și chiar dacă uneori am fost influențat de instinctul meu, care mi-a arătat de multe ori că „simte" bine, am ținut cont de părerile celor cu care împart pâinea, dar și de ale celor cărora doar le-am solicitat o părere, fără ca ei să fie în vreun fel afectați de deciziile mele.

Am cunoscut și interacționat cu mulți oameni care conduc alți oameni, dată fiind meseria mea.

Ca idee, iau decizia dacă lucrez sau nu cu cineva bazându-mă pe cum relaționează persoana respectivă cu cei din jur. Pentru mine, cântărește mai mult ce-i spune un șef celui care-i aduce cafeaua când se întâlnește cu mine decât posibilitatea unui contract bănos.

De fiecare dată când am ignorat acest aspect, și am făcut-o, mai ales când nu eram constrâns de atâtea nevoi, am ajuns să am de tras de pe urma unor relații toxice, cu oameni care cred nu doar că dețin adevărul, ci și că îi dețin pe cei cu care lucrează, pentru simplul fapt că la final de lună le plătesc timpul și priceperea contractate. Este și motivul pentru care am luat la timp decizia de a nu mai lucra la o televiziune sau alta, ci cu o televiziune sau alta. Desigur, aici ne-a salvat internetul, care ne-a oferit posibilitatea de a ne adresa direct oamenilor și de a fi susținuți de aceștia. Dar asta ne-a costat o mică avere de fiecare dată.

Orbii pandemiei

Vocea nației #122

Cât din ceea ce facem fiecare în viața de zi cu zi înseamnă, de fapt, colaborare cu alți oameni? V-ați gândit vreodată? Cât de mult ne bazăm pe ceilalți?

De când suntem mici, ni se prezintă constant ideea că trebuie să fim permanent în competiție unul cu altul și că succesul este rezultatul inteligenței, al abi¬lităților și al dedicării personale. Și da, este adevărat, cele mai mari reușite

din istoria omenirii de până acum au apărut datorită inteligenței umane. Doar că niciuna dintre reușite nu a venit pe fondul muncii unui singur om. Abilitățile noastre, fie că sunt fizice, fie că sunt inte¬lectuale, luate așa, în mod individual, nu ne prea ajută întotdeauna. însă ce ne ajută este că avem o capacitate uimitoare să ne imaginăm lucruri și apoi să le construim împreună.

Cea mai dificilă muncă este astăzi realizată de grupuri de oameni, nu de un singur om. Omul nu poate fi o insulă, cum zice Karl Ove Knausgârd.

Avem nevoie unii de alții, avem nevoie să formăm echipe. Doar că, așa cum spune Matthew Syed în cartea Idei rebele. Puterea gândirii diverse, nu de echipe omogene, ci de unele formate din oameni cât mai diverși, oameni care gândesc diferit unul față de altul. Din nou, un sfat la fel de nepopular precum cele din capitolul precedent. Ne-am cam pierdut cu toții răbdarea de a sta printre oameni care nu sunt de acord cu noi. Ar trebui să ne dorim să stăm împreună cu oameni care gândesc la fel ca noi, nu? Depinde ce scop urmărim.

Lumea este plină de ceea ce Syed numește „orbul perspectivei”. Ca un pește care a trăit toată viața în apă și căruia îi lipsește perspectiva apei ca ceva separat de el, și noi, oamenii, ne trăim viețile fără să fim conștienți de multe dintre lucrurile din jurul nostru, pentru că le vedem tot timpul din aceeași perspectivă. Avem nevoie de oameni în jurul nostru care să ne schimbe perspecti¬vele, să ne facă curioși, să ne facă să vrem să aflăm mai multe, să căutăm răspunsuri. Avem nevoie de „diversi¬tate cognitivă”.

Am putea încerca să privim și situația în care ne-am aflat noi în valul IV al pandemiei prin această lentilă propusă de Syed. Am asistat atunci la un război al explicațiilor, al răspunsurilor la întrebarea: cum s-a ajuns aici? Cum a ajuns România locul în care se moare cel mai mult, în care se moare într-o zi mai mult decât în toate celelalte țări europene la un loc?

Au existat atunci mai multe tabere care au oferit răspunsuri: tabăra celor care au susținut că e normal că am ajuns aici, pentru că românii nu au educație; tabăra celor care au spus că problema ar fi lipsa de încredere în autorități; tabăra celor care au dat vina pe campaniille duse de antivacciniști și de presa senzaționalistă, care a încurajat vocile antivaccin; și în cele din urmă și tabăra celor care au spus că „specialiștii” au avut toate datele și, cu toate acestea, autoritățile nu s-au pregătit deloc pentru valul IV al pandemiei.

în iunie 2021, președintele României ne spunea că „practic, am învins pandemia!”. Niciunul dintre oamenii care lucrau în guvern nu a avut curaj să-l atenționeze măcar pe Klaus Iohannis cu privire la ce va urma, deși cei mai mulți avertizau foarte vocal, în presă, în legătură cu dezastrul care va urma în toamnă. Toată vara, autoritățile s-au purtat ca și cum am fi învins pandemia. Apoi, în august 2021, a venit declarația lui Florin Cîțu, care anticipa cu privire la următorul val al pandemiei că „s-ar putea să fie ceva, dar nimic din ce a fost până acum”.

Nu cumva din cauza acestei ierarhii de dominație, care a mărit cu fiecare zi probabilitatea dezastrului, prin absența comunicării, am ajuns să fim țara în care se murea mai mult decât în întreaga Europă?

E foarte comod să te înconjori doar de oameni care au aceleași idei ca tine sau de oameni care sunt perma¬nent de acord cu tot ce spui. Plăcerea de a-ți vedea ideile reflectate înapoi de oamenii din jurul tău se numește homofilie. Doar că homofilia inhibă succesul unei echipe și creează ceea ce se numește „orbire colectivă”.

Malcolm Gladwell vorbește în cartea Excepționa¬lii despre dezastrele aviatice cauzate de sentimentul de inferioritate al copiloților față de piloți. Există copiloți care nu pot ieși din această structură ierarhică nici măcar atunci când le este pusă viața în pericol. Gladwell redă în carte conversații incredibile, recuperate din cutia neagră a avioanelor în urma unor accidente în care au murit sute de oameni. De ce? Din cauza temerii de comunicare, din cauza blocajelor copiloților în a le spune căpitanilor că au făcut o greșeală de pilotaj sau chiar că avionul rămâne fără combustibil. Dacă vi se pare absurd, gândiți-vă de câte ori ați avut o idee bună sau ceva de spus într-o ședință, dar v-ați blocat pentru că „nu dă bine să nu fii de acord cu șefu’ sau să vii cu o idee mai bună decât el”.

Uneori, însă, să vezi mai departe decât fișa postului și să fii capabil să iei decizii contrare indicațiilor supe¬riorilor poate chiar să salveze lumea. Există o poveste deseori invocată de autorii care vor să susțină acest argument: povestea lui Stanislav Petrov, un locotenent al apărării antiaeriene aovietice.

Petrov era de serviciu în seara în care un singur dispozitiv de monitorizare a avertizat că SUA lansase o rachetă nucleară înspre Rusia. I s-a părut că ceva nu e în regulă, așa că a decis să mai aștepte câteva minute ca să vadă dacă și restul detectoarelor sesizează vreun pericol. Instrucțiunile din fișa postului și toate proto¬coalele îi spuneau clar că din prima secundă de alarmă a unuia dintre detectoare trebuia să ridice receptorul și să anunțe superiorul că Rusia este atacată de SUA. Rusia ar fi reacționat imediat la apelul lui Petrov și ar fi lansat propria armă nucleară înspre SUA.

însă Petrov nu a ridicat receptorul, pentru că dovezile nu i-au părut suficient de solide.

Acesta e motivul pentru care nu vorbim astăzi despre un război nuclear între SUA și Rusia. Alarma fusese una falsă. Ce l-a ajutat pe acest om să acționeze în acest fel a fost pregătirea sa civilă. Toți colegii lui erau soldați de profesie, cu pregătire pur militară și cu o înclinație să îndeplinească ordinele „ca la carte”. Dacă oricare dintre ei ar fi fost acolo în acea seară, și nu Petrov, probabil că ar fi raportat atacul nuclear mai departe, iar lumea ar fi arătat cu totul altfel azi.

E un exemplu extrem, dar în viața de zi cu zi, la o scară mult mai mică, se întâmplă lucruri similare. Dacă liderii nu cultivă o atmosferă de siguranță a comunică¬rii sau de siguranță că poți să contrazici autoritatea, idei bune vor fi pierdute.

Sfatul lui Syed e să interacționăm cu oameni di¬feriți, din afara ariilor noastre de interes, să ascultăm în mod real ce au alții de spus și să evităm camerele de ecou, în care tot ce auzim e doar opinia noastră.

Orbirea colectivă din timpul pandemiei e o lecție care ar trebui învățată. Felul în care ne vom reveni după această perioadă depinde de alegerile pe care le facem în fiecare zi.

Pe piatra de mormânt a tatălui meu scrie așa: „If love could have saved you, you would have lived forever." Asta a fost dorința Andreei, nepoata lui, care l-a perceput ca pe ceea ce era încă undeva în el în ultimii ani din viață, mai ales când reușea să fie treaz: un om bun, care ar fi dat orice ca să-i ajute pe alții. Din păcate, n-a știut și n-a avut în jurul lui oamenii care să-l poată ajuta pe el. Iar când i-a avut, era deja prea târziu.

Din păcate, și-am înțeles asta târziu, nu e suficient să fii bun, incredibil de bun, ca om și ca meseriaș, ca să și ai o viață bună.

în copilărie, mi-a fost rușine cu meseria tatălui meu. Mereu am simțit în jurul meu, în familie, la școală (o, cine crede că acum e bullying n-a trăit acele vremuri, când profesorii distrugeau copii doar din atitudinea pe care o aveau față de ei; știu, încă se mai întâmplă!), că eram privit altfel pentru că eram băiatul lui Emil, un amărât de strungar.

Și cam zăpăcit. Și care cam miroase a băutură. Și care făcea liceul la seral, când avea deja doi copii. Dar erau și acele momente când era chemat la lucru pentru că picase un utilaj și era nevoie de el, pentru că în el aveau încredere să facă bine și repede la strung piesa care se stricase. Strungul lăsase urme adânci pe corpul lui.Urme de șpan peste tot (normele de protecția muncii erau opționale atunci), o ditamai cicatricea la umăr, când strungul l-a luat cu totul, noroc că, ridicat deja în aer, a reușit să apese butonul de urgență, un deget retezat cât să nu mai poată cânta deloc la chitară, ceea ce-i mai alina suferința omului cu o mie de talente, dar fără direcție și noroc. Noroc pe care avea să îl lase tot pentru mine.

Oamenii trebuie să poată să trăiască decent și să-și urmeze pasiunile, oriunde s-ar afla. Trebuie să avem mai multă grijă unii de alții și, mai ales, față de cei care fac acele munci foarte grele și pe care, dintr-un motiv care-mi scapă, îi plătim mizerabil.

Revenirea la mai bine

Vocea nației #117

într-un ultim eseu publicat în 2020, antropo¬logul David Graeber scria că, la un moment dat, când toată nebunia din timpul pandemiei de COVTD-19 se va termina și criza va fi declarată încheiată, vom fi încu¬rajați să ne întoarcem la „normalitate”, la obiceiurile noastre de dinainte: „Să ne trezim din vis”. Graeber

compara perioada pandemiei cu cea de după criza finan¬ciară din 2008, când, la un moment dat, oamenii au avut un mic răgaz să-și pună întrebări despre felul în care funcționează lucrurile, să se întrebe ce înseamnă de fapt „finanțele”, „datoriile”, „banii”, și mai ales să se întrebe dacă nu am putea face lucrurile și altfel.

Doar că nu a fost timp de răspunsuri, atunci. în numele economiei și al creșterii ei constante, filozofia și gândurile de schimbat lumea au fost lăsate la o parte, pentru ca oamenii să se întoarcă mai repede la muncă și la „normalitate”.

Acest ultim eseu al lui Graeber e o rugăminte adresată nouă, tuturor, ca de data asta să nu mai cădem în aceeași capcană. Graeber scria în cartea Bullshit Jobs. The Rise ofPointless Work and What We can Do About It despre relația invers proporțională dintre valoarea muncii „lucrătorilor esențiali” și salariile lor cu mult înainte ca noi să devenim conștienți de asta în timpul

pandemiei. Cu cât valoarea socială a unui loc de muncă e mai mare, cu atât acel loc de muncă e plătit mai prost.

La începutul pandemiei, mulți oameni și-au dat seama de utilitatea reală a activității pe care o prestează zi de zi. întreaga lume a aplaudat „lucrătorii esențiali”, care au continuat să muncească pentru ca mâncarea să ajungă în magazine, să fie așezată la raft, să fie preparată, să ne fie livrată la ușă, iar resturile pe care le aruncăm la gunoi să ne fie ridicate din fața casei. Acești oameni și-au pierdut, însă, aplauzele și susținerea în momentul în care au cerut un salariu care să le asigure o viață decentă.

Graeber spunea că economia, cea de care politicie¬nii au atât de multă grijă și despre care vorbesc ca și cum ar exista independent de oameni, reprezintă de fapt doar felul în care ne asigurăm unul altuia ce avem nevoie ca să trăim. Cum ar fi să nu ne mai întoarcem la o normalitate în care cei care fac munca cea mai importantă să fie plătiți prost și să fie umiliți? Cum ar fi să nu ne mai întoarcem la ce era înainte? Să creăm, în schimb, o economie care să aibă grijă de oamenii care au grijă de noi.

De la începutul pandemiei, domeniul muncii a trecut prin niște schimbări profunde. La nivel global, oamenii și-au schimbat locurile de muncă sau au făcut tranziții majore în cariere. Unii au reflectat la valoarea reală a muncii lor. Mulți și-au dat seama că absolut nimic în lume nu se va schimba dacă ei încetează să mai muncească.

„Să nu renunți niciodată! Să nu crezi vreodată că nu e foarte important ceea ce faci”, mi-a zis Ion Caramitru, în singura discuție pe care am avut-o vreodată. „E foarte important să spui în continuare ceea ce spui, să faci în continuare ceea ce faci, indiferent de ce-ți pun ei în cale.” Eram pe holurile TVR1, foarte nervos, pentru că tocmai încercam să rezist presiunilor „regimului Gradea” de a ne da afară. „Dar, uite, vor să ne dea afară!”, m-am plâns

eu. „Nu te gândi la asta. Sigur, apără-te, luptă, dar nu renunța. Pentru că prea mulți am renunțat”, mi-a spus. Eram ca într-un film, mi-a luat minute bune să mă dez¬meticesc și mi-arn notat discuția așa cum am reținut-o.

Nu există motor mai puternic decât să știi că munca ta contează, e importantă, face diferența, ajută oameni. Voi v-ați întrebat vreodată cât de important pentru ceilalți este ceea ce faceți? Cât de mult îi ajută pe alții? Dacă nu jobul, atunci pasiunea voastră, atunci locul în care faceți voluntariat.

Economistul John Maynard Keynes expunea în anul 1930, într-un eseu intitulat Posibilități economice pentru nepoții noștri, ideea că în următorii o sută de ani automatizarea va elimina o mare parte dintre locurile de muncă. Treptat, nevoia oamenilor de a munci avea să devină tot mai mică, credea el, până în punctul în care 15 ore de muncă pe săptămână ar deveni suficiente. Poate părea o predicție nereușită dacă ne uităm înjur. Muncim în continuare opt sau chiar mai mult de opt ore pe zi. însă adevărul e că nevoia reală de muncă chiar e mult mai mică. Dacă economia înseamnă să ne asigurăm unul altuia tot ce avem nevoie ca să trăim, am putea să facem asta cu mult mai puțin efort. Am putea munci mult mai puțin.

Problema e că presiunea de a face posibilă existența cât mai multor joburi, ca unice surse pentru asigura¬rea supraviețuirii - combinată cu ideea că doar cei ce muncesc sunt niște oameni vrednici -, a condus către o poveste globală în care ocuparea cât mai mare a forței de muncă este un deziderat suprem. însă, dacă ar fi să eliminăm joburile inutile, am vedea că, întocmai cum Keynes a prezis, între 50 și 60% dintre joburi chiar au fost eliminate de automatizare, spune Graeber în cartea Bullshit Jobs.

Problema e că ele au fost înlocuite cu straturi peste straturi de muncă administrativă, cu oameni care supra-veghează munca altora și cu foarte mulți manageri.

Programul de muncă începe și el să fie pus la îndoială în ultima perioadă. Cei care au văzut că pot să facă aceleași sarcini în mult mai puține ore și că le rămâne mai mult timp să se ocupe de viața personală nu vor mai accepta la fel de ușor un program standard de cel puțin opt ore.

Săptămâna de muncă de patru zile este deja una dintre acele idei care a căpătat statut de „inovație socială”. Există oameni, percepuți deocamdată ca „radicali”, care o testează în mai multe locuri din lume. Toate dovezile arată că măsura este benefică și că rezultatele sunt impresionante. Microsoft a testat ideea asta în Japonia, în 2019. Angajații au lucrat patru zile pe săptămână, dar au încasat salariul normal aferent unui program de muncă de 5 zile pe săptămână. Compania spune că rezul¬tatul a fost o creștere a productivității de 40%. Costurile cu energia electrică au scăzut, iar 92% dintre angajați au declarat că sunt mai fericiți. în Islanda, peste 2 500 de angajați au participat în ultimii ani la două experi¬mente ale săptămânii de lucru de patru zile, experi¬mente susținute de guvern. în niciunul dintre ele nu s-a înregistrat vreo scădere a productivității sau a calității serviciilor oferite. în schimb, a crescut nivelul stării

de bine resimțite de angajați la locul de muncă. Unii dintre participanți au declarat că timpul liber petrecut sociali¬zând sau făcând exerciții a avut într-un final un impact și asupra performanței la locul de muncă.

Studiile arată că nimeni nu se poate concentra pe același lucru mai mult de trei ore pe zi și că, oricum, aproape jumătate dintre angajații din întreaga lume își pot îndeplini atribuțiile de muncă în mai puțin de cinci ore în fiecare zi. Iată ce spune un CEO al unei companii din Germania, care a propus angajaților să lucreze între orele 8.00 și 13.00 și să evite să fie distrași în acest interval: „Ora 13.00 e cea mai bună oră la care să mergi la prânz cu prietenii, să pleci cu bicicleta pe munte sau să te gândești la soluții creative, uneori chiar și pentru pro¬blemele de la muncă; pentru că, de cele mai multe ori, avem cele mai bune idei când suntem în afara peisajului de muncă.” Angajații acestei companii lucrează cu 40% mai puțin, dar cu același salariu ca înainte, încă din 2017. Lucrurile au funcționat perfect pentru toată lumea și continuă să meargă la fel. Compania se numește Digital Enabler și este prima din Germania care a implementat ziua de muncă de cinci ore.

Rezultatele au fost excelente în toate țările în care ideea unei săptămâni de muncă de patru zile a fost testată.

Există, însă, oameni care nu cred că reducerea săp-tămânii de muncă e o idee bună. Printre ei se află și Cal Newport, de exemplu. El vine cu o altă recomandare: trebuie mai întâi să reducem volumul de muncă alocat angajaților și abia apoi putem să vorbim și despre o reducere a programului de muncă. „Productivitate lentă” numește Newport această idee.

Avem o obsesie pentru productivitate care a ajuns să fie transpusă în orice activitate. Eu, de pildă, râd azi când constat cât de mult timp am privit lucrurile total greșit. Ați pățit în timpul pandemiei să aveți într-o zi mai puțin de muncit și să vă simțiți vinovați? Să căutați să găsiți și mai mult de muncă? Ăsta-s eu la începutul fiecărui sezon al emisiunii: „Hm, am mai înghesuit muncă de luni până joi, am lăsat vinerea liberă? Eh, nu e nimic, apare ceva, un proiect, care va ocupa și vinerea, și multe sâmbete, și unele duminici.”

Cea mai mare parte din munca de birou specifică secolului XXI presupune o mult mai mare autonomie a angajatului, care are un control destul de mare asupra felului în care își organizează ziua. O astfel de libertate ar trebui să fie un lucru bun, nu? Problema e că, de obicei, autonomia asta vine la pachet cu așteptarea ca lucrurile să fie făcute cât mai repede posibil. Cine a lucrat vreodată într-o corporație sau o firmă chiar și de dimensiuni medii știe că răspunsul la întrebarea „când ai nevoie de asta?” este, de obicei, „ieri”. De cele mai multe ori, aceste urgențe sunt unele închipuite, aflate doar în capul angajatorilor cu mentalitate de „patroni”, cei care vor să își mulțumească cu orice preț clienții, chiar și atunci când asta vine la pachet cu sacrificiul angajaților. în astfel de cazuri, problema nu mai e cât de multe ore are programul sau câte zile are săptămâna de muncă, ci care este volumul muncii pe care îl primește un angajat în orice moment: de la o întrebare scurtă primită pe mail până la finalizarea unui proiect major.

Newport descrie cum s-ar putea, în teorie, imple¬menta ideea lui de „productivitate lentă”: să zicem că ești un angajator care își amintește că trebuie să actu¬alizeze site-ul firmei, de pildă. Ce faci în mod normal? Dai imediat un mail unui angajat să se ocupe de asta și apoi îți vezi în continuare de ale tale, știind că ai rezolvat problema. Sarcina a plecat de pe lista ta, poți să o bifezi ca fiind închisă. Ea va deveni, însă, o sarcină deschisă pe lista altcuiva. Ei bine, într-o companie care operează pe acest sistem al productivității lente, propus de Newport, lucrurile nu se mai petrec așa. Ceea ce ar trebui să facă un angajator aflat în situația menționată mai devreme este să intre într-o aplicație care îi permite să aloce sarcina exact acelui angajat care are timpul necesar să se ocupe de ea. Dacă e vorba despre un proiect major, ar trebui să-l aloce cuiva doar după ce acel om și-a finalizat restul proiectelor. Sună complicat, da! însă „în lumea muncii, ceea ce este cel mai ușor rareori este și cel mai eficient”, spune Newport.

Problema pe care o descrie Newport nu e neapărat aceea că săptămâna de muncă mai scurtă este o idee rea. Ci că nu e suficientă, încât să rezolve situația epuizării în rândul angajaților care au muncă de birou, sau, mai nou, de acasă, dar tot în fața ecranului. El spune că „autonomia care definește viața profesională a celor care muncesc în fața ecranelor ne-a condus într-o capcană a volumului de muncă excesiv. Nu putem să ieșim din capcana asta prelungind weekendul. Trebuie să ne pregătim pentru provocarea mai mare de a încetini ritmul zilei de muncă în sine”.

Reducerea săptămânii de muncă nu va funcționa pentru toată lumea. Problema mai mare este acel volum de muncă de care nu poți scăpa pentru că ajungi să îl iei cu tine acasă sau, dacă ești deja acasă, să-l iei cu tine în timpul în care ar trebui să fii liber. Suntem „conectați în permanență”. Efectele unui program de lucru prelungit se combină cu exigențe tot mai mari și așa apar cazuri de anxietate, depresie, epuizare și alte probleme legate de sănătatea fizică și mentală.

în Portugalia, de exemplu, există acum dreptul angajatului la deconectare în afara orelor de muncă. Angajatorii sunt sancționați dacă își contactează angajații telefonic, dacă le scriu mesaje sau mailuri în afara pro-gramului de muncă, însă pot totuși să se adreseze angaja¬ților în situații de urgență. Problema e că „urgența” poate fi o noțiune subiectivă în cele mai multe dintre profesii, în plus, există și alte probleme pe care acest drept nu le rezolvă. De exemplu, sentimentul pe care îl au angajații că, dacă nu sunt totuși disponibili, vor fi văzuți cu ochi mai puțini buni de angajatorii lor și sancționați, chiar dacă în mod informai.

Newport s-ar putea să aibă dreptate. Poate că avem mai degrabă nevoie de un ritm mai lent al muncii, de mai puțină productivitate, contrar felului în care ne-am obișnuit să gândim lucrurile.

Există, însă, multe sectoare importante unde săp-tămâna de lucru de patru zile rămâne soluția evidentă. Este, de exemplu, cazul personalului medical, al

cadrelor didactice sau al lucrătorilor comerciali. Iar acolo unde au avut loc experimente cu privire la această soluție, rezul¬tatele au arătat că se poate.

Problema e că încă trăim într-o cultură în care uneori epuizarea prin muncă e tratată ca un semn de importanță, de succes profesional.

în 1926, când Ford a introdus săptămâna de lucru de cinci zile, reducând, deci, cu două zile programul de muncă al angajaților, i s-a spus că ar trebui să îi fie rușine să își mai revendice cetățenia în SUA pentru o astfel de idee care subminează importanța muncii. Același tip de poziționare împotriva ideilor noi, de orice natură ar fi ele, se întâmplă și azi și sunt ușor de recunoscut în jurul nostru acei oameni care vor prefera întotdeauna ca lucrurile să rămână neschimbate. Paradoxal este că poli¬ticile pe care unii le apără cu atât de multă înverșunare astăzi și pe care vor să le păstreze, pentru că le consideră ca fiind „normale", sunt tocmai ideile radicale ale altora din trecut.

Suntem atât de obișnuiți să fim tratați ca o „resursă" pentru piața muncii, încât chiar și în mijlocul unei crize globale, cum a fost pandemia, am simțit uneori nevoia să ne folosim tot timpul pentru muncă. Totuși, nimeni, niciodată, nu a regretat la finalul vieții că a petrecut prea puțin timp muncind, ci tocmai contrariul.

Știți, însă, care sunt cele mai mari regrete ale per-soanelor aflate în pragul morții? Bronnie Ware a avut această curiozitate și a documentat regretele pacienților pe care i-a îngrijit în ultimele zile de viață. Le-a strâns pe toate în cartea Cele mai mari cinci regrete ale persoane¬lor aflate în pragul morții.

Unul dintre regrete e lipsa curajului de a-ți urmări visurile. Când te uiți înapoi, e mai ușor să vezi câte lucruri ai ratat din cauza deciziilor pe care le-ai luat. Libertatea pe care ți-o dă sănătatea e ușor de trecut cu vederea până când nu o mai ai. Atunci îți dai seama că pentru multe dintre lucruri a trecut vremea. Un alt regret exprimat des e pierderea legăturii cu prietenii - devenim așa de prinși cu toate mărunțișurile vieții, încât lăsăm relațiile să se piardă.

însă de departe cel mai mare regret este munca în exces. Oamenii ajung să regrete timpul pierdut departe de familie în avantajul unei cariere.

David Graeber scria în cartea Bullshit Jobs că într-un cimitir nu o să vezi niciodată scris pe piatră: „secretară", „paznic", „consultant de vânzări", „medic", „profesoară", „cercetătoare". O să vezi, în schimb: „tată", „bunic", „mamă", adică relațiile cu alți oameni, relațiile care ne-au definit în timpul vieții. în ciuda acestei realități, tot timpul vieții suntem definiți de joburile pe care le avem, dacă le avem. întrebarea „cu ce te ocupi?" este printre primele pe care ni le adresăm când ne cunoaștem, nu?

înainte de anii 1990, țin minte că, dacă urcai într-o scară de bloc, la fiecare ușă vedeai nu doar numele loca-tarilor, ci neapărat și ce profesie are fiecare: „Familia inginer Ionescu", „Familia doctor Drăghici", sau chiar „Familia doctor inginer Popescu".

Pe lângă imposibilitatea de a disocia munca de supraviețuire, oamenii au dobândit în timp și o venerație profund înrădăcinată pentru cei ce arată că muncesc mult. Nici nu contează dacă ceea ce se produce în urma muncii este util, dacă e complet fără sens sau dacă contribuie de fapt la degradarea mediului sau la afectarea calității vieții altor oameni din jur. Există un consens aproape general că aceia care muncesc mult merită deplina apreciere a societății, indiferent de obiectul muncii lor.

Stările de inactivitate sau de prea mult timp liber sunt văzute prost, ca o problemă ce trebuie rezolvată. Mai știți goana părinților, după 1990, de a-și lipi copiii undeva, să le meargă vechimea, să aibă și ei carte de muncă? E un fapt pe care l-am normalizat prin obișnu¬ința noastră cu el. Aceasta e normalitatea la care nu ar trebui să ne întoarcem după perioada asta.

Am traversat cu toții o perioadă care ar trebui să ne deschidă ochii, să ne facă să reevaluăm cum ne raportăm la muncă, cât de mult muncește fiecare dintre noi și pentru ce scop. Am traversat o perioadă care ar trebui să ne facă să-i apreciem pe cei care fac munca fără de care nu am putea trăi, în cel mai propriu sens al cuvântului.

vm

Tot primesc întrebări despre cum am reușit în viață, pornind de la zero. Și de cele mai multe ori invoc norocul. Spun că am multe exemple - cel mai bun este tatăl meu - de oameni mult mai talentați, mult mai buni, care n-au avut însă norocul pe care l-am avut eu, nu s-au dezvoltat în mediul în care am făcut-o eu, n-au avut suportul profesorilor și mentorilor pe care i-am avut eu, n-au avut oportuni¬tățile pe care le-am avut eu și așa mai departe.

Dincolo de asta, cred că sunt două abordări pe care le-am deslușit în timp, punând la un loc experiența și educația, lecturile, școala. Prima, aceea că toate planurile de afaceri pe care le-am făcut, toate „curbele", cum le numește Charles Handy, n-au avut în vedere profi¬tul. Știu foarte bine toată teoria, nimic din teorie nu am aplicat când am decis că vrem să facem ceva. S-a pus o singură problemă: putem fi pe zero făcând asta? Putem să nu pier¬dem? Dacă da, atunci să-i dăm drumul. Așa a fost cu toate, de la emisiune până la Cafeneaua nației, unde ne-am dorit să avem doar un loc în care să ne simțim bine și în care să putem mânca noi, eu, Monica, Andreea, după ce am renunțat la carne.

A doua abordare a fost să împărțim banii cu oamenii cu ajutorul cărora îi facem și să direcționăm cât de mult putem către oameni care au nevoie. Așa s-a născut nu doar Cea¬sul bun, ci și preocuparea noastră continuă pentru sprijinirea copiilor care au nevoie de ajutor. Și tot așa am ajuns să ne uităm cu totul altfel la muncă. De la workaholicul care eram, cu 16 ore de muncă pe zi, fără pauză, am ajuns de anul trecut la săptămâna de lucru de trei zile la Starea nației, ceea ce nu doar că ne permite să ne implicăm în celelalte zile în proiectele sociale, unde

ducem bani, ci ne oferă și timpul atât de important pentru noi. Cul¬mea, o astfel de abordare face ca banii să nu mai fie o problemă. Pentru că atunci când nu profitul e scopul tău principal, ci să te simți util, vei fi într-adevăr liber.

De fapt, de ce muncim?

Vocea nației #121

De ce muncim? Ce fel de întrebare e asta? Muncim pentru că așa trebuie! Muncim pentru că ne naștem pentru asta. Muncim pentru a pune o pâine pe masă, pentru a avea un trai mai bun, pentru a face avere. Muncim pentru că acei oameni care nu muncesc sunt considerați leneși sau „paraziți” care trăiesc de pe urma celor ce muncesc și plătesc taxe. Doar faptul că există aceste răspunsuri la

întrebarea de mai sus arată cât de important e să vedem mai în profunzime totul, să schimbăm perspectiva asupra lucrurilor.

Cărțile OmuZ, în căutarea sensului vieții, de Viktor Frankl, și Munca. O istorie a modului în care ne petrecem timpul, scrisă de antropologul James Suzman, sunt un bun punct de plecare pentru această discuție.

Nu trebuie să-l fi citit pe Nietzsche ca să fi auzit până acum cât de important este să avem un „de ce” în viață. Asta spune și Viktor Frankl, în cartea sa, vândută în milioane de exemplare: „Cel care are un de ce pentru care să trăiască va suporta orice cum.” E important să știm cam până unde e în stare omul să meargă atunci când alege să nu mai fie om. Și cât de mult poate suporta omul, atunci când „de ce”-ul său e foarte puternic.

Simon Sinek a făcut o grămadă de bani dintr-o carte care i-a modelat cariera și care chiar așa se numește:

începe cu: De ce? Teoria lui, adaptată la modelul de business, este că, în lumea de azi, reușesc brandurile care știu să spună de ce fac ceea ce fac. Care este scopul, care este cauza, care este convingerea care te face să mergi mai departe?

Pentru Frankl, viața nu este, în primul rând, cum credea Freud, o căutare a plăcerii - deși mulți credem asta la un moment dat în viață, până când ne dăm seama cât de goală este viața care caută doar plăcere. Nu este în primul rând nici căutarea puterii - cum greșesc mulți să creadă și să se amăgească justificând astfel acțiuni care-i descalifică de multe ori ca ființe umane, acțiuni care le permit să se pună pe ei în centrul universului, chiar dacă asta înseamnă ca alții să sufere sau chiar să moară.

Frankl e de părere că provocarea cea mai impor¬tantă pentru o persoană este să găsească sens în propria existență.

O idee de sens este acest mesaj, primit de la Mădălina, pe care am ajutat-o într-o perioadă mai grea din viața ei, pe când era adolescentă, așa cum facem cu acești „copii ai nației”, cum cu mândrie îi numim noi: „Mulțumesc mult! De mult tot zic că vă dau un update, mai ales de când văd câte faceți în domeniul educației. Eu acum locuiesc în Cambridge și sunt profesoară de franceză și spaniolă la un liceu de lângă Cambridge, de 2 ani deja. Sunt logodită cu un băiat englez, care face cercetare în robotică pentru Microsoft (care e de fapt și motivul pentru care locuim în Cambridge). Dacă vreodată veniți pe la Londra măcar sau pot vreodată să ajut în vreun fel, vă rog să îmi spuneți, căci nu aș fi reușit să fiu aici fără ajutorul dumneavoastră. Sper că familia dumneavoastră este OK și totul e bine cu ambii copii.” Iată, o idee de sens care n-are nicio legătură cu ceea ce s-ar putea spune că este sensul pentru mine: zi de zi, mă trezesc și lucrez mai bine de zece ore, de multe ori chiar

ATENTIE CU INTENȚIE

/ /

mult mai mult, ilegal de mult, căci cred cu tărie că rolul meu, acela de a sancționa abuzul de putere și derapajele de orice fel de la democrație, este foarte important. Dar este acesta motivul pentru care trăiesc?, m-am întrebat în ultimii ani. Deloc!

Frankl a identificat trei posibile surse ale sensului. Una dintre ele este munca. A face ceva cu sens. Cea de-a doua este iubirea, grija față de altă persoană. Curajul este cea de-a treia sursă a sensului. Curajul în momente dificile.

Și cred că e interesant să privim astfel munca. E chiar foarte util, pentru că atunci când privești munca din perspectiva banilor sau din perspectiva succesului, de pildă, vei constata că nimic nu se leagă și trăiești cu un sentiment de profundă frustrare. Am fost acolo, știu cum e. Când încetezi să legi munca de succes și de bani - sigur că ea trebuie să-ți asigure un trai decent -, atunci lucrurile se schimbă cu totul.

Toată infrastructura din jurul nostru e creată în funcție de cât și cum muncim. Inclusiv infrastructura relațiilor. Stăm atât de multe ore la muncă, încât ajungem uneori să petrecem mai mult timp cu colegii decât cu familia. Se nasc prietenii sau chiar legături de familie noi la locurile de muncă. Sau invers - se pierd legături de familie și prietenii pentru că trebuie să plecăm din orașul în care am crescut, ca să ne găsim un loc de muncă mai bun în altă parte. Totul în jurul nostru e despre muncă. „Ce-ai făcut la muncă?”, „Să-ți zic ce-am pățit la muncă”, nu mai știm să discutăm despre noi, despre altele, în afara ideii de muncă.

James Suzman spune că ne aflăm acum într-o revoluție similară celei care a dat naștere motorului cu abur sau microprocesoarelor. Doar că, de data aceasta, inteligența artificială este cea care ne amenință existența. Esența existenței noastre este munca, zice

Suzman. Pentru că mare parte din organismele noastre sunt energie. Energie pe care o acumulăm și pe care apoi trebuie să o consumăm construind lucruri. Ne place să dezvoltăm lucruri noi, să acumulăm informații, să construim unelte.

Focul, de exemplu, este una dintre cele mai impor¬tante „unelte” pe care oamenii le-au descoperit muncind, însă tot focul a fost și elementul care a contribuit cel mai mult la timpul nostru liber. Pentru că, atunci când oamenii au dobândit posibilitatea de a prepara mâncarea, au petrecut mai puțin timp căutând-o, mai puțină energie digerând-o. Timpul petrecut în fața focului a contribuit la dezvoltarea abilităților noastre lingvistice. Imediat după ce am putut să comunicăm unul cu altul, a început să ne și pese de cei de lângă noi, zice Suzman. El e contrazis, însă, de cei ce cred că am fi început mai întâi să colaborăm unii cu alții și abia apoi să comunicăm, pentru că aveam nevoie să numim într-un fel obiectele cu care lucram împreună.

Adevărul e că presupunem foarte multe lucruri din istoria omenirii, pe care le prezentăm apoi ca certitudini.

Cei ce studiază felul în care a evoluat omenirea și felul în care ne raportăm la muncă au mai multe povești cu privire la care nu se pot pune complet de acord. De exemplu, există această credință profundă (care se manifestă mai ales printre economiștii care nu pot să conceapă alt sistem economic decât capitalismul) că primii oameni au dus vieți incredibil de grele. Și totuși avem dovezi că făceau artă. Asta nu înseamnă oare că aveau și timp liber? Există dovezi că făceau bijuterii și ustensile, care nu le erau neapărat necesare pentru nevoile de bază. Există dovezi că vânătorii și culegătorii nu erau interesați să acumuleze surplus. Produceau doar atât cât aveau nevoie să consume.

Rutger Bregman detaliază foarte bine în Homo sapiens. O istorie plină de speranță felul în care agricul¬tura a permis populației să se dezvolte mult mai mult și a redefinit felul în care oamenii interacționează unii cu alții.

Tranziția către agricultură a schimbat și felul în care oamenii percepeau timpul, spune Suzman. Pentru că, dacă trebuia să planifici ce mănânci la iarnă, trebuia să înțelegi și cum trec anotimpurile. Cu alte cuvinte, timpul nu mai putea fi măsurat în funcție de acțiuni, ci invers. Astăzi nu ne măsurăm ziua de muncă în orele de care e nevoie să finalizăm un proiect. Avem zi de muncă standard, de cel puțin opt ore pe zi. Munca nu mai este văzută ca o activitate prin care producem ceva necesar, ci ca un mijloc de a câștiga bani cu care să cumpărăm apoi lucruri. La fel se întâmplă și când se mai gândește cineva să pornească o afacere. Foarte rar se vor întreba antreprenorii cum își pot aduce contribuția în lume. Se vor gândi, însă, cum pot să facă bani.

Au contribuit la mentalitatea asta zeci de ani de convingere din partea industriei publicitare că avem nevoie de tot mai multe lucruri, tot mai noi și tot mai îmbunătățite. în plus, ni s-a indus ideea că nevoile și dorințele sunt același lucru. Nu sunt!

Suzman își încheie cartea constatând ceea ce știm deja, dar e important să ni se reamintească. Inegalita¬tea dintre oameni a explodat peste tot în lume. Dacă, acum 50 de ani, un director executiv câștiga de 20 de ori mai mult decât un angajat, acum câștigă de 300 de ori mai mult. Visul de a ajunge cândva din urmă direc¬torul executiv, prin și mai multă muncă, a șters complet granițele dintre viața personală și viața profesională. Iar dacă nu schimbăm radical felul în care arată economia și felul în care atribuim valoare muncii și locurilor de

muncă, ne așteaptă un viitor sumbru, dublat de o apo- calipsă climatică.

Perioada pe care o traversăm acum a primit denumirea de „Antropocen”, o perioadă în care activi¬tatea omului a alterat profund condițiile de viață de pe planetă. însă toate crizele pe care le traversăm nu au neapărat legătură cu existența omului ca atare, ci, mai degrabă, cu existența sistemului economic în care trăim. Poate că o denumire mai bună a perioadei pe care o traversăm ar fi „Capitalocen”, așa cum sugerează antro¬pologul Jason Hickel.

Sau poate că ar trebui să lăsăm generațiile viitoare să o denumească. Pentru că ele vor trăi cu ceea ce lăsăm noi azi în urmă.

IX

Cod roșu pentru umanitate

Vocea nației #118

în 2021, pe timp de pandemie, o școală din Vrancea are un „lavoar” improvizat dintr-un lighean și un bidon cu apă prins în perete cu o sârmă. E o imagine pe care am inclus-o în newsletterul nostru, Starea săptămânii.

Sunt atât de multe probleme cu sistemul nostru de învățământ, încât cred că aceasta e una dintre puținele chestiuni cu privire la care ne punem de acord cei mai mulți dintre noi. Cu ce nu ne punem de acord, însă, sunt soluțiile prin care putem rezolva toate aceste probleme. Iar asta se întâmplă pentru că suntem construiți să gândim soluții pe termen scurt. în ultimii 30 de ani, am avut aproape câte un ministru al educației în fiecare an. Fiecare cu ideile și schimbările lui. Iar educația este unul dintre acele domenii în care, fără gândire pe termen lung, chiar nu se poate. Copiii care se educă azi vor fi adulții de peste 10 sau 20 de ani.

Dar lumea de peste 10 sau 20 de ani nu va mai semăna deloc cu cea de azi. Discuția despre învățământ ajunge inevitabil și la concluzia că școala nu pregătește copiii pentru piața muncii din viitor. Ceea ce e adevărat, lucrurile vor arăta complet diferit inclusiv pe piața muncii. însă aceasta ar trebui să fie doar o parte mică a problemei. Pentru că lumea se schimbă cu totul. Planeta se schimbă cu totul.

în vara anului 2021 s-au înregistrat recorduri după recorduri de temperaturi și fenomene extreme. Incendii în Grecia, inundații în Germania, Italia, Franța, Statele Unite. în iunie 2022, Japonia a trecut printr-un val de căldură cum nu s-a mai întâmplat din 1875. în iulie 2022, temperatura în Regatul Unit a depășit 40 de grade Celsius pentru prima dată de când se fac măsu¬rători. „Cod roșu pentru umanitate” numește secretarul general al ONU un raport publicat de Grupul Intergu- vernamental privind Schimbările Climatice, raport care confirmă că activitatea umană este responsabilă pentru criza climatică. Raportul reprezintă consensul global al oamenilor de știință în materie de schimbări climatice. Să nu crezi ce scrie în el este echivalent cu a nu crede că virusul Sars-CoV-2 există sau că te poate omorî. Să ignori raportul înseamnă să faci exact același lucru pe care l-au făcut oamenii înainte de pandemie. De ani întregi, specialiștii avertizau cu privire la posibilitatea unui virus care să afecteze întreaga planetă. Nu ne-am pregătit suficient. Dacă ignorăm ce spun specialiștii în materie de climă, vom fi la fel de surprinși și de efectele schimbărilor climatice.

Raportul publicat de acest panel spune că fiecare din ultimele 4 decenii a fost succesiv mai cald decât orice alte decenii care l-au precedat, din 1850 încoace. Iar acti¬vitatea umană a încălzit clima la un nivel fără precedent în ultimii 2 000 de ani.

Suntem prima generație de pământeni care știe că se confruntă cu riscuri de mediu fără precedent. Totodată, suntem și ultima generație care are o șansă considerabilă să schimbe lucrurile. Toate dovezile rezultate în urma cercetărilor acestor experți și specia¬liști în domeniu indică faptul că activitatea umană este cea care ne-a condus în această situație, că lucrurile se vor înrăutăți și că e nevoie de acțiune imediată ca să evităm o catastrofă.

De-a lungul istoriei noastre, ne-am bazat întot¬deauna pe consensuri ale unor specialiști, în aproape toate domeniile - în cel al medicinei și al științei în general, dar și în economie, antropologie sau istorie. Consensul acestor oameni care au studiat schimbările climatice este că încălzirea globală nu s-a petrecut din cauze naturale, ci din cauza acțiunilor speciei umane. Și că situația este gravă.

Toți cei ce spun că, istoric vorbind, Pământul s-a confruntat tot timpul cu perioade de încălzire cauzate de fenomene naturale precum erupția vulcanilor sau variații în energia solară trebuie confruntați cu acest consens din prezent al oamenilor de știință: schimbările climatice sunt cauzate de gazele cu efect de seră eliberate de com¬bustibilii fosili, de tăierile de păduri și de agricultură.

Clima Pământului a suferit întotdeauna modifi¬cări din cauze naturale. însă ceea ce se întâmplă acum nu se mai încadrează în modificările naturale din trecut. Pământul se încălzește peste tot, se încălzește foarte repede și nu a mai fost niciodată așa de cald cum e acum.

Efectele acestor schimbări climatice se resimt gradual. Iar mintea umană este de cele mai multe ori setată să gândească pe termen scurt. Toți stimulii din jurul nostru sunt creați să ne facă să gândim pe termen scurt. Ne e greu să ne imaginăm ce efecte vom crea peste 100 de ani prin acțiunile noastre de acum.

Se pare, însă, că toți vrem să fim ținuți minte de generațiile viitoare într-un mod frumos. Asta spun studiile din psihologie. Pe la mijlocul vieții, începem să ne gândim la moștenirea pe care o lăsăm în urmă. Puțini oameni își doresc să fie uitați complet după ce nu vor mai fi. Unii dintre noi vrem să lăsăm cărți, alții, clădiri, alții, averi pentru familie. însă, de cele mai multe

ori, ne gândim la ce vrem să lăsăm generațiilor imediat următoare - copiilor și nepoților.

în contextul schimbărilor climatice, însă, e nevoie de gândire pe termen mult mai lung. Cu alte cuvinte, e nevoie să ne gândim mai departe de copiii și nepoții noștri, să ne gândim la niște generații pe care nu le vom cunoaște niciodată, la niște străini din viitor.

E greu, totuși, să simți o conexiune cu niște oameni pe care nu îi vei cunoaște niciodată. Să devenim empatici cu privire la viitoarele generații ar putea să fie

una dintre cele mai mari provocări morale cu care ne confruntăm, spune filozoful Roman Krznaric în cartea The Good Ancestor. How To Think Long Term in a Short-Term World.

Suntem ocupați cu viețile noastre pline de termene limită la muncă, suntem invadați de reclame care ne spun să comandăm acum!, suntem preocupați de ce se întâmplă pe scena politică, unde în 30 de ani se schimbă câte 26 de miniștri la un minister. Uităm că suntem mici. „Oamenii moderni” există de vreo 200 000 de ani, în timp ce galaxia noastră are mai mult de 13 miliarde de ani. Tot ce experimentăm noi acum, aici, este extrem de nou dacă ne raportăm la scara cosmică a lucrurilor.

Krznaric propune un exercițiu de conectare cu generațiile viitoare. Când am descris exercițiul în timpul unui episod Vocea nației, am invitat abonații să îmi trimită câteva rânduri. Textele pe care le-am primit mi-au reamintit ce comunitate frumoasă am construit împreună în toți acești ani. Cu aceeași invitație, las exer¬cițiul și aici: începi prin a sta în picioare, cu ochii închiși. Prima cerință este să faci un pas înapoi și să îți imaginezi pe cineva cunoscut dintr-o generație anterioară ție: unul dintre părinți, un bunic, o mătușă. Faci apoi încă un pas înapoi în timp și îți imaginezi din nou acea persoană, dar în tinerețe, înainte ca tu să existi. îți imaginezi ce viață avea, ce gânduri, ce sentimente, ce speranțe și ce griji. Faci încă un pas înapoi, mergi și mai departe înapoi în timp, și îți imaginezi aceeași persoană la aniversarea vârstei de 5 ani. îți imaginezi toată lumea prezentă la ani¬versare, expresiile fețelor lor, atmosfera din încăpere. Te întorci apoi la poziția inițială. Adică faci trei pași înainte, până în locul din care ai plecat la începutul exercițiului, te întorci în prezent. îți imaginezi o persoană tânără din viața ta de acum, din prezent, o persoană la care ții și cu care simți o conexiune. Poate fi copilul tău, copilul cuiva din familie, copilul unor prieteni. Cu ochii în continu¬are închiși, faci de data asta un pas înainte și călătorești 30 de ani în viitor. Ce se întâmplă în viața persoanei pe care ți-ai imaginat-o și care acum are peste 30 de ani? Ce bucurii și ce griji are? Cum arată lumea din jurul ei? îți imaginezi toate astea. Faci apoi încă un pas înainte și ajungi la petrecerea de aniversare a 90 de ani a acelei persoane la care te-ai gândit. Petrecere la care e încon¬jurată de propriii copii și nepoți, de prietenii apropiați, de vecini și colegi de muncă. Stă în picioare cu un pahar în mână și se pregătește să țină un discurs. Vede, însă, o poză cu tine așezată pe un raft. Așa că se decide ca, în loc să țină discursul pe care îl avea pregătit, să povestească celor prezenți la aniversare despre tine, despre ce a avut de învățat de la tine, despre inspirația pe care ai lăsat-o în urmă. Cerința finală a exercițiului este să te așezi și să scrii discursul pe care copilul care există acum în viața ta l-ar ține despre tine când el sau ea va avea 90 de ani. Ce fel de lume construim pentru copiii care există în viețile noastre azi?

Filozoful John Rawls ne propunea să ne imaginăm cum am construi o societate în care ar urma să trăim și noi, fără să știm ce loc am ocupa în acea societate. Termenii exercițiului lui Rawls pot fi schimbați încât să

ne imaginăm cum am vrea să arate Pământul, dacă nu am ști în ce generație ar urma să ne naștem.

Dacă te-ai naște peste șapte generații de acum înainte, cum ai vrea să arate planeta? Ai vrea ca oamenii care trăiesc acum să se asigure că aerul va rămâne res¬pirabil pentru tine? Că vei avea un sol sănătos de unde să-ți iei mâncarea? Că vei avea suficientă apă de băut?

Faceți aceste exerciții de imaginație.

Putem fi niște strămoși mai buni, așa cum zice Krznaric, și putem să facem lucrurile cu intenție. Putem să lăsăm o planetă mai bună pentru copiii noștri, dar și copii mai buni pe o planetă bună.

Stați pe loc! - a țipat la noi, de la catedră, doamna Vulpescu. Era diriginta noastră, a celor din clasa a Vl-a B, din Școala 23, Ploiești. Era cutremur și știam că nu trebuie să părăsim clasa. A fost însă de ajuns să iasă primii, am ieșit toți îngroziți. Clă¬direa încă se clătina serios când am ajuns la scări, nu știu cum am coborât cele două etaje și m-am trezit în curte. rSor-mea, mi-am zis. "E singură în casă! Am alergat până la bloc, oamenii erau afară, nu lăsau pe nimeni să intre. Am prins un moment bun și am urcat zece etaje pe scări, am luat-o pe sor- mea de mână și-am ieșit, tot pe scări. Aveam 13 ani.

Practic, toate deciziile pe care le-am luat atunci au fost greșite. Chiar dacă în minte îmi sunau vorbele tatei: „Căutați o grindă, așezați-vă lungiți lângă pat dacă vine, dar nu ieșiți pe scări. Toma Caragiu a murit așa în '77, iar în casă paharele de pe masă erau pline după cutremur."

Eu am ieșit pe scări de două ori în câteva minute și-am luat-o și pe sor-mea cu mine. Și m-am simțit și ca un erou după, având impresia că am salvat-o. Mi-a venit în minte acest episod când a început răz¬boiul din Ucraina, unde „cutremurul" e provocat, încă e provocat de mai bine de un an, de oameni. Și simțim mai intens ce se petrece în Ucraina pentru că e aici, aproape de noi. Dar milioane de oameni de pe planeta asta și-au văzut în ultimii ani casele distruse de bombe trimise peste ei de alți oameni. Nu putem să ne numim superiori altor specii și să ne omorâm între noi cu bombe. Deși, cumva, la cum arată și la direcția pe care o avem, omenirea pare programată pentru autodistrugere.

Despre dansul nuclear al lui

Puțin. Și cum lăsăm copii mai

buni pe o planetă bună

Vocea nației #147

Cum e viața azi? Mai bună sau mai grea decât era în trecut? Opriți-vă puțin din citit și gândiți-vă la asta. Gata? Bun!

în general, pare că suntem cu toții de acord că progresul e bun, că tehnologia e minunată, că ne-a adus o grămadă de device-uri care ne ușurează enorm viața. Putem să găsim în câteva secunde imagini cu orice loc de pe planeta asta, putem să ne găsim unii pe alții, putem să comunicăm instant. însă există și oameni care susțin, cu argumente foarte solide, că toată această teh¬nologie a venit la pachet cu multe dintre problemele cu care ne confruntăm azi - suntem mai singuri, suntem mai puțin capabili să ne concentrăm, suntem mai nervoși, pierdem mult timp online, ne certăm. „Viața e prea scurtă, ai grijă să o petreci certându-te ca prostul pe net cu unii pe care nici nu-i cunoști!”, cum zicea o memă din multele meme de pe internet.

Dar dacă, de fapt, nu excesul de tehnologie e prin-cipala noastră problemă azi? Dacă buba cea mai mare e că, deși avem acest exces de tehnologie, el înseamnă de fapt un mare deficit de înțelepciune? Nu cumva am avut o revoluție științifică fără să avem și o revoluție a moralității, care să o egaleze? Nu cumva asta e de fapt problema noastră?

Astronomul Cari Sagan spunea că, într-adevăr, multe dintre pericolele cu care ne confruntăm izvorăsc din știință și tehnologie. Dar - și e un „dar” foarte important - nu din știința și tehnologia în sine, ci din faptul că știința și tehnologia ne-au făcut puternici fără să ne facă în aceeași măsură înțelepți. Cu alte cuvinte, am ajuns să avem mai multă putere decât înțelepciune.

Facebook, YouTube, internetul sunt în sine niște instrumente utile, extraordinare, dacă stăm bine să ne gândim. Eu, de exemplu, într-un singur weekend, ajung uneori să studiez în două domenii total diferite: un mas- terclass cu o chefă vegetariană cu trei stele Michelin, n-aș fi putut să sper la așa ceva acum 20 de ani, plus un modul la Barca Innovation Hub, pe nutriție sportivă de performanță.

însă ce decidem noi să facem cu toate aceste instrumente și cum alegem să le folosim țin de înțe¬lepciunea noastră - a oamenilor care dezvoltă aceste produse, dar și a celor care le folosesc. Toată tehnologia și toată știința pe care le-am dezvoltat în ultimii ani ar putea fi folosite pentru lucruri incredibile.

E foarte greu să ne imaginăm cum va arăta viitorul, la fel cum a fost greu să ne imaginăm pandemia sau amenințarea unui război nuclear. Și e mult mai greu să ne gândim cum putem lăsa Pământul un loc cel puțin la fel de bun precum cel pe care l-am găsit când am ajuns aici.

Dar mai există o idee. Aceea de a lăsa nu doar o planetă bună pentru copiii noștri, ci și niște copii mai buni pentru planeta noastră. Viitori adulți mai buni. Pentru că, deocamdată, noi, oamenii, purtăm toată responsabilitatea pentru ceea ce se întâmplă cu natura și cu celelalte specii din jurul nostru. Felul în care ne educăm copiii să înțeleagă ecosistemul și să facă parte din el este esențial.

Integrarea ecologiei în studiul economiei este una dintre ideile propuse de gânditorii acestei perioade. Economia, în sens larg, presupune gestionarea resur¬selor planetei. Dar dacă economiștii nu înțeleg impor¬tanța resurselor

planetei, dacă nu înțeleg interdepen¬dența noastră cu natura, vor învăța să gestioneze ceva înainte de a învăța ce este acel ceva.

„Școala e ca o fermă de porci”, spune Sir Ken Robinson într-una dintre prelegerile sale. Atât timp cât porcii cresc repede și rămân sănătoși, fermierilor nu le prea pasă cum anume cresc. Sună dur, dar, dacă ne gândim bine, cam așa stau lucrurile. Propunerea lui Robinson e să transformăm școlile în niște ferme organice, care să fie bazate pe patru principii: Sănătate, Ecologie, Corectitudine și Grijă. Și pentru că viitorul e incert și habar nu avem cât de utile vor mai fi în viitor materiile pe care elevii le învață azi (unele deja nu mai sunt), Robinson propune ca elevii să fie învățați nu materii, ci competențe. Opt competențe, propune el: curiozitate, creativitate, simț critic, abilitatea de comu¬nicare, abilitatea de colaborare, compasiune, calmitate, spirit civic.

Un sistem de educație în care copiii învață fizică și chimie, dar din care nu învață compasiunea și empatia, perpetuează pericolul unei generații care e puternică, dar care nu e înțeleaptă. Iar o generație care a fost puternică fără să fie în aceeași măsură și înțeleaptă ne-a lăsat moștenire, printre altele, și arme nucleare. Arme pe care le vom lăsa și noi mai departe acestor copii care cresc acum. E atât de important, având deja aceste arme printre noi, să lăsăm în urmă niște copii buni, nu doar o planetă bună.

Amenințarea armelor nucleare e una la care nu s-a mai gândit nimeni în ultimele decenii. înainte ca Puțin să amenințe pe oricine îi va sta în cale în Ucraina cu „consecințe așa cum nu a mai întâlnit în istorie”, omenirea nu a mai fost atât de aproape de amenințarea armelor nucleare din 1962, de la evenimentele care au rămas cunoscute sub denumirea de „Criza rachetelor din Cuba”.

Ceea ce s-a întâmplat atunci în Cuba ne arată că nu avem suficientă înțelepciune ca să gestionăm toată puterea pe care o deținem astăzi. Și că deocamdată am fost doar norocoși.

în 1962, SUA a obținut niște imagini din aer, care ar fi arătat că Uniunea Sovietică instalase arme nucleare în Cuba, arme care fi putut ajunge ușor să distrugă orașe importante din America. Pericolul unui atac nuclear a fost ridicat la gradul de alertă DEFCON 2. în zilele următoare, o navă americană a detectat un submarin sovietic în apele din jurul Cubei. Patru astfel de submarine trimise de Uniunea Sovietică existau în apele Cubei. Ceea ce nu știau americanii era că fiecare dintre aceste submarine purta și câte o torpilă nucleară. Acest submarin, detectat de americani, se ascundea deja de câteva zile și pierduse contactul radio cu suprafața. Membrii echipajului nu aveau idee ce se întâmpla deasupra apei. Habar nu aveau dacă, deasupra lor, cele două state începuseră deja vreun război sau nu. Pe lângă asta, submarinul era unul construit pentru zona arctică, nu pentru cea tropicală, așa că temperatura la bord era undeva între 45 și 60 de grade Celsius, iar nivelurile de dioxid de carbon erau crescute. Niște condiții nu tocmai potrivite pentru niște oameni care trebuie să ia decizii în timpul unui conflict.

Americanii au încercat să determine submarinul să se ridice la suprafață aruncând explozibil în adâncul apei, ca un fel de avertizare. Doar că aceste avertizări au fost interpretate de căpitanul submarinului, intoxicat probabil de dioxid de carbon și topit de căldura de la bord, ca fiind niște dovezi clare că cel de-al treilea război mondial începuse deja. Așa că în mintea lui luase deja decizia să folosească arma nucleară pe care submarinul o purta cu el.

Și aici devine interesant. Fiecare dintre cei patru căpitani de pe cele patru submarine avea puterea completă să decidă să lanseze arma nucleară, fără niciun fel de alte aprobări. însă coincidența, hazardul despre care vorbește Taleb, a făcut ca exact pe acest submarin, unde căpitanul luase deja decizia să lanseze nucleara, să se afle și căpitanul întregii flote, Vasili Arkhipov. Acest om s-ar fi putut afla pe oricare dintre cele patru submarine, dar s-a aflat tocmai acolo unde căpitanul submarinului luase deja decizia lansării armei nucleare. Vasili Arkhipov s-a opus deciziei și l-a convins pe căpitanul submarinului să se ridice la suprafață și să aștepte instrucțiuni de la Moscova. Au rămas în urmă povești care spun că, dacă te-ai născut înainte de 27 octombrie 1962, atunci când s-a întâmplat nebunia asta, să îi mulțumești lui Vasili că ești în viață.

Lumea a fost atunci incredibil de aproape de a fi distrusă. De ce? Pentru că știința și tehnologia ne-au permis să inventăm ceva atât de puternic precum armele nucleare și să le lăsăm apoi pe mâna unor oameni care nu au nici înțelepciunea, cum zicea Sagan, nici informații suficiente ca să ia deciziile potrivite. La 55 de ani distanță de la evenimentele din Cuba, Future of Life Institute, o organizație nonprofit care lucrează pentru reducerea riscurilor existențiale, a recunoscut acțiunea lui Arkhipov ca fiind una eroică și a acordat un premiu de 50 000 de dolari urmașilor lui. La decerna¬rea premiului, fiica lui Arkhipov a spus despre tatăl ei că „întotdeauna s-a gândit că a făcut doar ceea ce trebuia făcut și nu și-a considerat acțiunea ca fiind una eroică. A acționat ca un om care înțelege dezastrele provocate de radiații. A contribuit la un viitor în care toată lumea să poată să trăiască pe această planetă.”

Faptul că un război nuclear nu s-a întâmplat atunci, în timpul evenimentelor din Cuba, a fost, poate, un noroc. Dar ne putem baza pe noroc, pe hazard, tot timpul?

Imaginați-vă următorul scenariu, descris de eco-nomistul Thomas Schelling, care explică foarte bine teoria jocurilor aplicată în strategie nucleară: ești pe marginea unei stânci, legat de gleznă de altcineva. Sunteți amândoi într-un joc în care unul dintre voi va fi eliberat și va primi un premiu mare, doar atunci când celălalt cedează, renunță la joc. întrebarea e: cum îl convingi pe celălalt să cedeze, dacă singura metodă pe care o ai la dispoziție, adică amenința¬rea că-l vei împinge de pe stâncă, v-ar condamna, de fapt, pe amândoi? Pentru că, reamintesc, sunteți legați împreună de glezne.

Răspunsul lui Schelling este următorul: începi să dansezi. Din ce în ce mai aproape de marginea prăpas- tiei. Astfel, nu trebuie să-l convingi pe celălalt că ai face ceva total irațional precum să-l împingi de pe stâncă. Trebuie doar să-l convingi că ești pregătit să-ți asumi un risc mai mare decât el de a cădea

accidental de pe stâncă. Dacă poți face asta, câștigi. Cuvântul „acciden¬tal” este cheia aici. Arăți că nu îți dorești neapărat să faci o prostie, dar dacă e să se întâmple, asta e, îți asumi. Cu alte cuvinte, faci pe nebunul până când celălalt chiar te crede nebun și renunță.

Cam asta a făcut și Puțin. A făcut pe nebunul și a dansat tot mai aproape de marginea prăpastiei. Pe 24 februarie 2022, când a invadat Ucraina, Puțin a declarat că cei ce vor crea amenințări pentru Rusia vor suferi consecințe „așa cum nu au mai văzut niciodată în întreaga lor istorie”. A amintit apoi că arsenalul nuclear al Rusiei rămâne cel mai puternic din lume. La câteva zile distanță, Puțin a mai făcut un pas înspre marginea stâncii și a ordonat forțelor nucleare să intre în stare de alertă. Rusia deține cel mai mare arsenal de arme nucleare - aproape 6 ooo. Iar SUA o urmează cu un pic sub 6 ooo.

Știm cu toții ce înseamnă arme nucleare. E suficient doar să ne amintim de acea imagine a norului tipic ciupercă, produs de detonarea bombelor atomice de la Hiroshima și de la Nagasaki, din 1945. în aceste două orașe din Japonia, au fost folosite pentru prima și singura dată până în prezent arme nucleare într-un conflict armat. Bombele au fost detonate de Statele Unite ale Americii și se presupune că asta ar fi adus finalul celui de-Al Doilea Război Mondial. Nu se știe exact câți oameni au murit, dar se estimează că vreo câteva sute de mii. Unii au murit atunci, pe loc, iar alții în timp, ca urmare a bolilor produse de efectul expunerii la radiații. Cele două orașe au fost complet distruse. Iar asta se întâmpla atunci, cu doar două bombe și cu capa- bilitățile tehnologice de atunci.

Cu capabilitățile de acum, se vorbește despre „iarna nucleară”, un termen care descrie efectele climatice în urma unui război nuclear. Un nor mare de fum eliberat în urma detonării bombelor s-ar extinde treptat pe toată planeta. Norul de fum ar bloca razele soarelui pentru o perioadă de câteva luni sau chiar ani. Fără căldură de la soare, suprafața Pământului ar deveni tot mai rece și mai uscată și ar începe o perioadă de foamete în aproape toată lumea.

Nimeni nu iese câștigător dintr-un astfel de război!

în fața posibilității acestor orori, interesant e că există experți care cred că tocmai armele nucleare deținute de Rusia și acest dans al lui Puțin pe marginea stâncii sunt motivul pentru care un al treilea război mondial nu va începe acum. Cu alte cuvinte, există oameni care cred că armele nucleare ar menține, de fapt, pacea. Greu de digerat ideea asta. Pe de altă parte, Puțin se bazează pe teama față de pericolul armelor nucleare ca să continue invazia Ucrainei fără ca alte state să intervină prea mult și să pornească un război mai mare. Asta înseamnă că ne bucurăm acum de pace?

Ideile de mai sus se regăsesc într-un concept care se numește „paradoxul stabilitate-instabilitate”. Acest paradox spune că teama că într-un conflict convenți¬onal cineva va folosi în cele din urmă arme nucleare scade riscul ca acel conflict să înceapă. Un stat care deține arme nucleare descurajează, în teorie, conflic¬tele, pentru că amenință cu o escaladare, cu o catastrofă și mai mare.

Stabilitatea convențională și cea nucleară sunt invers proporționale. Adică, pe măsură ce posibilitatea unui conflict nuclear scade, riscul unor războaie con¬venționale crește. Iar pe măsură ce posibilitatea unui conflict nuclear crește, riscul unui război convențional scade.

Un stat va folosi amenințarea nucleară ca să des-curajeze agresiunea militară convențională. însă des-curajarea funcționează doar dacă cel ce amenință este credibil, adică dacă arată că e dispus să danseze tot mai aproape de marginea stâncii. Cu cât amenințarea e mai credibilă, cu atât efectul de descurajare a conflic¬telor convenționale e mai eficient. Potențialii adversari devin mai puțin dispuși să atace acel stat care arată că e pregătit să își folosească armele nucleare, iar consecința e că războiul convențional devine mai puțin probabil. Stabilitatea convențională crește pe fondul unei insta¬bilități nucleare.

Urmând aceeași logică, dacă stabilitatea nucleară este crescută, adică dacă posibilitatea ca cineva să folosească o armă nucleară e mică, atunci stabilitatea convențională scade. Dacă amenințările unui stat care

deține arme nucleare nu sunt credibile, potențialii adversari vor fi mai dispuși să atace, pentru că știu că un atac convențional nu ar conduce în cele din urmă la o catastrofă.

Rezultatul e că riscul războaielor convenționale crește. Instabilitatea convențională crește pe fondul unei stabilități nucleare.

Concluzia acestui paradox e că obținerea unui grad mare de stabilitate nucleară ar putea să nu facă lumea un loc mai bun. Totuși, instabilitatea nucleară are puterea de a distruge civilizația.

Cei ce studiază acest paradox spun că rămâne o problemă imposibil de rezolvat.

Există în total nouă țări care dețin arme nucleare în 2022: Rusia, SUA, China, Franța, Marea Britanie, Pakistan, India, Israel și Coreea de Nord. împreună, toate aceste state dețin 13 000 de arme nucleare. Da, pare enorm, însă „recordul” e mult mai mare: peste 70 000 de arme nucleare existau în anul 1986.

Efectele unui război direct între puteri care dețin arme nucleare sunt atât de grave, încât liderii statelor care le dețin ar trebui să evite conflictul cu orice preț. Dar pentru asta e nevoie ca puterea pe care le-a adus-o tehnologia să fie egalată de înțelepciune pe măsură. Și de moralitate.

Unul dintre cele mai vechi obiective ale Organiza¬ției Națiunilor Unite este dezarmarea nucleară la nivel mondial. Ziua de 26 septembrie este Ziua Internațio¬nală pentru Eliminarea Totală a Armelor Nucleare. Pentru că, indiferent de cât de aplicabil este paradoxul stabilitate-instabilitate (există și cercetători care cred că, de fapt, nu este), lumea întreagă este un loc mult mai nesigur în prezența armelor nucleare.

A existat o perioadă de aproape două decenii în care 10% din energia electrică consumată în SUA au

provenit de la focoase nucleare dezafectate din Rusia. Programul început în 1993 s-a numit „Megatons to Megawatts” și a transformat 500 de tone de uraniu din bombe în combustibil nuclear. Procesul prin care uraniul a fost reciclat a eliminat suficient material cât pentru obținerea a 20 000 de focoase nucleare. Programul a fost finalizat în 2013, dar a rămas în istorie ca una dintre cele mai mari reușite diplomatice.

Ceea ce ar fi putut omorî oameni a aprins, în schimb, becuri.

Așa cum capitalismul trebuie reconectat cu bună¬tatea, și știința și tehnologia trebuie reconectate cu înțelepciunea și cu moralitatea. Altfel, vom fi doar niște proști norocoși, care au evitat un dezastru doar datorită hazardului și întâmplării. Dar până când?

XI

„Opriți un pic aici, vă rog, să mai luăm pe cineva", îi spune colegul meu de la Radio Contact taximetristului. „Pe cine luăm?", îl întreb. „Pe Monica, prietena Marianei, merge și ea tot în Vest și am văzut-o în stație." OK. El a strigat-o, ea a intrat în taxi, iar acum, 24 de ani mai târziu, stă pe canapeaua din livingul nostru, în timp ce eu scriu acest text. Robert e sus, se pregătește pentru o săptămână grea, are patru meciuri în patru zile în cupele europene la baschet, cu echipa de UI7, de joi până duminică. Andreea, sora lui, nu mai stă cu noi de mai bine de doi ani deja, locuiește cu prietenul ei în casa în care am stat noi până să ne mutăm din oraș. Refac drumul ăsta înapoi la acea după-amiază și sunt atât de recunoscător pentru tot ce mi s-a întâmplat în ultimii 26 de ani, cu bune, dar și cu relele care ne-au făcut mai buni.

Nu la fel stau lucrurile în viață când avem regrete, nu? Atunci, avem tendința să spunem: dacă aș fi luat altă decizie atunci, altfel ar fi stat lucrurile acum. Uite, eu regret că nu am continuat în copilărie cu sportul. Și mi-am pierdut mult timp căutând explicații și vinovați pentru faptul că nu am putut să-mi urmez visul. Când am fost pregătit să am această discuție sinceră cu mine, m-am împăcat cu ideea că n-am fost chiar atât de bun cum mă vedeam eu.

Adevărul e că nu știm cum ar fi fost dacă, adevărul e că luăm decizii cu informațiile pe care le avem la dispoziție. Și adevărul e că în mare măsură ceea ce ni se întâmplă e pur și simplu opera hazardului.

Prostul norocos

și săracul ghinionist

Vocea nației #125

Nicholas Taleb m-a inspirat să iau decizia de a nu mă mai uita pe audiențele zilnice ale emisiunii Starea nației. Cum a făcut asta? Prin cartea Păcălit de hazard. Rolul ascuns al norocului în viață și în economie, din care am învățat că, oricât am vrea noi să credem că suntem în stare să controlăm niște lucruri, suntem, de fapt, la cheremul unor întâmplări pe care nu le putem anticipa și nici controla.

Există foarte mult zgomot în fiecare zi: zgomot în știri, zgomot în variațiile de pe bursă, zgomot în lucrurile care ni se întâmplă în viața personală. Iar aceste fluctua¬ții mici de peste zi, care par de o importanță colosală pe moment, nu înseamnă nimic dacă lărgești cadrul, dacă ai o perspectivă de ansamblu asupra lucrurilor.

Sfatul lui Taleb e să fim stoici. Adică să contemplăm fenomenele care au loc în jurul nostru și să le acceptăm ca atare. Bineînțeles, asta nu înseamnă să devenim niște oameni inerți și să picăm în capcana de a crede că nimic nu mai e în puterea noastră. Nu! înseamnă doar că trebuie să învățăm să acceptăm cu mai multă ușurință că unele lucruri nu au niciun motiv pentru care se întâmplă. Oricât am fi de buni, uneori nu o să ieșim câștigători într-o situație. Și asta nu se va întâmpla pentru că am făcut ceva greșit, ci pur și simplu pentru că unele lucruri se întâmplă fără să poată să fie explicate.

Foarte multe lucruri din jurul nostru sunt pură întâmplare, coincidențe, un cumul de factori care dau naștere unei anumite situații. Hazardul înseamnă lucruri pe care nu le putem explica pentru că, în realitate, nu au nicio explicație. Suntem păcăliți de acest hazard pentru că încercăm întotdeauna să îi găsim un sens, să învățăm ceva din el.

Exemplul lebedei negre, care l-a consacrat pe Taleb, e foarte simplu: dacă ai văzut întotdeauna doar lebede albe, vei trage concluzia că toate lebedele sunt albe. Mintea noastră observă felul în care lucrurile se întâmplă în jurul nostru și apoi concluzionează că există o regulă aplica¬bilă la nivel general. însă e suficient să apară o singură excepție, o singură lebădă neagră, ca să ne strice întreaga teorie.

Este mult mai ușor să arăți că o teorie e greșită decât să demonstrezi că e adevărată.

De asta nici nutriția nu poate fi decât personali¬zată, pentru a da rezultate. îți faci analize, ții un jurnal, vezi ce alergii ai, ce funcționează la tine și ce nu, ce-ți duce glicemia la cer, apoi iei măsuri. Iar exemplul poate fi transpus în multe alte situații.

Taleb crede că cel mai sănătos lucru pe care îl putem face este să presupunem întotdeauna că există posibilita¬tea ca teoriile noastre să fie greșite și să ne gândim ce se va întâmpla dacă e așa. Din nou, un sfat nepopular, similar sfaturilor propuse de Chris Hadfield și de Cal Newport, despre care am povestit în paginile din urmă.

Hazardul este peste tot în jurul nostru. Așa că, de multe ori, nu doar cei mai puternici supraviețuiesc, ci și cei mai norocoși. De exemplu, tastatura QWERTY, cea pe care o avem la calculatoare și laptopuri, nu e „cea mai puternică”, nu a fost creată cu gândul că ne va ușura scrisul, nu există nicio regulă care să stea la baza ei. Doar că a devenit în timp standardul universal de scriere. Această tastatură există de la finalul anilor 1800 și, de fapt, a fost creată ca să împiedice blocarea mașinilor de scris. O tastatură care a apărut dintr-un noroc a supra¬viețuit fără să fie cea mai puternică. Ne este teribil de greu să ne debarasăm de lucrurile cu care suntem obișnuiți. Posibil să existe metode mult mai eficiente de scriere, dar nu avem niciun interes să ne gândim la ele dacă deja avem o metodă care funcționează și cu care ne-am obișnuit.

Așa se întâmplă, de fapt, cu cele mai multe dintre reguli. Ele nu sunt întotdeauna cele mai bune metode prin care putem să facem ceva, ci doar cele care au ajuns, printr-un noroc, să fie implementate. Pentru că ele există deja și sunt cunoscute de toată lumea, sunt doar cele mai rapide moduri de a face ceva.

Dacă ar fi să construim de la capăt un nou model de tastatură, fără să o cunoaștem pe cea de acum, probabil am ajunge la cu totul alt model. E greu, însă, să prezicem când se vor întâmpla astfel de „puncte critice” în evoluția unui eveniment sau a unui produs.

Multă lume se întreabă de ce nu a prevăzut nimeni evoluția consumului de media. Avem tendința să credem, uitându-ne înapoi, că multe lucruri din jurul nostru sunt destul de intuitive, că lucrurile se întâmplă treptat. Dar nu e tot timpul așa. Pandemia de COVID-19 ne-a arătat că progresul poate să apară dintr-odată, dar să aibă în spate zeci de ani de cercetare fără rezultate. înainte să fie folosită în lupta împotriva COVID-19, tehnologia ARN mesager, cea folosită în vaccinurile Pfizer și Moderna, fusese studiată deja timp de 40 de ani, fără să aibă neapărat un rezultat, adică fără să genereze un produs care să facă bani (că așa măsurăm noi rezultatele în cercetare). De exemplu, această tehnologie era folosită inclusiv în studii clinice de tratare a mai multor tipuri de cancer. însă dezvoltarea a fost lentă din motive pur economice. „Urgența” poate fi o noțiune foarte subiectivă. De exemplu, din cauza faptului că ne-am obișnuit la nivel colectiv cu un anumit număr de oameni care mor anual de cancer sau de gripă, nu prea mai există o urgență reală în găsirea unor tratamente.

Cercetătorii lucrau deja cu tehnologia ARN mesager când pandemia de COVID-19 a izbucnit. Pentru că exista această „cercetare fără rezultate” de zeci de ani, în 48 de ore de la aflarea secvenței materialului genetic al virusului a fost găsită și rețeta vaccinului împotriva COVID-19. Cu alte cuvinte, rezultatul a părut că apare „dintr-odată”, dar a avut în spate zeci de ani de muncă.

Taleb spune că un cercetător o să muncească ani întregi fără vreun progres observabil din exterior, până când se întâmplă acel element de hazard care schimbă tot. Problema e că mulți renunță pe parcurs, înainte să se întâmple acel lucru care le-ar recompensa toți anii de muncă fără rezultate. Și, de cele mai multe ori, nu renunță pentru că și-ar fi pierdut ei interesul de studiu, ci din

presiuni pur economice. Dacă nu produc cât mai repede rezultate care se pot transforma în produse de vândut, în bani, munca sau cercetarea lor nu contează.

însă există acum economiști care, în lumina celor întâmplate în pandemie, vorbesc despre o schimbare de paradigmă în felul în care cercetarea este finanțată. Pro-punerea lor este finanțarea dezvoltării științifice în sine, și nu obținerea de rezultate. Cercetarea este un proces continuu, în care rezultatele pot să apară oricând.

în plus, e nevoie de o colaborare mai strânsă între cercetători. Nivelul actual al împărtășirii de informa¬ție este insuficient și nu contribuie la producerea valorii sociale la nivelul la care un grad mai mare de colaborare ar putea să o facă.

Există foarte multă informație în jurul nostru, infor-mație pe care am putea să o procesăm mai bine dacă am colabora mai des. De una singură, mintea noastră nu o poate procesa ca o mașinărie de gândit, ci bazându-se pe niște reguli pe care ni le-am format în timp, niște scurtă¬turi mentale. De exemplu, dacă ar fi să câștigi 5 milioane de lei azi și să pierzi 4 milioane mâine ai fi mai puțin fericit decât dacă ai câștiga pur și simplu 1 milion de lei mâine. Rezultatul e, însă, identic: vei avea 1 milion de lei. Problema e că o să percepi diferit evenimentul pentru că va conta calea pe care ai parcurs-o ca să ajungi acolo. Iar pierderea celor 4 milioane te va afecta mai tare decât câștigul milionului. în plus, ne atașăm de lucrurile pe care le avem. Este și un tertip pe care îl folosesc și magazinele de haine, de exemplu, ce te lasă să iei haine să le probezi acasă sau să retumezi ușor orice produs. Ideea e că, odată ce produsul e al tău și îl ai acasă, îți e mai greu să renunți la el. La fel se întâmplă și cu ideile. Ne e greu să renunțăm la ideile pe care le avem deja formate, pentru că ne identi¬ficăm cu ele și refuzăm orice informație contradictorie. Ne atașăm de tot ce e al nostru, inclusiv de idei.

Sfatul lui Taleb este să acceptăm ca pe ceva perfect normal faptul că ne putem răzgândi și uneori chiar și con-trazice propriile idei din trecut. Dacă reușim să facem asta, tendința apoi o să fie să ne învinovățim că nu ne-am dat seama mai devreme cum stau lucrurile. Doar că și asta e o greșeală. Lucrurile ne par mai evidente după ce s-au întâmplat, dar e imposibil să le vedem în avans. Este evident acum că stilul nostru de viață putea foarte ușor să dea naștere unei pandemii, dar câți dintre noi au luat asta în serios înainte? Iar asta este valabil inclusiv în viața personală. Există foarte mulți oameni care trăiesc cu regretul că ar fi putut face lucrurile altfel, că le-ar fi putut face mai bine. Dar adevărul e că fiecare dintre noi face tot ce poate mai bine cu informațiile pe care le are la un anumit moment. E complet inutil să te gândești la cum ai fi putut face ceva mai bine în trecut.

Claritatea pe care o ai acum, în urma unui anumit eveniment, o ai tocmai pentru că ai trecut prin acel eveniment.

Poți, însă, să încerci din timp să anulezi zgomotul din jurul tău. Cum? Aflăm de la Kahneman în următorul capitol.

xn

Despre zgomot.

Cum îl controlăm pentru

a lua decizii mai bune

Vocea nației #152

în 2011, psihologul Daniel Kahneman a publicat cartea Gândire rapidă, gândire lentă, cu speranța de a îmbunătăți vocabularul oamenilor chiar și atunci când bârfesc. Studiile arată că toți o facem, așa că de ce nu am bârfi inteligent, nu? „Sper să îmbogățesc vocabularul pe care oamenii îl folosesc atunci când vorbesc despre raționamentul și alegerile altora, despre noile politici ale companiei la care lucrează sau despre deciziile de investiții ale unui coleg”, spunea el.

Kahneman explică în Gândire rapidă, gândire lentă că mintea noastră are două sisteme: un sistem rapid, intuitiv și emoțional, și un sistem lent, delibe¬rativ și logic. Aceste două sisteme sunt permanent în opoziție în capul nostru. Cartea a avut un succes for¬midabil, pentru că ne spunea lucruri despre alții, dar și despre noi. Ne ajuta să ne înțelegem mai bine. Ne spunea ce erori de gândire facem și, mai ales, ne spunea că nu le facem doar noi, ci le face aproape toată lumea.

Cu alte cuvinte, ne făcea să ne simțim bine cu erorile noastre.

Kahneman e psiholog, dar i-a fost decernat Premiul Nobel pentru științe economice, pentru că a arătat cum se integrează elemente din psihologie în economie. A arătat că acel model clasic pe care îl tot promovează economiștii, modelul „homo economicus”, nu există în lumea reală. Oamenii nu sunt niște agenți rționali, care iau cele mai bune decizii fără să fie influ¬ențați de ceea ce simt. Din contră, oamenii au informa¬ții imperfecte aproape întotdeauna și iau decizii bazân- du-se pe emoție și pe instinct. Asta ne arată cu foarte multe dovezi economia comportamentală.

în 2021, Kahneman a mai scris o carte, împreună cu Olivier Sibony și Cass Sunstein: Noise. Un defect al judecății umane.

în preajma lansării cărții, economistul Steven Levitt, gazda podcastului Freakonomics, l-a întrebat pe Kahneman de ce, după un Nobel și un succes academic fantastic, apropiindu-se de 90 de ani, a simțit totuși nevoia să mai scrie o carte. „Mintea e ceva ce fie folosești, fie pierzi”, a răspuns Kahneman. Să scrii încă o carte îți dă ocazia să-ți folosești mintea. Când continui să gândești, te deteriorezi mai încet. O confirmă toate studiile serioase.

Kahneman a mai spus că îl motivează curiozitatea cu privire la propriile greșeli. Vrea să știe ce nu a înțeles bine, de ce nu a înțeles, și vrea să se răzgândească. „îmi place să mă răzgândesc și am o grămadă de ocazii să fac asta”, spunea în același podcast. Să îți placă să te răzgândești e ceva absolut extraordinar într-o lume în care toți ținem cu dinții de convingerile pe care le avem.

Procesul de a-ți schimba opinia este cea mai pură experiență de a învăța ceva. Abia când te răzgândești, știi că ai învățat, mai spune Kahneman.

E un pas important în evoluție să accepți că greșești. Pentru mine a fost cel mai important pas pe care l-am făcut. Și l-am făcut destul de târziu în viață, adică am fost mult timp nu doar prost, ci și fudul, pentru că mintea mea nu putea să conceapă că pot să mă înșel cu privire la ceva. Nu poți face pasul ăsta dacă nu te expui la învățare permanentă, dacă nu-ți permiți să fii curios.

Teza cărții Noise este următoarea: există mult zgomot în jur. Există zgomot în alegerile pe care le facem. Există multă eroare în judecățile noastre.

Zgomotul, însă, nu înseamnă neapărat prejude¬cată. Și ca să înțelegeți mai bine diferența dintre zgomot și prejudecată, vă dau un exemplu. Imaginați-vă un joc în care participanții aruncă cu săgeți către o țintă. Un joc Darts. Autorii explică așa: dacă jucătorii ratează ținta, dar toate săgețile lor ajung să fie grupate în același loc, să zicem undeva în partea dreaptă a țintei, atunci avem de-a face cu o prejudecată. Cu alte cuvinte, ceva îi influențează să rateze ținta în mod similar. Dar dacă săgețile sunt aruncate aiurea peste tot, unele poate chiar nimeresc ținta, altele nu, fără să existe vreun tipar, atunci avem de-a face cu zgomotul. Cu alte cuvinte, în zgomot nu există consistență, fiecare persoană judecă complet diferit, iar rezultatul nu urmează niciun fel de tipar. Despre acest gen de zgomot vorbesc autorii, care cred că, în deciziile din viața reală, cantitatea de zgomot este scandalos de mare.

Imaginați-vă că cineva a fost condamnat pentru o infracțiune de furt din magazin. Care ar trebui să fie sentința? Răspunsul nu ar trebui să depindă de judecă¬torul care judecă acest caz, nu ar trebui să depindă de cât de cald sau cât de frig e afară, și în niciun caz nu ar trebui să depindă de ce s-a întâmplat cu o seară înainte cu echipa locală de fotbal. Ar fi complet absurd dacă același caz judecat de trei judecători diferiți ar primi soluții diferite. Nu? Se întâmplă însă! Vorbește despre asta și Daniel Pink, în cartea Când. Secretele științifice ale momentului perfect.

în mai multe studii invocate de autori în cartea Noise, judecătorii s-au purtat și au judecat diferit în funcție de elemente complet străine cazurilor pe care le

aveau de analizat. De exemplu, există studii care arată că judecătorii sunt mai duri când le este foame; că sunt mai predispuși să acorde eliberări condiționate la începutul zilei sau după o pauză de masă; că atunci când echipa locală de fotbal pierde un meci în weekend, sentințele vor fi mai dure luni dimineață.

Nu e vorba, însă, doar de sistemul de justiție. Medicina este și ea supusă zgomotului. în fața aceluiași pacient, există medici care pun diagnostice diferite. Apoi, prognozele sunt supuse zgomotului. Oamenii care și-au făcut o profesie din prognoze sunt permanent în dezacord unii cu alții. Și nu doar unii cu alții, ci și cu ei înșiși. Aceiași oameni care au fost întrebați același lucru au dat răspunsuri diferite de la o zi la alta.

într-un studiu condus de psihologul american Philip Tetlock, aproape 300 de experți au făcut zeci de mii de predicții, care au răspuns la întrebări precum: „Mai câștigă Puțin încă o rundă de alegeri?" Cum au fost rezultatele studiului? Impresionante, spune Tetlock. Dar nu așa cum v-ați aștepta. Ci impresionante în sensul în care „și niște cimpanzei ar fi fost mai precișiîn previziunile lor decât acești experți". Iar asta nu este o jignire pentru experți, ci o încercare de a sugera că lumea a devenit atât de complexă și are atât de mult zgomot, încât este extrem de greu să găsești uneltele cu care să poți înțelege corect ceea ce se întâmplă în jur în prezent și, cu atât mai mult, să prezici ce se va întâmpla în viitor.

Deciziile de angajare sunt și ele supuse zgomo¬tului. Evaluarea unui potențial angajat depinde uneori într-o mai mare măsură de starea de spirit a celui care evaluează decât de performanțele obiective ale candi¬datului. Vremea poate influența decizia celui care inter¬vievează până în punctul în care în zile senine să fie avantajați cei cu calități atletice sau artistice deosebite, iar în zile ploioase, cei mai tocilari. „Norii îi fac pe tocilari să arate bine" este titlul unui studiu în care au fost analizate aproape 700 de decizii de admitere la universitate, care au confirmat că așa stau lucrurile. Ar fi amuzant dacă nu ar fi adevărat. E o problemă foarte mare, însă poate că nu la fel de mare ca problema zgo¬motului din criminalistică. Deciziile pe care le iau cei care lucrează în domeniul criminalisticii pot să distrugă viața unor oameni nevinovați. Iar dovezile arată că deciziile lor sunt de multe ori contradictorii: într-o zi vor spune că amprenta cuiva se potrivește cu cea a suspectului dintr-un caz, iar a doua zi, confruntați cu aceeași problemă, vor spune ceva diferit.

Aflând toate astea, e tentant să credem că deciziile ar trebui să iasă de sub raționamentul uman și să fie lăsate în seama sistemelor de inteligență artificială, în seama roboților. Pentru că algoritmii nu suferă de acest zgomot, care e specific uman, așa că deciziile lor cu privire la aceeași problemă nu vor varia. Dar aici apare altă problemă. Deși nu au zgomot, algoritmii au altceva: prejudecăți și preconcepții.

Programele sunt hrănite de ceea ce noi le dăm să „mănânce", de datele pe care noi le „turnăm" în program. Dacă noi avem preconcepții, programele vor avea și ele preconcepții. Există discuții avansate pe tema asta: cum învățăm roboții să fie etici? Și, mai ales, cum îi învățăm să fie etici și morali când încă nu știm nici

noi prea bine ce înseamnă asta? Sau, mai mult, când știm că moralitatea înseamnă lucruri diferite, așa cum am învățat de la Jonathan Haidt, despre care o să citiți un pic mai târziu în aceste pagini.

Să luăm un exemplu: Google Translate. îl știm cu toții, e o unealtă de traducere foarte utilă și care a ajuns la performanțe foarte bune în ultimii ani. Sigur, nu e perfect, nu înțelege întotdeauna toate sensurile pe care noi, oamenii, am ajuns să le atribuim lucrurilor. Totuși, reușește să te facă să înțelegi despre ce e vorba într-un text scris într-o limbă pe care tu nu o cunoști deloc.

însă pe măsură ce transferăm date acestor sis¬teme, pe măsură ce le învățăm cum să traducă, le transferăm și toate prejudecățile noastre. Și le transfe¬răm chiar și toate stereotipurile de gen pe care le avem și care se reflectă uneori poate chiar și involuntar în conținutul pe care îl producem. „Ea este frumoasă. El este deștept. El citește. Ea spală vase. El construiește. Ea coase. El predă. Ea gătește.” Sesizați un tipar? E vorba despre o traducere pe care Google Translate a făcut-o din maghiară în engleză și care a tot circulat, dată ca exemplu, în ultimii ani pe internet. Traduce¬rea continuă: „El face cercetare. Ea crește un copil. Ea este îngrijitoare. El este politician.” V-ați prins până acum. în traducerea pe care Google Translate o face, ea se ocupă de activitățile casnice și este caracterizată prin atributele fizice, în timp ce el are activități profe¬sionale și este mai degrabă caracterizat prin atributele cognitive.

O să ziceți: „OK, asta i s-a dat să traducă, asta a tradus.” Surpriza e, însă, că nu i s-a dat chiar asta să traducă. Limba maghiară este o limbă fără gen gra¬matical. Adică în maghiară nu există cuvinte diferite pentru „el” și pentru „ea”. Există un singur cuvânt care le desemnează pe amândouă. Așa că ce a făcut acest program a fost să aleagă automat un gen atunci când a

făcut traducerea dintr-un limbaj neutru din perspectiva genului. Din tot ce a fost învățat în timp, programul a decis că trebuie să atribuie roluri, activități și caracte¬ristici diferite femeilor și bărbaților.

Uneori, poate chiar și fără să își dea seama, cei ce lucrează la antrenarea sistemelor de recunoaștere a imaginilor le furnizează sistematic stereotipuri. Există studii care demonstrează cum colecții importante de imagini folosite în scopuri de cercetare, adică imagini care sunt furnizate algoritmilor, conțin ipostaze cu cumpărături și activități de curățenie atribuite femeilor, în timp ce activitățile sportive sunt atribuite bărbaților.

Sistemele care se bazează pe inteligență artificială învață pe măsură ce primesc seturi de date sub forma unor texte, imagini sau voci. De exemplu, dacă unui astfel de sistem îi vor fi arătate mai multe imagini cu cer¬cetători bărbați și îi va fi descris ceea ce vede, sistemul va învăța în timp să recunoască imagini similare. Așa că o să ajungă să creadă că cei mai mulți cercetători sunt bărbați.

O să ziceți că, dacă asta e realitatea, dacă chiar există mai mulți bărbați cercetători, atunci e normal ca sistemul să învețe această informație, nu? Nu chiar. Problema e că astfel de sisteme nu doar că reflectă inegalitățile deja existente în realitate, ci le și perpetu¬ează și uneori chiar le adâncesc.

De exemplu, un sistem de inteligență artifici¬ală care a învățat că cercetătorii sunt mai degrabă bărbați, odată integrat într-o platformă de recrutare, se va adresa cu precădere bărbaților. Ce înseamnă asta? înseamnă că în continuare vor exista tot mai mulți bărbați care vor aplica la joburi în cercetare, din simplul motiv că le vor găsi mai ușor, pentru că algo¬ritmul le va facilita căutările. Iar așa se perpetuează o inegalitate deja existentă. Platforma LinkedIn, de

Când eram eu copil, nu doar că nu exista interne- tul, unde să afli răspuns la orice întrebare. Nu exista nici televiziunea, așa cum o știm azi. Toată informația era controlată și eram învățați de mici să nu spunem ce se vorbește la noi în casă, ce auzim. Și era mult mai greu să pui întrebări la care să primești un răspuns com-petent. La școală, nu aveai voie să întrebi orice. între prieteni, ți-era teamă să nu te faci de râs, pe cei mai mari nu îndrăzneai să-i întrebi nimic, pentru că fie foloseau asta ca să râdă de tine, fie te repe- zeau, în cel mai bun caz. în cel mai rău, îți luai și vreo două pe cocoașă, că i-ai deranjat. Așa că eu, când aveam ceva de întrebat, mergeam la tata. Pentru că el, un strungar cu liceul terminat la seral, după ce eu m-am născut, avea aproape întotdeauna un răspuns la orice. Nu spunea niciodată că nu știe, iar eu n-aveam de unde să știu că el chiar habar n-avea ce spunea când îmi explica anumite lucruri. Așa că luam de bune răspunsurile lui și le dădeam și eu mai departe altora. Și mi-am format tot felul de credințe cu care probabil aș fi rămas și azi, dacă lumea nu s-ar fi schimbat în 1990, când eu aveam doar 13 ani. Norocul meu a fost să fiu crescut (dincolo de toate lucrurile pe care tata nu le știa, dar se prefăcea că le stăpânește) de un spirit atât de liber, imposibil de controlat, de subor¬donat, încât asta a rămas cu mine și a jucat un rol important în ceea ce am devenit. Iar când ai mei mă întreabă ceva, nu mi-e jenă să le spun c-o să mă interesez și o să vin cu un răspuns. Ironic, nu?

Spune-mi cine ești, ca să-ți

spun cum poți fi dezinformat

Vocea nației #148

Cum am putea să citim informații și statistici, astfel încât să ducem o viață sănătoasă? Nu e o exagerare când spun asta. Felul în care „procesăm” informații ține tot de sănătatea noastră. E greu să rămânem sănătoși din acest punct de vedere, când tot mai des ni se servește infor¬mație de calitate similară cu mâncarea fast-food. Asta pe lângă „meniul moralității” pe care ni-l servesc politicienii, așa cum zice psihologul Jonathan Haidt, autorul cărții Mintea moralistă. (Mai multe despre asta într-un capitol următor.)

Știrile cu titluri senzaționaliste, alarmiste, hrănesc niște receptori, hrănesc „elefantul” care se duce pe drum din instinct, fără să gândească prea mult. Mintea e un călăreț pe un elefant, zice Haidt. Elefantul reprezintă 99% din totalitatea proceselor noastre mentale, cele care se produc fără să ne dăm seama, cele care se produc din reflex, în subconștient. Iar știrile senzaționaliste vorbesc direct pe limba lui, a elefantului.

Cum facem ca să rămânem sănătoși la cap? Cum activăm „călărețul” din metaforă, cel care reprezintă judecata noastră conștientă, cel ce ghidează elefantul?

„îmi e teamă de o lume în care cei mai mulți oameni cred orice, dar îmi fac și mai multe griji pentru o lume în care oamenii nu mai cred nimic în afara propriilor preconcepții”, zice Tim Harford în cartea How To Make The World Add Up, în care adună câteva reguli de bază, simple, pe care le putem încerca măcar ca un început de soluție la sănătatea noastră atunci când ne informăm.

Harford a început să-și scrie ideile înainte de pandemie, dar spune că ceea ce s-a petrecut ulterior i-a reconfirmat argumentele principale susținute în carte. Adică i-a reconfirmat că (1) emoțiile, preconcepțiile și afinitățile politice ne pot influența în mod decisiv felul în care interpretăm dovezile și că (2) statisticile ne arată lucruri pe care nu le putem afla altfel.

Teza cărții e următoarea: statisticile nu înseamnă tot, nu ne putem baza doar pe ele, nu trebuie să fim creduli. Dar antidotul la credulitate nu este să nu mai crezi în nimic, ci să dobândești încrederea că poți analiza infor¬mațiile având curiozitate și un scepticism sănătos. Foarte important de reținut: curiozitate și scepticism sănătos. Aici e cheia.

Ne confruntăm în prezent cu un val de neîncredere în autorități și în informațiile pe care ni le transmit. Nu doar în România. Neîncrederea e cauzată și de faptul că acel „contract social”, pe care teoretic noi, cetățenii, l-am semnat cu statul, e tot mai des încălcat.

Fără să inducă ideea că lipsa încrederii nu ar fi jus-tificată, Harford argumentează totuși că, dacă ajungem să credem că nicio informație și nicio statistică nu ne mai pot arăta ce este adevărat și ce e fals, atunci pierdem complet acest instrument, statistica, instrument care s-a dovedit de-a lungul timpului a avea totuși o mare utilitate. Statis¬tica ne-a arătat, de exemplu, că țigările provoacă cancer. Avem nevoie să măsurăm lucrurile importante. Pentru că, dacă nu măsurăm, nu știm ce se întâmplă.

Sigur că uneori măsurăm ce nu trebuie. De exemplu, măsurăm produsul intern brut și îi transformăm creșterea în deziderat suprem. însă asta e altă poveste, despre care o să citiți în următoarele pagini.

Problema cu statisticile e că, uneori, dacă nu suntem atenți, ele ne pot transmite informații eronate sau trunchiate.

De exemplu, autorul cărții spune că au existat sta¬tistici care arătau că acele țări unde există un număr mare de berze sunt și țările cu cea mai mare natalitate. însă o lecție importantă este că o corelație nu înseamnă cauza¬litate. Cu alte cuvinte, dacă două evenimente se succedă în timp, nu înseamnă neapărat că unul dintre ele, adică primul, l-a cauzat pe cel de-al doilea. Ca să demonstrezi cauzalitatea, ai nevoie de ceva mai multe argumente.

Asta s-a întâmplat cu creșterea cazurilor de cancer de plămâni din anii 1950. Exista atunci o corelație între fumat și cazurile de cancer. Adică exista o succesiune în timp a celor două evenimente: oamenii care fumau erau și cei care făceau cancer de plămâni. Doar că fumatul fusese prezentat ca fiind un obicei sănătos până atunci. Așadar, deși exista o corelație, nu exista și prezumția de cauzali¬tate. A fost nevoie de peste 50 de ani de studii, în care au fost implicați mii de doctori, ca să fie demonstrată și cau¬zalitatea și ca, în cele din urmă, să fie agreat negru pe alb că: fumatul crește riscul de cancer la plămâni.

Chiar dacă e tentant să spunem că în astfel de cazuri cauzalitatea ar trebui să fie dedusă mai repede, e important să înțelegem ce altceva se mai întâmplă în jur, ce alte variabile pot influența un rezultat. De exemplu: oamenii care fumau ar fi putut totodată să trăiască în zone cu mai multă poluare decât nefumătorii, iar cazurile de cancer ar fi putut să fie cauzate de poluare. Sau, o altă variabilă foarte interesantă: poate că posibilitățile de diagnosticare deveniseră dintr-odată mai bune. Asta nu ar fi arătat o creștere de cazuri, ci doar o constatare a unor cazuri care anterior ar fi fost omise. Nu așa au stat lucrurile, însă, iar jumătate de secol de studii a arătat cu certitudine că fumatul cauzează cancer. E important însă să vă întrebați întotdeauna ce altceva se mai întâmplă și dacă o corelație chiar înseamnă cauzalitate sau mai există și altceva la mijloc.

Problema e că această înțelegere a faptului că o corelație nu înseamnă cauzalitate poate fi folosită și prost. Și chiar așa s-a și întâmplat în cazul fumatului. Când au început să apară dovezile științifice despre cât de nocive sunt țigările, industria de tutun a încercat să demonstreze că, dacă doar unii dintre fumători au făcut cancer, asta nu înseamnă că, în general, țigările provoacă cancer. întreaga industrie de tutun a încercat să susțină că specialiștii nu prea știu despre ce vorbesc.

Tehnica industriei a fost să sădească îndoială în mintea oamenilor și în special în mintea consumatorilor de țigări; să sădească îndoială cu privire la corectitudinea cercetărilor științifice care arătau că țigările sunt nocive. Cu alte cuvinte, provocarea nu a fost să demonstreze că țigările sunt sănătoase, ci doar să creeze suspiciune cu pri¬vire la dovezile care arătau că nu sunt.

E mult mai ușor să te poziționezi împotriva unei opinii care nu îți place, decât să aduci argumente reale în susținerea unui lucru. E mult mai ușor să etichetezi totul ca fiind „fake-news” și să mergi mai departe. Adevărata problemă nu este să demonstrezi că ceva e fals, ci că lucrul autentic chiar e autentic, zice Harford.

îndoiala e foarte ușor de vândut. Așa se creează falsa impresie că nimeni nu știe vreodată despre ce vorbește. Se activează „mentalitatea de soldat” despre care

vorbește Julia Galef, cea în care căutăm să ne apărăm convingerile și respingem orice informații care le-ar putea contrazice.

Cazul industriei de tutun este unul foarte cunoscut, cu documentare și cărți întregi dedicate „fabricării de îndoială”. îndoiala este și ea produsul acestei industrii. Tehnicile folosite de industria de tutun sunt folosite și azi de cei ce neagă criza climatică, sunt folosite în politică și au fost folosite și de cei ce au negat importanța vaccinării sau gravitatea pandemiei.

Harford folosește în carte exemplul unui profesor de neuroștiință, care le citește studenților un mail trimis de un activist de mediu, mail în care e descrisă problema cu „negaționiștii” schimbărilor climatice. Textul din mail sună cam așa:

- Eforturile negaționiștilor au fost agresive, în timp ce ale noastre au fost defensive.

- Activitățile celor care neagă sunt mai degrabă orga-nizate, ca și cum ar avea un plan bine pus la punct.

- Negaționiștii atacă fără scrupule comunitatea științifică.

- Nu există îndoială că noi, activiștii, am fost neprice- puți în a transmite partea noastră de poveste, oricât de bună ar fi ea, către public și către mass-media.

Profesorul își lasă apoi studenții să se gândească la aceste argumente și să stabilească dacă activistul chiar are dreptate. Studenții, toți activiști de mediu la rândul lor, cad de acord și aprobă mesajul. Dar imediat după ce trag concluziile, profesorul le dezvăluie că, de fapt, întreaga poveste nu era deloc despre mediu, ci că textul fusese extras aproape cuvânt cu cuvânt dintr-un document intern, real, scris de un director de marketing al unei companii de țigări în anii 1960. Cu alte cuvinte, industria de tutun îi numea agresivi și negaționiști pe cei ce protestau împotriva fumatului pentru că tocmai ce aflaseră că țigările cauzează cancer. Cu această informație în minte, recitiți punctele de mai sus, extrase din mail.

Ideea e că poți să folosești același limbaj, aceleași argumente și chiar și aceeași convingere că ai dreptate, fie că vorbești (în mod corect) despre faptul că schimbările climatice sunt reale, fie că vorbești (în mod fals) despre faptul că nu există nicio legătură între țigări și cancer.

Dacă așa stau lucrurile, mai are rost să încercăm să ne informăm corect? Da. Pentru că altfel vom cădea în capcana de a crede doar ceea ce ne face să ne simțim bine, vom cădea în capcana de a crede doar în preconcepții.

Harford zice că ne putem echipa cu „telescopul sta-tisticii”, prin care să ne uităm îndeaproape la informații și să încercăm măcar să vedem lucrurile o idee mai clar. Cum? în primul rând, analizându-ne emoțiile atunci când citim sau auzim ceva. Gândește-te cum te face o informație să te simți înainte să îți faci o părere despre ea: se aliniază informația cu ceea ce crezi tu?; te face să te simți bine?; îți

reconfirmă convingerile?; contravine tuturor ideilor tale și te face inconfortabil?; îi vorbește „elefantului”?; îți place ce auzi pentru că te face să te simți deștept?

Un exemplu de informație neutră: planeta Marte se află la o distanță de mai mult de 50 de milioane de kilometri distanță față de Pământ. îți stârnește vreo emoție informația asta? Probabil că nu. Nu ai o convin¬gere despre asta. Așa că de aici poate să înceapă o discuție rațională sau un proces rațional de gândire. începi să te întrebi: 50 de milioane de kilometri or fi mult? Există oare alte planete mai departe? Dar, de fapt, nu e Marte pe o altă orbită decât Pământul? Asta nu înseamnă că de fapt distanța variază tot timpul? Și așa mai departe. Ideea e că, fiind o informație neutră, care nu generează un răspuns emoțional, putem să trecem direct la a încerca să o înțelegem în mod real și să aflăm răspunsurile corecte, fără să ne simțim amenințați de concluziile pe care le vom trage. Se activează „mentalitatea de cercetaș”, despre care o să vorbim în următoarele pagini.

Altfel stau, însă, lucrurile atunci când vine vorba despre o informație care atrage un răspuns emoțional.

De exemplu, afirmația că „activitatea umană contri-buie la încălzirea planetei” este ceva ce atrage un răspuns emoțional. Dacă crezi sau nu în efectele activității omului asupra climei a ajuns să facă parte din identitatea ta, spune ceva despre cine ești, cine îți sunt prietenii, ce citești. La fel cum de la începutul pandemiei a devenit parte din identitatea noastră orice afirmație despre COVID-19 sau despre vaccin.

Un alt exemplu: să zicem că citești concluzia unui studiu care spune că ratele de crimă sunt mai mari în statele în care există pedeapsa cu moartea. Ce o să crezi despre acest studiu? O să crezi că e adevărat? Dacă te opui pedepsei cu moartea, da, probabil o să crezi că e adevărat. Dar dacă ești un susținător al acestui tip de pedeapsă, o să începi să cauți defecte în studiu.

De foarte multe ori, identitățile noastre ne îm¬piedică să vedem lucrurile așa cum sunt ele. Ne este greu să credem orice informație care nu se potrivește în tiparul pe care ni l-am creat despre cum trebuie să arate „echipa” din care facem parte.

E normal să fim influențați de emoții. Uneori e chiar indicat. Nu trebuie să devenim niște roboți fără suflet ca să ne putem informa corect, ci doar să fim conștienți că emoțiile noastre există și că ne influențează judecata. E important să învățăm să facem o pauză atunci când citim orice, să încercăm să înțelegem cum ne simțim și dacă informația ne hrănește sau nu convingerile. Ajută enorm.

Opriți-vă de câte ori citiți ceva și analizați-vă emoțiile înainte să dați informația mai departe. Nu citiți niciodată doar titlul unui articol. Citiți tot, vedeți de cine e semnat articolul, ce face acea persoană, ce altceva a mai scris, aflați dacă e vorba despre o opinie sau despre redarea unei informații. încercați să aflați cât mai multe înainte să vă faceți o părere și înainte să ziceți și altora.

Statistica e utilă ca instrument, dar dacă ne bazăm doar pe statistică putem ajunge la concluzii greșite, putem comite crime având cele mai bune intenții, putem spune, precum Hans Rosling, în cartea Factfulness, că lumea e un loc mult mai bun decât credem noi. Ceea ce nu face decât să îi facă pe mulți să-i pună la colț pe oamenii săraci, pe cei înfometați, pe cei care nu primesc șanse. Pentru că, nu-i așa, dacă lumea e OK, atunci e vina celor care rămân în urmă că sunt acolo. Nimic mai fals! Cu totul altfel privesc cartea asta acum, azi, după ce peste ea s-au așezat altele. De asta e important să nu ne oprim din a fi curioși, să nu încetăm să ne punem la îndoială convingerile, indiferent cât de puternice ar fi ele.

Un alt sfat pe care-l oferă Harford este să nu te bazezi pe experiența ta personală. Dacă tu faci sau crezi ceva nu înseamnă că toată lumea e la fel. Nu cerne lucrurile doar prin filtrul tău personal. Faptul că ai tu un bunic sau o rudă fumătoare, care a trăit până la 97 de ani fără nicio boală, nu înseamnă că așa arată realitatea tuturor oamenilor. Statisticile pot să arate complet diferit de experiența ta personală. Iar asta e o greșeală pe care o fac mulți oameni, fără să își dea seama cât de diferite sunt circumstanțele fiecăruia.

Un exemplu concret: e imposibil să nu vă fi întâlnit în viața de zi cu zi cu acei oameni care să vă povestească că au ei doi vecini „la țară”, care nu vor să vină să le muncească ceva în casă sau în jurul casei (casă pe care, în cele mai multe dintre cazuri, povestitorii au moștenit-o într-un sat în care nu locuiesc, ci merg doar în vizită, o „casă de vacanță”, deci). Imposibil să nu fi auzit că acei vecini care nu vor să vină la muncă atunci când sunt chemați sunt niște leneși, trăiesc din ajutorul social și nu vor să muncească. Imposibil să nu fi auzit concluzia: toți oamenii sunt la fel. Foarte posibil, însă, ca încercarea ta de a avea o discuție mai detaliată și de a întreba „moșteni¬torii” dacă știu care e valoarea ajutorului social, de pildă, să eșueze. Foarte posibil ca ei să nu știe nimic despre viața acelor vecini, să nu aibă habar dacă nu cumva există niște motive la mijloc, altele decât bănuielile lor, pentru care munca nu le poate fi prestată așa cum ei își doresc.

Sigur că e posibil să fie și adevărat. Acei doi vecini ai lor chiar să nu vrea să muncească. Doar că asta nu înseamnă că toți oamenii sunt la fel. O singură experi¬ență personală poate să fie complet diferită de experiența majorității.

Harford mai spune apoi că ar trebui să încercăm să înțelegem despre ce e vorba mai exact într-un studiu sau într-o statistică. Ce înseamnă asta?

Să zicem că citești un nou studiu care arată că acei copii care se joacă jocuri video violente devin violenți și în viața reală. în mod normal, de aici o să înceapă o întreagă dezbatere. O să se formeze două tabere: una o să susțină că studiul e adevărat, cealaltă că nu e; apoi se vor face analize, se va dezbate situația, se vor propune soluții. însă rareori cineva se va opri să se întrebe: „dar ce analizăm, de fapt? Cum definim acel lucru pe care îl analizăm?” E foarte interesant de câte ori cădem în capcana asta imediat ce auzim o statistică sau rezultatele unui studiu. în schimb, ceea ce spune Harford că ar trebui de fapt să facem sunt următoarele lucruri: să ne întrebăm ce înseamnă un joc violent? Ce se clasifică aici? Pac-Man

intră în această clasificare? Până la urmă, și acolo o bilă mai mare mănâncă „de vii” alte bile mai mici, nu? Și apoi, ce înseamnă violența observată la copii? Vorbim despre un comportament agresiv sau despre un limbaj agresiv? Cum a fost măsurat acest rezultat? E foarte important să știm exact despre ce vorbim înainte să tragem concluzii.

De exemplu, cândva în timpul pandemiei circula informația că ar fi crescut cazurile de depresie în rândul copiilor în România, din cauza școlii online. însă, așa cum am aflat mai devreme, corelația nu înseamnă cauzalitate. Oricât de evidente ar părea unele lucruri, trebuie să facem exercițiul de a înțelege cum definim lucrurile despre care vorbim. Să definim mai întâi ce înseamnă depresia. Apoi să ne gândim cum a fost depresia măsurată: au fost puse întrebări copiilor? Sau au fost întrebați părinții ce cred despre starea copiilor? întrebările au avut variante de răspuns sau a analizat cineva niște răspunsuri libere? E un filtru foarte important. Da, e greu, ne mănâncă din timp și e încă un efort pe lângă toate eforturile pe care le avem de făcut zilnic. Dar dacă vrem să înțelegem mai bine în ce fel de lume trăim și să luăm decizii în mod asumat și informat, e un efort necesar.

în cele din urmă, unul dintre cele mai interesante sfaturi pe care le redă Harford este următorul: întrea- bă-te ce lipsește dintr-o informație și privește imaginea de ansamblu.

Cum adică „ce lipsește dintr-o informație?” Ce înseamnă asta? Ca să explic, o să vă reamintesc studiile despre care am vorbit în primele capitole ale acestei cărți, cele care arată că oamenii ar fi răi și că civilizația e doar o foiță subțire, sub care se ascunde adevărata natură a omului, natura violentă. Multe dintre aceste studii s-au dovedit în timp a fi false. Dar chiar și dacă ar fi fost adevărate, din ele lipsea ceva: la toate participaseră doar bărbați. Nicio femeie nu a fost implicată în experimentul închisorii din Stanford, de pildă. însă concluzia expe¬rimentului a fost întotdeauna prezentată ca și cum ar fi vorbit pentru întreaga specie umană. Ceea ce lipsea din peisaj era informația că femeile nu au participat la studiu. Așadar, întrebați-vă întotdeauna ce anume lipsește dintr-o informație pe care o primiți.

Cu alte cuvinte: fiți curioși! Aceasta e regula de aur cu care Harford închide lista de sfaturi. Sau, cum zice Julia Galef, antrenați-vă „mentalitatea de cercetaș”.

XIV

Mentalitate de cercetas

F

Vocea nației #127

Atunci când vine vorba despre lucrurile în care credem, tindem să căutăm întotdeauna acele informa¬ții care ne hrănesc convingerile pe care le avem deja formate. Nu mai e nimic nou aici. Se vorbește mult despre cum ne adâncim tot mai tare în camere de ecou. Ne simțim confortabil să auzim că avem dreptate, dar fugim de disconfortul de a ne auzi ideile contrazise.

în cartea Mentalitatea de cercetaș. De ce unii văd lucrurile limpede, iar alții, nu, autoarea Julia Galef aplică o lentilă nouă acestei discuții: îi aseamănă pe cei care vor să afle adevărul din spatele unei informații cu niște cercetași, iar pe cei care își apără ideile cu orice preț îi aseamănă cu niște soldați. Soldatul are un scop. îl vede mare în fața lui ori de câte ori are de luat o decizie. Așa că tot ceea ce face trebuie să se încadreze atingerii acelui scop. Spre deosebire de soldat, cercetașul lucrează fix invers. El pornește de la a aduna mai întâi informații, pe care apoi le studiază, iar abia la final înțelege scopul, oricare ar fi el.

E o diferență foarte mare între a porni la drum știind exact unde vrei să ajungi și a porni la drum ca să descoperi unde ajungi la final.

Soldatul are instincte de „apărare" a ideilor, vrea să le „protejeze" de „inamicul" care vrea să îl convingă că scopul lui nu e bun. Această „mentalitate de soldat" se activează ori de câte ori ne simțim convingerile în pericol. Dacă, în schimb, nu avem încă o părere formată despre un anumit subiect, o să vrem doar să înțelegem despre ce e vorba. O să activăm „mintea cercetașului".

Indiferent ce emoții ne stârnește o informație, ar trebui să încercăm întotdeauna să avem o minte de cercetaș. Să nu pornim la drum cu ideea deja formată și să culegem doar acele informații care se potrivesc lucru¬rilor pe care vrem noi să le credem. Sigur că e mai ușor de spus decât de făcut, dar se pare că cei ce au deja această mentalitate de cercetași nu sunt neapărat niște oameni mai deștepți sau mai educați. E vorba despre o multitu¬dine de emoții și obiceiuri care pot influența acest com¬portament. Iar aceste emoții și obiceiuri pot fi învățate.

Cheia este curiozitatea!

Gândiți-vă, de exemplu, cât de des în timpul unei conversații sunteți nerăbdători ca interlocutorul să își finalizeze o idee, doar ca să puteți să spuneți voi cât mai repede ceea ce aveți de zis. Și de câte ori sunteți cu adevărat curioși să puneți întrebări suplimentare? Cât de mult sunteți dispuși să ascultați în mod real înainte să răspundeți?

Galef ne propune să identificăm exact care sunt acele prejudecăți și erori pe care le facem în propria gândire și apoi să lucrăm cu ele.

De exemplu, eu știu că sunt înclinat să cred că sărăcia nu se rezolvă fără niște programe reale de protecție socială și fără susținerea statului, care să se manifeste prin niște politici publice serioase. Sigur că această înclinație nu vine din niște presupuneri, ci din tot ce am observat, învățat și citit în ultimii ani. Dar chiar și așa, să zicem că aș avea acest început de „mentalitate de soldat" în ceea ce privește această idee. Fac uneori eforturi să mă transform în „cercetaș".

Așa că mi-am testat această abilitate citind cartea Paradoxul prosperității, scrisă de Clayton M. Chris- tensen, Efosa Ojomo și Karen Dillon. Autorii propun o idee diferită: aceea că sărăcia poate fi eliminată doar prin inovația adusă de spiritul antreprenorial. Dacă mi-a schimbat sau nu opinia vă zic în următorul capitol.

La fel se întâmplă și cu nutriția. Acum câțiva ani, credeam că există și funcționează niște reguli clare, mari, serioase. Acum nu mai cred asta deloc. Da, există niște linii mari, ce mănânci, când mănânci, ce rol joacă mișcarea, somnul, stresul, dar nu mai cred deloc că o dietă are rezultate la fel pentru toți. Și aici este impor¬tantă mintea de cercetaș. Să cauți, să asculți, să-ți confrunți permanent convingerile.

E important să ne expunem unor informații diferite. Altfel, cădem pradă „raționamentului motivat" și începem să evaluăm argumente în funcție de rezultatul pe care ni-l dorim.

Ceea ce sugerează Julia Galef este că ar trebui să avem nu un raționament motivat, ci un raționament motivat de acuratețe. Adică să ne întrebăm tot timpul: „Este adevărat acest lucru pe care îl aud?" E un proces greu, care necesită ca în primul rând să îți conștientizezi emoțiile atunci când auzi o informație. Și mai apoi să ai și puterea să treci peste emoții și să încerci să înțelegi adevărul. Dacă nu te înțelegi bine cu mintea ta emoți¬onală, cu cimpanzeul, care-i de cinci ori mai puternic decât tine, n-ai nicio șansă.

Nici cercetașul nu este indiferent în activitatea lui. Normal că el speră ca lucrurile să stea într-un anume fel. De exemplu, Galef explică cum cercetașul este cel care face harta unui amplasament strategic. El poate spera că drumul pe care vor merge soldații să fie sigur, poate spera ca partea adversă să fie slăbită, să existe vreun pod peste o apă, care să fie așezat foarte convenabil. Dar mai presus de toate, își va dori ca harta pe care o face să fie reală, nu să se mintă singur desenând pe hartă un pod acolo unde el nu există de fapt. Asta nu va ajuta pe nimeni în final. Ceea ce va ajuta, însă, va fi ca cercetașul să se întrebe: Unde sunt pericolele? Unde sunt scurtă¬turile? în ce măsură mă pot baza pe informațiile pe care le am deja și, mai ales, pentru ce zonă am nevoie de mai multe informații?

Am nevoie de mai multe informații?

Să poți să spui „nu știu suficient" este o calitate rară. Să poți să fii conștient că ai putea să ai nevoie de mai multe informații ca să-ți faci o opinie despre o anumită problemă. Pentru mine a fost infernal să încep acest proces. Infernal! îmi dădeam seama că sunt prost de multe ori, dar refuzam să accept. Și mergeam mai departe cu verdicte pe care nici nu pricep de unde le scoteam.

Până la urmă, cei mai mulți dintre noi fac aceeași greșeală de zeci de ori, chiar dacă s-au lovit de efectele ei încă de prima dată. Ne grăbim să tragem concluzii. Facem predicții greșite. Ne lăsăm păcăliți de hazard, cum zice Taleb.

Nu cred că am văzut vreun părinte venind să-și ia copilul de la școală când eram mic. Pur și simplu, plecam împreună, pe gru¬puri, către casă. Vorbeam, râdeam, făceam glume, de multe ori proaste, mai urcam într-un cireș, într-un prun, dud, ce găseam pe drum. Sigur, locuiam toți pe lângă școală, pentru că înainte de 1989 cam toate școlile erau la fel, nu exista pre¬ocuparea asta când venea vorba de școala primară sau de gimnaziu, să-ți dai copilul la o școală mai bună. Oricum, trebuia să fii foarte șmecher să faci asta. Adică de la partid sau de la securitate.

Părinții erau la muncă, așa că noi ne aruncam ghiozdanele în casa scării și încingeam un fotbal. Când se făcea ora 15.00 și vedeam primii părinți apărând din stația de autobuz, urcam, pe rând, în casă. Unde, mai ales când se apropia ziua de salariu, frigiderul era aproape gol. Tot ce mi-am dorit de atunci, de când eram mic și deschideam frigiderul din care venea miros de gol, de aer rece care nu răcea nimic, de fapt, a fost să am frigide-rul plin. Să nu deschidă copiii mei frigiderul și să-l vadă vreodată gol. O prostie, desigur, după cum aveam să realizez mai târziu, mai ales după ce hipermarketurile au adus și la noi obezitatea care astăzi chinuie patru români din zece. Mâncare multă, ieftină și proastă. Frigidere pline, din care se aruncă tone de mâncare, înseamnă asta bunăstare? Sigur că nu! Ba chiar mân¬carea proastă din belșug are în timp efecte mai nocive asupra sănătății.

Pe de altă parte, mă uit și la copiii de azi, nu doar la politicienii parveniți, și mi se pare aproape impo¬sibil să înțelegi sărăcia, pe săraci și deciziile lor proaste dacă n-ai trăit având de multe ori frigi-derul gol. Dacă n-ai simțit foamea aia care-ți oprește respirația în timp ce te trec fiori pe șira spinării.

Cum ajungem la bunăstare?

Vocea nației #129

Mi-am testat „mentalitatea de cercetaș”, despre care vorbeam în capitolul anterior, citind două cărți: Paradoxul prosperității, scrisă de Clayton Christensen, Efosa Ojomo și Karen Dillon, și Economie utilă pentru vremuri dificile, scrisă de Esther Duflo și Abhijit Baneijee.

în ambele cărți se vorbește, printre altele, despre sărăcie, despre problemele economice și sociale globale și despre soluțiile pe care le avem la îndemână. Există, însă, diferențe mari de perspectivă și de concluzii.

Teza cărții Paradoxul prosperității este urmă¬toarea: prosperitatea apare doar prin inovația creatoare de piețe. Inovațiile și antreprenoriatul dezvoltă piețe și, de aici, apare în final capacitatea de a reduce pe termen lung sărăcia. De ce? Pentru că, spun autorii, după ce înțelegi climatul local și dezvolți piețe în jurul unor nevoi specifice, o să găsești și oamenii care sunt dispuși să lucreze și să plătească pentru satisfacerea nevoilor pe care le au.

Apare următorul exemplu în primele pagini: cândva prin anii 1990, un antreprenor a avut ideea să dezvolte piața de telecomunicații în Africa. Cei mai mulți dintre oamenii din Africa nici măcar nu folosiseră vreodată un telefon în acea perioadă, deci nici nu se punea problema să dețină unul. Antreprenorul a sesizat un potențial de business acolo, dublat, zic autorii, și de dorința de a ajuta oamenii să ia legătura unii cu alții. A construit de la zero o rețea mobilă de

comunicații în Africa, fără niciun fel de ajutor din partea autorităților, în locuri unde nu existau drumuri, electricitate, apă.

Antreprenorul și echipa lui au fost nevoiți să con¬struiască toată infrastructura de care aveau nevoie. Unde nu exista acces la îngrijiri medicale, asigurau ei servicii de sănătate pentru propriul personal; unde nu existau drumuri, construiau drumuri temporare ca să-și deplaseze echipamentele, sau foloseau elicoptere; unde nu exista electricitate, își asigurau propria energie. Cu alte cuvinte, oriunde identificau o nevoie, dețineau capacitatea să o și acopere.

în doar 6 ani, au reușit să construiască centre ope-raționale de telecomunicații în 13 țări din Africa.

Această piață nou-creată a pus cărămizile la dez¬voltarea altor industrii conexe. De exemplu, tehnologi¬ile financiare, care sunt acum dezvoltate în Africa, au fost create pe această infrastructură de telecomunicații. Companiile care oferă împrumuturi acolo se folosesc de arhivele abonaților de telefonie ca dovadă că utilizatorii își pot plăti datoriile. Oamenii au dobândit posibilitatea de a lua credite, posibilitate pe care nu o aveau înainte, și care a apărut doar datorită acestei inovații.

Autorii pun acest exemplu al dezvoltării de servicii de telecomunicații în antiteză cu o altă încercare de a ajuta oamenii din Africa. Unul dintre autori contribuise în trecut la un proiect pentru construcția unor fântâni în diferite zone din Nigeria, printr-o organizație nonprofit. La doar șase luni distanță după construcție, fântânile au început să se strice și nu exista nimeni suficient de pregătit acolo ca să le repare. Atunci când totuși se găsea cineva, locuia mult prea departe ca să poată ajunge unde era nevoie. Așa că proiectul a fost abandonat complet.

Acesta, concluzionează autorii, este paradoxul pros-perității: prosperitatea durabilă nu vine din tratarea sărăciei prin „vărsarea de resurse” înspre cei săraci, ci din

investițiile în inovații care creează noi piețe în aceste țări sărace, investiții care apoi se pot întreține singure.

Tratarea sărăciei în mod clasic, în vederea autorilor, înseamnă bani alocați pentru educație, sănătate, drumuri, chestiuni de bază, pe care le numesc ei „proiecte de dez¬voltare convențională”. Argumentul lor este că foarte puțin din asistența pe care o primesc țările sărace merge către infrastructura economică și că mare parte din bani merge către aceste sectoare convenționale. Aceasta, cred ei, ar fi marea greșeală care ține în loc țările sărace.

Opinia mea e că se strecoară o omisiune în acest rați-onament. Nu cumva, în exemplul pe care îl folosesc chiar din primele pagini, autorii vorbesc despre cum antrepre¬norul care a adus inovația telefoanelor mobile a fost nevoit să-și construiască propria infrastructură „convențională” acolo unde ea nu exista? Nu cumva a construit-o ca pre- condiție pentru infrastructura economică pe care a reușit să o construiască abia ulterior? Autorii descriu cum acest antreprenor și-a construit inclusiv servicii de îngrijiri medicale pentru propriii angajați din Africa.

Sigur că e minunat că lucrurile s-au mișcat în cele din urmă, indiferent pe ce cale, și că acei oameni au bene¬ficiat de inovația creatoare a pieței. Dacă citești cartea Paradoxul prosperității din perspectiva unui antrepre¬nor, unul care nu vede în zonele sărace o ocazie de a face business, s-ar putea să îți dai seama că te-ai înșelat și să fii dispus să îți asumi niște riscuri. Asta poate că e bine.

Dar dacă o citești din perspectiva unui susținător al politicilor publice serioase, cartea îți cam întărește ideea că e nevoie de infrastructură de toate felurile înainte ca aceea „de business” să se poată dezvolta. Ai nevoie de drumuri, de energie, de apă, de educație, de sănătate, de toate aceste lucruri „convenționale”.

Despre politici publice și „dezvoltare convenționa¬nală”, printre altele, vorbesc și Esther Duflo și Abhijit Baneijee în cartea Economie utilă pentru vremuri dificile. Departe de a recomanda o soluție generală pentru a rezolva problemele cu care ne confruntăm - de la sărăcie, la imigrație, la automatizare -, cei doi economiști spun că istoria ne arată constant că ideile care reușesc să convingă majoritatea se pot dovedi în final bune sau rele. Nu există niciun tipar, nicio rețetă sigură pentru cum să faci lucrurile.

De-a lungul timpului, unele idei bune, pur și simplu, au prins; alte idei, poate mai rele, la fel. Iar unele dintre schimbările din societate au fost accidentale. Dar, zic ei, ar fi greșit să subestimăm impactul politicilor publice asupra schimbărilor care au avut loc în ultimii 40 de ani. Pentru că politicile publice implementate de guverne sunt un instrument foarte puternic (instrument care poate fi folosit și bine, și rău). Problema e că atunci când vorbim despre asta apare întotdeauna neîncrederea în intervenți¬ile guvernului, neîncredere care își are rădăcina în convin¬gerea că instituțiile statului sunt corupte.

Din păcate, realitatea arată că nu există substitut pentru multe dintre lucrurile pe care le poate face un guvern. Când se întâmplă o inundație, când au loc incendii, când un virus se răspândește printre noi, nu există soluții în mediul privat. Ce-au făcut spitalele private în pandemie? Au tăcut și au profitat din plin de blocajul total al sistemului sanitar. Oamenii au scos bani mulți pentru a se trata la privat, iar privatul n-a avut nimic împotrivă.

în teorie, guvernele există în mare parte și ca să se ocupe de lucrurile de care, în mod real sau nu, sectorul privat nu se poate ocupa. Iar aici apare o capcană mare: faptul că tot mai mulți oameni nepotriviți ajung să aibă putere de decizie ne face să ne dorim să slăbim toate puterile statului. însă o soluție mult mai bună ar fi să ne putem asigura cumva că oamenii buni și competenți ajung acolo și că fac ceea ce trebuie să facă.

Esther Duflo și Abhijit Baneijee susțin că soluțiile eficiente împotriva sărăciei au nevoie de interven¬

ții robuste din partea guvernelor. Și că, fără discuție, e nevoie de câteva chestiuni de bază, generale, precum: taxare corectă, colectare bună, protecție socială reală a celor fără posibilități și oportunități de locuri de muncă bine

plătite. Autorii admit totodată că nu există o singură soluție pentru reducerea sărăciei, pentru că un program care funcționează în Ghana nu va funcționa la fel și în - Statele Unite, de exemplu.

Nu există teorii generale despre sărăcie. Ca să înțelegem de ce oamenii săraci iau uneori decizii proaste, care îi adâncesc și mai tare în sărăcie, ar trebui să înțelegem în primul rând complexitatea vieților lor. Există oameni care vor decide să moară efectiv de foame într-un sat împreună cu familia, decât să înfrunte gre¬utățile crunte de a găsi un loc de muncă în oraș sau în altă țară. Capitolul despre migrație din Economie utilă pentru vremuri dificile le va schimba opinia celor care încă mai cred că e foarte simplu să te muți dintr-o parte în alta, atunci când nu poți trăi decent acolo unde se întâmplă să locuiești.

Nu există nicio soluție ușoară, dar e destul de clar că există câteva chestiuni de bază care trebuie făcute, chestiuni de care te lovești inclusiv dacă ești un antrepre¬nor care vrea să rezolve lucrurile prin inovație. E nevoie de o mai bună înțelegere a vieții oamenilor fără posibili¬tăți materiale și de o examinare mai detaliată a măsurilor luate împotriva sărăciei. Ele vor fi eficiente doar dacă înțelegem circumstanțele în care oamenii iau decizii. în România, stăm catastrofal la acest domeniu, așa cum spune deseori Valeriu Nicolae. Autoritățile nu știu absolut nimic despre cum trăiesc oamenii aflați în sărăcie.

XVI

Am intrat în presă când eram copil încă. Era vremea privatizărilor nebune, vremea imenselor hoții la care erau abonați fosta nomenclatură de partid și oamenii Securității dinainte de 1990, care dețineau practic puterea. Mi-aduc aminte de conferințele de presă de la FPS, Fondul Proprietății de Stat, unde ni se predau lecții despre importanța privatizării și despre imposibilitatea ca statul să mai aibă de-a face cu vreo societate comercială. Incredibil cum eram spălați pe creier pur și simplu, de niște oameni care căzuseră și ei în plasa capitalismului și a creșterii cu orice preț. Scriam acum 25 de ani articole de fond despre cât de proști sunt cei care nu înțeleg că fără privatizare se va alege praful de tot. îi condamnam pe săraci, chiar dacă eram unul dintre ei, chiar dacă, muncind în fiecare zi cel puțin 14 ore, nu mă ajungeam cu banii pe care-i câștigam. Și nu aveam încă familie, casă, copii... în apărarea mea, toate astea se întâmplau înainte de internet, înainte ca la noi să apară autori și cărți despre gogoașa creșterii economice. Era fenta pe care încă mergea chiar toată lumea. Că bogăția de la vârf se va revărsa și peste noi, cei săraci. Până atunci, era exclusiv vina noastră, a săracilor, că ne aflam în acea situație. Simțindu-ne vinovați, ne închinam cu toții la privatizare și la sfântul profit obținut cu orice Preț.

Având în vedere ceea ce știu astăzi, din toate lecturile din ultimii douăzeci de ani, pot să spun despre mine fără ezitare și zâmbind cu multă înțelegere: frate, prost mai eram!

Gogoașa creșterii economice

Vocea nației #132

Economista Kate Raworth, autoarea cărții Doughnut Economics. Severi Ways to Think Like a 2ist-Century Economist, spune că, dacă te afli vreodată în compania unor economiști și cauți un subiect care să-i pună în încurcătură, ai putea să le propui să deseneze pe o foaie de hârtie o imagine a creșterii economice pe termen lung. Vor desena, cel mai probabil, o linie care tot crește. însă vor lăsa vârful liniei suspendat, undeva în marginea de sus a graficului. Dacă îi întrebi ce se întâmplă mai departe cu acea linie, nu o să știe să îți explice. Există, evident, doar două opțiuni, zice Raworth: fie linia continuă să tot crească și să depășească limitele foii de hârtie, fie se oprește la un moment dat din crescut și se aplatizează. Cea de-a doua variantă este una de nei¬maginat pentru economiștii clasici, care sunt uniți în jurul ideii că economia trebuie să crească la nesfârșit.

Creșterea economică constantă este dezideratul oricărui stat, sinonimă cu creșterea standardelor de viață și cu creșterea bunăstării și anunțată de orice partid aflat la guvernare ca un succes absolut. Oricât de bogată ar fi deja o țară, produsul ei intern brut trebuie să crească la nesfârșit, an după an, fără să existe o țintă finală pe care trebuie să o atingă.

Am învățat, însă, din cărțile citite în acest sezon, că economia nu are niște reguli de fier imposibil de schimbat. „Legile” economiei nu sunt niște legi naturale. Nu sunt niște legi precum legile fizicii, care îți spun că un măr o să cadă întotdeauna de sus în jos datorită gravita¬ției. Nu! Toate regulile economiei sunt niște convenții, pe care noi, oamenii, le-am gândit, și pe care tot noi le putem schimba dacă eșuează în a-și realiza scopul. Și e destul de clar că unele au cam eșuat. Iar motivul este simplu. Ideile despre felul în care trebuie să arate și să funcționeze o economie au fost gândite în cel mai mic detaliu de niște oameni care trăiau în secolele trecute. Bineînțeles că acești oameni erau niște bărbați. Niște bărbați albi. Dar asta este altă poveste.

Nu ducem, însă, lipsă de idei noi. Problema e că suntem atât de atașați de ceea ce percepem ca fiind „normalitate” și de felul în care știm că au stat lucrurile dintotdeauna, încât nici nu ne trece prin cap că regulile economice de acum sunt doar o variantă din multele variante posibile. Dezideratul creșterii produsului intern brut cu orice preț este doar o idee din multele idei posibile.

Kate Raworth este una dintre acele economiste cu gândire de secol 21, care ar putea schimba felul în care arată economia. Ea propune o idee radicală: ce ar fi să devenim „agnostici” cu privire la creștere?

Creșterea economică continuă nu poate fi sănă¬toasă, susține Raworth. Pentru că nimic în natură nu crește constant. Orice organism crește până când ajunge la maturitate, iar apoi creșterea trebuie să se oprească pentru că altfel devine nesănătoasă. Da, e greu de crezut. Ideea de „creștere” a devenit în timp

sinonimă cu pros¬peritatea. Vrem să „ne creștem” afacerile, „să creștem” ca oameni, ca profesioniști. Ne-a intrat în limbaj noțiunea de creștere, pe care o asociem întotdeauna cu ceva bun.

E adevărat că bunăstarea noastră vine și din creștere economică. însă doar până la un punct. Avem într-adevăr nevoie să consumăm bunuri și servicii, dar avem nevoie de mult mai mult de atât ca să avem o viață cu adevărat bună.

Modelul economic pe care îl desenează Raworth arată ca o gogoașă americană (cu un cerc interior și unul exterior). Cercul interior desemnează nevoile de bază ale fiecăruia dintre noi, iar cercul exterior este tavanul ecologic al planetei. între aceste două limite, între baza socială și plafonul ecologic, se află spațiul sigur în care omenirea trebuie să trăiască.

Ce arată acest model? Arată o lume normală, în care la nivel individual nimeni nu este privat de asigu¬rarea nevoilor de bază. O lume care în fiecare om are acces la hrană, apă, energie, adăpost, dar și la educație, îngrijiri medicale, plus posibilitatea să participe la viața socială și să-și facă vocea auzită într-o democrație.

Dar imaginea nu se oprește aici, pentru că nu e suficient. E nevoie ca în timp ce ne asigurăm toate aceste nevoi de bază, să ne asigurăm și că, în mod colectiv, prin toate acțiunile noastre, nu punem prea multă presiune pe sistemele de susținere a vieții pe care ni le oferă Pământul. Sisteme de care depindem cu toții în mod fun¬damental: climat stabil, soluri fertile, un strat de ozon protector, ape curate. Cu alte cuvinte, să ne asigurăm că avem cu toții bunăstare, în timp ce nu distrugem bunăs¬tarea planetei. Pentru că bunăstarea planetei este în cele din urmă și bunăstarea noastră.

Nu e nicio surpriză că, momentan, suntem foarte departe de ceea ce propune acest model. Mulți oameni nu au încă nevoile de bază acoperite. Iar la nivel colectiv am reușit să producem o criză climatică, să cauzăm pierderea biodiversității și să tot depășim bariere ecologice.

Partea bună e că există soluții. Și ele se vor întâmpla până la urmă. Partea mai puțin bună e că nu se știe dacă noi o să mai fim pe aici să le vedem implementate, având în vedere ritmul lent în care ideile noi reușesc să le înlo¬cuiască pe cele vechi.

Kate Raworth propune șapte moduri prin care fiecare dintre noi poate gândi ca un economist de secol 21.

Cea mai importantă schimbare ce ar trebui să se petreacă în acest secol, zice Raworth, este renunțarea la scopul creșterii constante a produsului intern brut cu orice preț. Iar apoi înlocuirea acestui deziderat cu cel al prosperității aduse de modelul „economiei gogoașă”, în care nu urmărim doar creștere de dragul creșterii, ci urmărim să ne fie bine, dar fără să depășim limitele planetei.

Se vorbește de aproape două decenii, inclusiv la nivelul Uniunii Europene, despre înlocuirea sau comple¬tarea produsului intern brut cu un alt instrument care să

fie mai bine ancorat în realitate. însă discuțiile rămân la nivel de teorie. Lipsește voința politică pentru ca ele să fie și implementate.

E nevoie să vedem imaginea de ansamblu, mai zice Raworth. Economia nu există în mod independent. Ea este țesută în alegerile pe care le face fiecare dintre noi, în felul în care producem, consumăm și distribuim bunuri și servicii. Și, foarte important, economia se bazează pe lumea naturală, din care și noi facem parte. Societatea civilă, statul, piețele, gospodăriile, resursele naturale, afacerile - toate se influențează reciproc și sunt inter¬conectate. Trebuie să le vedem pe toate în ansamblu, nu luate separat.

Economia de azi e construită pe un model care percepe oamenii ca fiind fără excepție niște egoiști, care au grijă doar de propriul interes și de propriile câștiguri - celebrul „homo economicus”. Dar asta nu reflectă întreaga realitate. Există oameni preocupați și de alte lucruri pe lângă binele propriu, iar economia ar trebui să înceapă să aibă în vedere și să cultive și această latură a naturii umane. Un exemplu bun este toată munca de îngrijire, care nu este inclusă în calculele economice pentru că nu are un preț și care rămâne în continuare într-o proporție covârșitoare în sarcina femeilor. în 2019, o proporție de 75% din munca de îngrijire neplătită era la nivel global depusă de femei. Un alt exemplu este contribuția voluntariatului, care, la fel, nu este rezultatul urmăririi vreunui câștig material. Site-ul Wikipedia, de pildă, este un proiect voluntar, care există de peste 20 de ani. Există peste 55 de milioane de articole pe Wikipedia, care pot fi accesate gratuit, în peste 300 de limbi, toate create de voluntari.

Wikipedia e una dintre dovezile că oamenii nu muncesc doar pentru bani și că unele dintre cele mai importante și utile activități ale oamenilor sunt uneori tocmai cele neplătite, cele care nu se reflectă în creșterea unui indicator economic.

Trebuie să gândim întotdeauna în sisteme, adaugă Raworth. Nimic din ce se întâmplă în jurul nostru nu se întâmplă în izolare. Toate acele grafice din economie, care ne arată o imagine statică, închisă, trebuie schimbate cu niște imagini dinamice, în sisteme. Un economist care vede în sisteme e unul care recunoaște, de exemplu, că fără munca de îngrijire de acasă oamenii nu ajung să participe la viața economică în calitate de consuma¬tori, producători, angajați sau deținători de capital. Un economist care vede în sisteme înțelege că luăm energie și resurse din natură, ca să le combinăm și să producem ce avem nevoie, însă că imaginea nu se termină atunci când procesul de producție e finalizat. Imaginea trebuie com¬pletată astfel încât să reflecte și ce se întâmplă ulterior, ce deșeuri sunt eliminate în procesul de producție și unde ajung ele. într-un sistem interconectat, toate aceste lucruri se influențează reciproc.

Economia trebuie gândită de la început ca o economie distributivă, spune Raworth. Economia „trickle down”, cea în care așteptăm ca resursele adunate la vârf să se reverse în cele din urmă înspre cei „de jos”, nu există. Cine încă mai crede că ar exista e complet desprins de realitate. Trebuie să gândim din start o economie care să aibă în vedere pe toată lumea și să nu mai așteptăm o

uniformizare a resurselor care să se întâmple de la sine. Pentru că e clar că nu se întâmplă.

Apoi, economia trebuie gândită de la început ca regenerativă. în loc să așteptăm ca în urma creșterii economice să apară tehnologii care să curețe mizeria făcută de noi, trebuie să „desenăm” din start o economie în care nu ne mai rămâne atât de multă mizerie de curățat. Economia pe care o avem acum este una liniară. Cum arată o economie liniară? Arată ca un tub, în care pe o parte introducem tot ce luăm din natură, în interio¬rul tubului combinăm resursele ca să producem lucruri de care avem nevoie, le folosim, iar la capătul celălalt al tubului ne debarasăm de ele, fără să mai poată fi folosit vreodată ceea ce aruncăm.

Alternativa pe care o propune Kate Raworth e un model economic care nu mai arată ca un tub, ci ca o gogoașă. Una dintre cele mai bune forme de protest este să propui ceva în schimbul acelui lucru împotriva căruia protestezi. Cu alte cuvinte, nu doar să arăți ce nu e bun, ci să și vii cu o alternativă pentru cum ar putea sta lucrurile. Iar Raworth reușește să facă asta în cartea Doughnut Economics.

Ideile care propun schimbări mari tind să ne sperie. într-o lume plină de incertitudini, normalitatea lucrurilor cu care suntem obișnuiți dintotdeauna poate fi comodă. Dar poate că, uneori, dacă avem curiozita¬

tea să ascultăm cu mintea deschisă ce ne propun unii dintre oamenii din jurul nostru, să punem întrebări, să aflăm răspunsuri, să experimentăm, să încercăm să ne convingem din practică, și nu din teorie, s-ar putea să găsim o nouă normalitate, care să ne placă și mai mult.

xvn

îmi place să ajut la cafenea în weekend. îmi place să îi întâmpin pe clienți, să le duc la masă ce-au comandat, să stau de vorbă cu ei când pleacă, să debarasez, să spăl vasele. Sigur, dacă aș face asta zilnic, pe un salariu care nu mi-ar fi suficient să-mi acopăr nevoile, probabil nu aș mai fi atât de entuziasmat. Dar nu asta e ideea, ci aceea că, strângând de la mese, văd câtă mâncare lasă oamenii în farfurie. A fost unul dintre motivele pentru care am preferat să micșorăm porțiile, decât să creștem prețurile, când toate au îuat-o în sus. Și îi întreb: „Nu v-a plăcut?" „O, ba da”, răspund ei, „dar ne-am săturat!" „Vă pun la pachet?" Unii vor, alții nu. Ideea e că strângând de pe mese mi-am amintit că la fel eram și eu. Comandam din toate, să fie. Aș fi mâncat tot meniul, pentru că veșnic îmi era foame. Mi-era foame chiar și când eram complet sătul Creierul meu a avut nevoie de ani buni ca să înțeleagă că nu mai sunt în pericol de a face foamea. Și e reconfortant gândul că mai puținul meu înseamnă mai puțină risipă alimentară.

Când citești această carte, aproape sigur noi am început lucrările pentru amenajarea Teatrului nației, un spațiu cu niște caracteristici pe care le căutăm de

ani buni. Mulți dintre voi ați fost martori la aceste căutări, mulți dintre voi veți veni să vedeți ce vom reuși să facem acolo. A durat atât și pentru că a fost nevoie să-mi deblochez din nou mintea și să înțeleg că folosința unui spațiu deja existent, pe care să-l recondiționăm, e mult mai indicată decât achiziționarea unuia nou, ceea ce am fost la un pas să facem anul trecut, când mi-am amintit de o importantă lecție de business pe care am primit-o de la Mihaela Nicola, când îi povesteam că vreau să am spațiul meu, pe care să-l dețin. A râs de mine și m-a întrebat atunci: „în ce fel de business ești tu?" „Păi, media, TV, presă, entertainment, na, știi foarte bine cu ce mă ocup.” „OK, și vrei să intri în imobiliare sau să continui să faci ceea ce știi să faci bine?" Prea mulți antreprenori pierd timp și nervi și sănătate încercând să ridice clădiri în care să-și desfășoare activitatea. Dar ele există, trebuie doar să le îmbunătățim, să le transformăm, pentru a avea o lume mai bună și mai sustenabilă.

Creșterea care ucide.

p

Mai mult = mai puțin

Vocea nației #126

Așa cum oamenii, la nivel individual, se pot schimba, tot așa se schimbă și societățile în întregimea lor, atunci când majoritatea începe să accepte o idee. Traversăm acum o perioadă în care, la nivel de societăți, începem să înțelegem că ne-am setat niște scopuri greșite, iar efectele acestor scopuri nu mai pot fi ignorate. E drept, schimbarea se întâmplă extrem de lent. Dar se întâmplă.

Unul dintre aceste scopuri greșite este creșterea economică cu orice preț, despre care am vorbit în capitolul precedent și cu privire la care economista Kate Raworth ne propunea să devenim „agnostici”.

Ideile lui Raworth se completează foarte bine cu cele ale antropologului Jason Hickel. Hickel susține un curent economic ce se numește „degrowth”, adică „des¬creștere”. Esența acestui curent este ideea că, dacă vrem să avem în continuare șanse reale să trăim în condiții confortabile pe planeta asta, trebuie nu doar să renunțăm la ideea creșterii economice cu orice preț, ci mai mult, ar cam trebui să ne „descreștem” economia.

Problema e că această creștere nu mai e un mijloc prin care se atinge scopul bunăstării oamenilor. Creșterea a devenit un scop în sine. Capitalismul se bazează pe creștere economică de dragul creșterii și de dragul pro¬fitului, nu de dragul oamenilor. Or, nu despre oameni ar trebui să fie totul? Despre bunăstarea noastră?

Ideea de „descreștere” este în contradicție cu prin-cipiile acestui sistem al capitalismului, care îi avanta¬jează atât de tare pe bogați, pe cei care au norocul chior de a se naște într-un anumit spațiu.

Povestea clasică spune că acest sistem al capitalis-mului a apărut pentru că noi, oamenii, suntem prin natura noastră orientați înspre a ne satisface doar propriile interese, că suntem individualiști și veșnic în căutarea profitului. Această tendință ar fi condus la depășirea feu¬dalismului și a iobăgiei și ar fi dat naștere unei stări de prosperitate pentru toată lumea. Iar așteptarea a fost (și încă e) ca toată bogăția produsă să se reverse în cele din urmă și asupra celor mai puțin norocoși.

Dar mai există o variantă a poveștii, susținută de tot mai mulți istorici și de Hickel în cartea Less îs More: How Degrowth Will Save The World, varianta potrivit căreia capitalismul nu ar fi apărut în mod natural. în realitate, spune Hickel, iobagii s-ar fi săturat la un moment dat să presteze muncă neplătită. Așa că au cerut control asupra pământului de care aveau grijă și au reușit, cu greu, să devină fermieri liberi. Oamenii trăiau din agricultură, iar dacă aveau nevoie de venit suplimentar, puteau alege să muncească pentru salarii. Pe măsură ce feuda¬lismul a dispărut, țăranii liberi au construit o societate mult mai egalitară - cu acces comun la pășuni pentru animale, la păduri, la apă. Această perioadă este descrisă ca o perioadă de aur pentru ecologie, pentru că oamenii luau din natură doar atât cât aveau nevoie, lăsând naturii timp suficient să se regenereze. Asta e toată ideea, de fapt: lucrurile trebuie făcute într-un ritm mai echilibrat față de ritmul nebun în care o facem acum. Trebuie să dăm timp naturii să se regenereze.

Bineînțeles că o astfel de organizare a lucrurilor a iritat elitele acelor vremuri, care nu mai găseau muncă ieftină de exploatat. Când ai din ce să trăiești și ești liber să alegi dacă muncești pentru alții, nu îți mai vinzi munca așa ușor. Se mai întâmplă și la noi, unde se miră niște reporteri care n-au mai deschis o carte de la Capra cu trei iezi că oamenii de la țară, care au o bucată de pământ, o grădină și două-trei animale, „nu vor, domne, să lucreze pe salariul minim pe economie, de dimineața până seara”. Și vezi reportaje cu unii patroni dezamăgiți că nu găsesc forță de muncă, pentru că uite, dau chiar și tichete de masă. Sigur, n-au încercat cu salarii de 2 ooo de euro...

Această idee îngrozitoare că oamenii trebuie să fie amenințați constant cu foamea și cu suferința, ca să muncească ieftin și ca nu cumva să aibă pretenții la condiții de muncă prea bune, nu e de acum, ci e veche.

Ce s-a întâmplat, ne spune istoria. Oamenii au fost înlăturați în mod violent de pe terenurile lor, lăsați Iară hrană și adăpost și obligați într-un final să muncească pentru alții. Obligați să muncească nu ca să câștige un venit suplimentar, așa cum o faceau înainte, ci pur și simplu ca să-și asigure supraviețuirea. Istoricii spun că primele sute de ani de capitalism au generat niveluri de suferință nemaiîntâlnite până atunci.

Hickel argumentează în carte că, în mare parte din timpul în care au existat pe planetă, oamenii au trăit în armonie unii cu alții și mai ales în armonie cu ecosis¬temele planetei. însă odată cu apariția capitalismului și cu accelerarea industrializării, lucrurile au început să se dezechilibreze.

O parte importantă în formarea capitalismului a fost schimbarea percepției oamenilor despre natură. Natura a devenit doar o „resursă” ce trebuie exploatată.

Schimbarea percepției despre muncă a jucat și ea un rol important. în perioada în care își dobândi¬seră libertatea, țăranii munceau într-un mod care ar fi sfidat toate regulile din prezent, zice Hickel. Munca depindea de vreme și de anotimp, de festivaluri și de zile de sărbătoare. Oamenii munceau atât cât aveau nevoie și petreceau restul timpului bucurându-se de viață.

Au existat mai multe mișcări în acea perioadă menite să insufle sentimentul că starea de inactivitate este „mama tuturor viciilor” și că orice persoană trebuie forțată să muncească. Au contribuit la asta și filozofii, și scriitorii acelor vremuri, care aveau grijă să insereze câte o astfel de idee prin lucrările lor.

Până prin anii 1700, toate aceste idei au condus la acceptarea generală a faptului că inactivitatea este un păcat, că timpul înseamnă bani, iar profitul este dovada succesului. Tot prin acea perioadă, pământurile au început să fie lucrate tot mai intens, să fie maximizate producția și productivitatea, fără ca natura să mai aibă timp să-și revină. Oamenii au fost încurajați să-și organi¬zeze timpul în jurul muncii și productivității, iar sărăcia a ajuns să fie egalată cu un eșec moral, cu un rezultat pus doar pe seama acțiunilor personale: „ești sărac pentru că nu muncești suficient”, sau „ești sărac pentru că nu ai avut grijă să te educi suficient”. Exact ce auzim și azi.

Preluăm, generație după generație, niște idei care au fost construite într-un alt timp, în niște contexte complet diferite de ale noastre.

Așa am ajuns în zilele din prezent, în care toți avem nevoie de joburi și de salarii ca să supraviețuim. O „capcană a productivității” numește Hickel acest sistem care trebuie să mențină în viață orice activitate, sau chiar niște activități absolut dezastruoase, pentru ca oamenii să aibă un venit și să fie evitată o catastrofă socială. De dragul creșterii economice, am ajuns să producem banane decojite de coaja lor naturală, dar ambalate în plastic, sau senzori care îți spun câte ouă mai ai în frigider - niște „mizerii complet inutile”, cum le numește George Monbiot în cartea Out ofThe Wreckage. A New Politics for an Age of Crisis. Aceste mizerii contribuie la creșterea economică și creează locuri de muncă. Așa că producția lor va fi încurajată, dacă scopul creșterii economice cu orice preț nu se schimbă.

Problema e că folosim cantități uriașe de resurse ca să producem toate aceste lucruri, care aduc în final creștere economică - obiectivul suprem. în timp ce scriem aceste rânduri, omenirea a consumat până pe 28 iulie 2022 toate resursele pe care planeta avea să ni le ofere într-un an întreg. Ceea ce consumăm după această dată, consumăm fără să oferim planetei timp să se rege¬nereze. în ritmul în care consumăm resurse, vom avea nevoie de două planete până în anul 2030.

Oamenii de știință ne avertizează de ani buni că planeta noastră are o limită de consum de materiale, iar dacă trecem peste această limită, ecosistemele încep să se destabilizeze. Limita e uriașă, la nivelul miliardelor de tone. Dar chiar și așa, tot o depășim. Iar asta se întâmplă pentru că teoria clasică spune că nu se poate altfel: dacă vrem ca tuturor oamenilor să le fie bine, trebuie să consumăm constant. Doar că lucrurile nu mai stau de mult așa>

într-un raport publicat în jurnalul Nature Sustai- nability, condus de mai mulți cercetători de la Univer¬sitatea din Leeds și semnat și de Jason Hickel, autorii arată că statele depășesc limitele planetare mult mai repede decât reușesc să asigure nevoile de bază ale cetățenilor. Raportul analizează date din 148 de țări și pune în balanță, pe de-o parte, îndeplinirea nevoilor de bază ale oamenilor, iar de cealaltă parte, consumul de resurse. Concluzia e că statele depășesc limitele planetare mult mai repede decât reușesc să asigure nevoile de bază ale cetățenilor. Cu alte cuvinte, creșterea economică nu mai aduce bunăstare. Progresele sociale ale țărilor analizate în acest raport au fost foarte lente, în timp ce consumul de resurse a explodat. Asta se întâmplă când, în realitate, tot sistemul economic este orientat înspre cu totul alte interese, nu înspre creșterea bunăstării tuturor oamenilor. Raportul folosește modelul Doughnut Economics, modelul „economiei gogoașă”, desenat de Kate Raworth, în care cercul interior desemnează nevoile de bază ale fiecăruia dintre noi, iar cercul exterior este reprezentat de limitele planetare.

Care ar fi soluțiile?

Am putea începe prin a ne regândi locul în natură. Am putea să renunțăm la ideea că omul domină lumea naturală și am putea să trecem la o altă filozofie, una care să își aibă rădăcinile în ideea de reciprocitate și regenerare.

Am putea înțelege că acest colaps ecologic care ne amenință este mult mai mare decât existența capitalis¬mului. Capitalismul e doar un sistem, care ar trebui să fie integrat în procesele planetare, nu invers.

Hickel propune și câteva soluții concrete, imediate:

1. Oprirea deteriorării programate

Producătorii sunt interesați să vândă cât mai mult, și nu să folosească resursele într-un mod suste- nabil. Așa că vor practica obsolescența, adică vor crea produse cu o durată de viață limitată care o să fie rapid înlocuite de altele mai moderne. Sau vor crea niște produse care să fie așa de greu de reparat, încât o să preferi să-ți cumperi altele noi. Toate astea se întâmplă cu ignorarea naturii și cu punerea profitului pe primul loc.

2. Reducerea cheltuielilor de publicitate

Practic, toată industria de advertising nu mai face nimic pentru a-i ajuta pe clienți să ia decizii bune, ci este o mașinărie de manipulare, care îi determină pe oameni să cumpere produse de care nici măcar nu au nevoie. Iar asta nu face altceva decât să întrețină o cultură a consumului excesiv. „Produsul despre care

nu știai că ai nevoie” descrie perfect felul în care stau de fapt lucrurile. Da, chiar nu știai că ai nevoie de acel produs. Și probabil că nici nu ai. Doar că între timp niște oameni au învățat cum să creeze cerere pentru oferta deja existentă, nu invers.

3. Trecerea de la proprietate la folosință

Și aici toată lumea va ridica sprâncenele și se va gândi la comunism. Nu! Nu despre asta este vorba. Ideea este că deținem foarte multe lucruri, care, sigur, ne sunt necesare, dar pe care le folosim foarte rar. De pildă, tot felul de scule pe care le ții acolo pe un raft, doar în caz că vreodată ai nevoie să mai repari ceva prin casă. Toate aceste scule ar putea fi deținute în comun cu vecinii de scară, de exemplu. Sau ar putea fi împărțite între casele dintr-un cartier.

Alt exemplu: o mașină performantă de tuns iarba. Chiar avem nevoie fiecare de câte una? Nu! Ar putea fi achiziționată o singură mașină de zece proprietari, care o pot folosi pe rând. Sigur că asta ar veni la pachet cu o grijă mai mare pentru lucruri și cu un sistem prin care să ne asigurăm că se păstrează cumva comoditatea de a avea acces când vrei tu la ceva. Dar chiar nu e greu. E vorba doar de obișnuință.

4. Să oprim irosirea hranei

50% din hrana care se produce anual pe glob se aruncă.

5. Reducerea activității în industriile care distrug mediul

Mai mult de jumătate din pământul folosit pentru agricultură este utilizat pentru creșterea vitelor. însă carnea de vită acoperă doar 2% din consumul caloric al omenirii. Cu alte cuvinte, foarte mult spațiu e ocupat pentru un rezultat foarte mic.

Partea bună e că soluțiile există și că sunt numeroase.

însă problema e că toate aceste soluții trebuie aplicate într-un mod care să nu adâncească și mai mult inegalitățile. Nu împărțim vina egal pentru starea în care ne aflăm. Și asta e ceva foarte important. Nota de plată trebuie achitată de responsabili, de marii poluatori. Soluțiile nu trebuie să vină tot pe spatele și pe cheltuiala muncitorilor și a oamenilor săraci. Pentru că altfel nu am rezolvat nimic. Nu putem rezolva injustiția tot prin injustiție.

„Avem totul de pierdut și o lume de câștigat”, cum foarte bine spune Hickel.

în 1996, când am început să lucrez în presă, detestam deja ideea de stat. Și asta pentru că eram înconjurat de oameni ce îmi spuneau mereu că statul e de vină pentru tot ceea ce nu merge. Nu aveam de unde să știu că ăsta era atunci

ordinul pe unitate, pe care toată lumea - cei mai mulți fără să vrea, să ne înțelegem - îl îndeplinea. Unul era taică-miu, care mi-e clar acum că nu pricepea nimic despre cum funcționează economia, dar îl ascultam pentru că era plin de certitudini pe subiect. El era unul dintre milionarii lui Steinbeck, cei care au temporar o problemă cu banii, dar care niciodată nu ajung să aibă sau să facă bani, totul despre iminenta lor prosperitate se întâmplă o viață întreagă doar în mintea lor. Mai mult, tata făcuse ceva bani, pentru că lucrase după 1990 în Libia, ca strungar. Tot ce știa el despre economie și bani s-a văzut clar când toți banii ăia, din care putea să cumpere vreo zece apartamente la vremea aia, s-au dus într-o singură vară, prin 1993, cred, când am fost pentru prima dată într-un concediu la mare. Atunci, strungarul Emil a fost șeic pentru două săptămâni. După care ne am întors acasă, să mâncăm răbdări prăjite.

Apoi, erau toți cei cu care vorbeam, de la prieteni până la reprezentanți ai autorităților, cu care vorbeam prin natura meseriei. Privatizarea era unica soluție, orice ridicare din sprânceană împotriva privatizării, fie ea și pe nimic, era de neconceput. Asta a fost misiunea statului român, în anii 1990. La care cu toții am pus umărul. Trăim astăzi, ca societate, efectele lucrurilor pe care le-am făcut, cu sau fără voia noastră. Și, din păcate, misiunile pe care ni le alegem azi nu par să fie dintre cele care le-ar face viața mai bună copiilor noștri.

Cum schimbăm capitalismul?

Vocea nației #133

După Revoluție, pentru că trebuia să fie totul făcut bucăți și vândut cât mai ieftin, ni s-a predat tuturor lecția privatizării. Ni s-a spus că statul e prost administrator - ceea ce era adevărat, desigur, ăsta era interesul, ca statul să fie prost administrator -, deci trebuie să vină inves¬titorii. Ni s-a spus că trebuie să dăm tot investitorilor - eventual pe nimic, pentru că, hei!, vor face locuri de muncă. Iar apoi să așteptăm ca productivitatea impusă de „privați” să-și facă efectele și bogăția lor să se reverse și asupra noastră.

Cu toții am detestat statul în anii 1990 și am sprijinit autodistrugerea economiei românești, păcăliți de propaganda care spunea, pe bani mulți, că investito¬rii sunt buni, sunt niște îngeri, iar statul e rău și trebuie redus la un element de decor în economie.

Și se pune întrebarea: acum, după 30 de ani, am greșit cu această abordare? Nu zic că aveam o altă opțiune, dar ca idee, am greșit? Părerea mea este că am greșit grav cu toții. Și nu doar situația economiei ne confirmă asta, ci și ce se întâmplă în economiile dezvol¬tate, în care statul joacă un cu totul alt rol decât cel pe care l-am înțeles și aplicat noi aici.

O perspectivă mai bună și mai actuală asupra a ceea ce ar trebui să fie economia, capitalismul și rolul statului are economista Mariana Mazzucato în cartea Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism. Teza ei e simplă: guvernele ar trebui să modeleze piețe, nu doar să intervină ca să repare

greșelile lor. Sectorul public și cel privat trebuie să devină coautori ai proiecte¬lor și să participe împreună și la asumarea de riscuri, și la obținerea de beneficii.

Mazzucato vorbește, de exemplu, despre toate îm-prumuturile și subvențiile pe care Tesla, compania lui Elon Musk, le-a primit de la statul american, împru¬muturi care nu au venit cu nicio clauză de participare a statului la beneficiile pe care Tesla le obține. Așa cum stau lucrurile acum, în general statul participă doar la riscuri.

Alții, cum e cazul României, exportă materie primă și importă cu prețuri de zece ori mai mari produse. Și statul nu subvenționează nimic sau o face prost, nu participă la economie, pentru că statul e condus doar de adepți ai statului minimal.

Ideea de bază a economiilor de piață este aceea că piața funcționează perfect și că poate acoperi toate nevoile oamenilor. Iar statul trebuie să intervină doar atunci când mecanismul eșuează. De exemplu, meca¬nismul a eșuat prin faptul că, în goana lor după profit cu orice preț, companiile au produs o poluare enormă. Statul trebuie să intervină acum și să „curețe”. Mecanis¬mul pieței libere a eșuat în a proteja oamenii de efectele unor salarii mizerabile. Statul intervine, în teorie, să repare și această greșeală, oferind asistență și protecție socială.

însă Mazzucato susține că guvernele trebuie să se transforme dintr-un simplu organism care vine să re¬pare, într-unul care vine să propună, să creeze, să cola¬boreze, să seteze misiuni capabile să strângă în jurul lor mai mulți actori: sectorul privat, societatea civilă, cercetători, academicieni. De aici și titlul cărții, Missiort Economy, de la ideea gândirii obiectivelor din prezent în termeni de „misiuni”.

Exemplul pe care Mazzucato îl folosește pentru a demonstra capabilitățile guvernelor în a seta astfel de obiective este cel al misiunii care a dus primul om pe Lună - Misiunea Apollo 11. A existat un parteneriat foarte strâns între guvern și sectorul privat pentru ca această misiune să fie posibilă. Sigur că o misiune până la Lună este una pur tehnologică și infinit mai ușoară decât problemele noastre de azi, care se întind de la criza climatică până la sărăcie și inegalitățile economice. Dar există lecții de învățat din felul în care s-a desfășurat acea misiune, care ar putea fi folosite ca bază pentru misiunile de care am avea nevoie ca să rezolvăm problemele mult mai complicate de azi. De exemplu: claritatea în declara¬rea obiectivelor și în stabilirea unui program în care pașii sunt atinși.

Obiectivul programului Apollo a fost unul foarte clar - primii pași ai unui om pe Lună și, foarte important, întoarcerea pe Pământ în siguranță. De asemenea, calen¬darul îndeplinirii obiectivului a fost unul clar - primii pași pe Lună înainte de finalul deceniului, adică înainte de 1969.

Și, un lucru esențial, programul spațial nu a pornit de la întrebarea: „avem bani să facem asta?”, ci de la afirmația: „facem tot ce e nevoie ca să atingem acest scop”. De ce? Pentru că, deși am înțeles-o și eu foarte greu, banii reprezintă doar instrumentul care pune resursele în mișcare, important e să existe acele resurse, adică să existe tehnologia necesară, să existe oameni competenți care să știe să o folosească. Iar apoi e foarte important și cum cheltuiești banii și ce faci cu ei. De exemplu, Mazzucato descrie toate condițiile impuse de NAȘA pentru încheierea contractelor și toate exigențele față de produsele finale. NAȘA a refuzat să primească orice nu a corespuns acestor exigențe. Dar, ca să poți avea astfel de pretenții, e în primul rând nevoie de oameni care să știe să le formuleze, adică de oameni în guverne care știu ce să ceară.

La licitațiile din România criteriul de bază e prețul cel mai mic. Ce iese, indiferent că vorbim despre o grădiniță sau despre un drum? Nimic bun! Și apoi ne plângem că nu se face și că se face prost. Se face prost pentru că din start scopul nu e să faci ceva bun și pentru că nici nu știm cum trebuie să arate ceva bine făcut. Și din acest motiv e importantă educația. Avem nevoie de oameni care au experiență, cărora trebuie să le dăm salarii mari și să-i pregătim permanent.

Apoi, e foarte important să existe capacitățile necesare în toate sectoarele de care e nevoie ca să con¬struiești ceva sau ca să rezolvi o problemă. E nevoie de oameni competenți de ambele părți ale unui parteneriat. însă pe măsură ce tot mai multe activități sunt externali- zate către sectorul privat, sectorul public își pierde capa¬citatea de a mai face orice de unul singur. Este efectul GPS-ului. De când a apărut, uităm și unde locuim, ne-am pierdut capacitatea de a ne orienta. Mă uit la copii, duși cu mașina de colo-colo, ei habar nu au unde sunt, dacă-i lași la trei străzi de casă nu au niciun reper, nimic, se rătăcesc.

Oamenii care lucrează prin instituții sunt transfor¬mați în niște plimbători de hârtii. Pe măsură ce guvernul face tot mai puține lucruri, își dezvoltă tot mai puține capabilități și devine tot mai ineficient, așa că apare soluția minune: privatizarea. Și de aici o luăm de la capăt cu toate problemele care apar atunci când așteptăm soluții din mediul privat pentru lucrurile esențiale, cum ar fi sănătatea sau educația.

Așa cum sectorul privat de sănătate și-a ținut ușile închise pentru pacienții cu COVID, pentru că nu exista profit în asta, la fel o să facă orice sector din orice alt domeniu. Sectorul privat nu o să se ducă niciodată într-o zonă din care nu știe sigur dacă poate să scoată profit.

Din protecția mediului, de exemplu, sectorul privat nu o să facă profit. Așa că doar amenzile aplicate de guverne celor care încalcă normele de mediu nu o să ne scoată din dezastrul ecologic în care ne aflăm. Pentru ca tranziția către o economie verde să aibă loc, e nevoie ca statul să seteze o astfel de misiune, în care sectorul privat să știe că poate să obțină profit, să vrea să se implice, dar nu oricum, ci printr-un parteneriat gândit în bene¬ficiul tuturor, cu reguli clare, cu condiții. Ce avem acum pe mediu? O junglă, fiecare face ce-l taie capul și mai

vine statul din când în când să mai taie o chitanță pentru o amendă. Nu există un plan, nu există nimic. Nu știm unde vom fi peste cinci ani, peste zece, peste 30...

La fel, din eliminarea sărăciei nu se face profit. Din locuirea decentă nu se face profit. Piața nu o să rezolve aceste probleme de una singură. Dar imaginați-vă, de exemplu, cum ar arăta o misiune în care guvernul decide că e absolut inadmisibil ca, în aceste vremuri atât de bogate pentru unii, să mai vedem în continuare oameni care stau în locuințe aglomerate, improvizate sau care chiar dorm pe stradă. Un stat precum cel imaginat de Mazzucato ar putea să zică: „avem o misiune, aceea de a rezolva problema locuirii prin cel mai simplu mod în care ea poate fi rezolvată - prin construirea de locuințe sociale". Ar deschide astfel o piață a construcți¬ilor de locuințe care să îndeplinească o serie de condiții. De exemplu, fiind construite pentru oameni cu posibi¬lități materiale reduse, guvernul ar putea să ceară par-tenerilor cu care lucrează identificarea acelor materiale de construcții care asigură o încălzire eficientă pe timp de iarnă. Ar putea să ceară sisteme care să asigure un consum eficient de energie electrică sau apă. Și, foarte important, guvernul ar pune condiții și ar accepta să îi fie livrate doar acele bunuri și servicii care corespund acestei misiuni pe care a setat-o. Regula nu ar mai putea să fie „cel mai mic preț", ci ar trebui să existe alte reguli care să asigure că doar bunurile care respectă cerințele sunt achiziționate.

Toate aceste inovații, pe care sectorul privat le-ar găsi, pentru că ar fi susținut de stat să o facă, ar putea apoi să fie folosite în toate construcțiile ulterioare.

De exemplu, misiunea Apollo a necesitat o colabo¬rare strânsă între guvern și sistemul privat din diverse sectoare, nu doar cel spațial. A fost nevoie de echipa¬mente electrice, de mâncare pentru astronauți, și așa mai departe.

Cu alte cuvinte, guvernul poate să aibă și rolul de a stimula apariția de noi piețe, nu doar pe acela de a „sufoca" inovația. în timpul misiunii Apollo, a fost nevoie, de exemplu, de tot felul de inovații pentru a face totul mai ușor. Așa a apărut tehnica de deshidratare prin congelare a alimentelor (numită și liofilizare sau criode- sicare). Cu ajutorul acestei tehnici, alimentele reține 98% din substanțele nutritive, dar ajung să cântărească doar 20% din greutatea inițială. Această tehnică concepută pentru misiunea spațială este folosită și astăzi, inclusiv în domeniul farmaceutic.

Așadar, nevoile generate de misiunea spațială propusă de guvern au creat piețe în domenii diferite, în care sistemul privat a putut să crească. Iar aceste piețe nou-create nu s-au limitat doar la îndeplinirea nevoilor misiunii pentru ca mai apoi să dispară. Asta e, de fapt, partea interesantă. Din această colaborare între stat și sectorul privat pentru călătoria primului om pe Lună au apărut numeroase alte efecte.

O mare parte din tehnologia din spatele telefoa¬nelor noastre inteligente derivă din programul Apollo. Tehnologia necesară pentru procesarea datelor în timp real și pentru folosirea computerului din modulul lunar au stimulat inovația din spatele a ceea ce azi numim software. De la aspiratoare, până la termometre

pentru ureche și saltele cu memorie, multe dintre lucrurile de care ne bucurăm astăzi sunt rezultatul explorărilor spațiale. Iată ce rol ar putea juca cercetarea în economia noastră, dacă am avea și noi o misiune.

Misiunile pe care le-am putea avea azi ar putea fi următoarele, zice Mazzucato: aer curat în orașele sufocate de trafic; acces la tratamente ieftine pentru mai multe afecțiuni medicale; siguranța unei vieți decente și autonome la toate vârstele; acces la servicii digitale care să îmbunătățească serviciile publice - sunt doar câteva exemple de obiective care ar putea să stârnească inovația și cercetarea în mai multe domenii. Misiuni care ar putea să aibă rezultate și efecte în cascadă, pe care acum nici nu ni le imaginăm.

E clar că niciuna dintre aceste misiuni nu poate fi rezolvată doar prin sistemele pe care capitalismul le cunoaște, sisteme bazate pe profit cu orice preț. E nevoie să regândim rolul guvernelor în societăți și să ni le imaginăm ca pe niște entități capabile să seteze direcția înspre ceea ce ne aduce bunăstare tuturor.

Comisia Europeană a lucrat cu Mariana Mazzucato la definirea misiunilor din cadrul programului de cercetare și inovare Horizon Europe. Iar cele 5 misiuni care ar trebui implementate între 2021 și 2027 sunt următoarele: lupta împotriva cancerului, reziliență și pregătire în fața schimbărilor climatice, oceane și ape sănătoase, orașe neutre din punct de vedere al impactu¬lui asupra climei, sol sănătos și mâncare sănătoasă.

De asemenea, în Scoția s-a deschis o bancă națio¬nală de investiții sub îndrumarea Marianei Mazzucato. Această bancă va da „împrumuturi cu sens”, adică va urmări să accelereze doar acele proiecte care mișcă economia înspre o direcție bună și care se înca¬drează în obiectivele setate la nivel național în Scoția. Așa se creează piețe. Și în Italia, strategia de revenire post-COVID e structurată de Mariana Mazzucato împreună cu decidenții de acolo. E un semn bun că oamenii care au idei pentru o economie de secol 21 încep să fie implicați în politicile publice, chiar dacă lucrurile se întâmplă lent.

Cartea Mission Economy se încheie cu un citat care spune cam așa: dacă vrei să construiești o barcă, nu îi pune pe oameni doar să adune lemne, ci fă-i să-și dorească să cunoască imensitatea mării. Putem avea o lume mai frumoasă, mai morală, mai corectă. Dar înainte de asta trebuie să facem acest exercițiu de a ne imagina o astfel de lume. Abia apoi vom începe să ne dorim să trăim în ea.

Deocamdată, un sistem care funcționează doar pe bază de profit nu va putea să construiască de unul singur această lume mai bună, la fel cum nici guvernele nu pot să construiască de unele singure. Avem nevoie să gândim mai departe de unde suntem acum, să păstrăm doar ce e bun din capitalism și să înlocuim tot ce e rău și tot ce ne-a adus în crizele prin care trecem, să recunoaș¬tem unde e bună competiția și unde e nevoie de fapt de colaborare.

Dar cum poate statul să fie antreprenor și cum poate mai exact să modeleze piețele?

Eram în biroul secretarului de stat de la Ministerul Economiei. Lângă mine, Monica. Am cerut o întrevedere pentru a înțelege mai bine lucrurile. La final, după vreo oră în care eu mi-am zis oful și prin birou s-au perindat mai multe persoane, chemate să își spună părerea despre speță, am primit diagnosticul specialiștilor: „Sunteți o firmă prea mică pentru a putea aplica la fondurile mari și prea mare pentru a putea accesa fondurile mici."

De vreo cinci ani, facem tot ce putem pentru a obține, la Starea nației, ceva fonduri europene. Pentru oricare dintre curbele pe care le-am făcut, proiectele editoriale, cafeneaua, prăjitoria de cafea sau pentru cele la care ne-am gândit, o academie de sport, un hub cultural, un teatru, agricultură, o fabrică de panouri solare și multe altele. Cumva, nu reușim să ne întâlnim nici măcar cu posibilitatea de a ne apropia de aceste fonduri cât să spunem că ele există. Am luat țepe cu consultanți pe care i-am plătit cu mii de euro pentru nimic, am trecut prin toate, dar am rămas tot departe de bani. E un sentiment foarte ciudat să vezi că de fiecare dată, deși stai foarte bine și ce e pe hârtie e pe bune, se potrivește cu realitatea, până la urmă fondurile vin și trec și nu înțelegi cum tu n-ai ajuns la ele. Ba nu s-a scos încă ghidul, ba a trecut deja perioada...

Apropo de prea mic pentru fonduri mari și prea mare pentru fonduri mici, după anul în care mi s-a spus asta, în biroul secretarului de stat de la Economie, fonduri guvernamentale de sute de milioane de euro au ajuns la firme care împreună nu au nici numărul de angajați și nici cifra de afaceri a Starea Nației S.R.L. Apropo de ce-ar putea să facă statul cu banii lui. dar și cu banii europeni, și nu face. De ce se întâmplă asta discutăm de zece ani la Starea nației.

Statul antreprenorial. Sau

cum reparăm capitalismul?

Vocea nației #134

„Stat” și „antreprenorial” sunt două cuvinte despre care probabil credeți că nu pot fi folosite în aceeași propoziție. Și eu, dacă aș fi auzit asta acum 20 de ani, aș fi zis: „Pleacă, mă, de-aici, n-are treabă statul cu antreprenoriatul, ce, ești comunist?” în cartea TheEntre- preneurial State. Debunking Public vs. Private Sector Myths, economista Mariana Mazzucato argumentează că statul chiar poate fi antreprenorial și că, de fapt, a fost de multe ori așa.

Una dintre întrebările pe care le pune Mazzucato în carte e următoarea: de ce toate marile companii din prezent, precum Apple, Google, Facebook, vin doar din America? De ce nu există un Google și în Europa? Tot Mazzucato spune că, de obicei, oamenii tind să răspundă așa: companiile mari apar în America pentru că guvernul Statelor Unite nu încurcă sectorul privat, ci lasă cât mai multă libertate

antreprenorilor și permite astfel apariția „băieților din garaje” și din Silicon Valley. Asta face parte din povestea cu visul american, nu? Sună foarte frumos. Mai ales pentru unii ca noi, aflați destul de departe ca să putem înțelege cum stau de fapt lucrurile.

însă e un răspuns greșit, spune Mazzucato. Ea argumentează că, dacă ar fi să ne uităm la telefoanele noastre inteligente și la caracteristicile care le fac să fie așa de inteligente - adică la internet, la GPS, la ecranele tactile - și dacă ar fi să ne ducem înapoi să vedem cum și de unde au apărut, am afla că toate au fost, de fapt, finanțate din bani publici.

Când bugetul pentru cercetare nu atinge nici 0,5% din PIB, cum se întâmplă în România, nu ai nicio șansă, nu contezi, nu poți deveni mai puternic, pentru că nu exporți altceva decât materie primă. Și exporți creiere, care merg afară, pentru o viață mai bună și pentru respect și siguranță.

Teza cărții lui Mazzucato este că guvernele au fost pe nedrept șterse din istoria inovațiilor. Succesul economic al SUA este tocmai rezultatul investițiilor publice, și nu rezultatul statului minimalist și al doctrinei pieței libere, așa cum tinde să ne fie vândută povestea.

„Unicornii” apar în SUA nu pentru că statul a stat retras în vizuină și a lăsat piața să se dezlănțuie. Din contră, zice Mazzucato. Ceea ce a făcut SUA a fost să investească bani publici în tehnologie și inovație. Așa că lecția pentru statele care vor să copieze modelul de acolo ar trebui să fie aceasta: faceți ceea ce, de fapt, a făcut SUA, nu ceea ce a zis că a făcut. Adică, povestea e una, PR-ul e cu totul altceva. Noi ne lăsăm impresionați de treaba cu PR-ul.

Câteva exemple: GPS-ul a apărut pentru că departamentul de apărare al Statelor Unite voia să efi- cientizeze coordonarea bunurilor militare. Apoi, teh¬nologia care stă în spatele airbagurilor din mașinile noastre a apărat ca urmare a cercetărilor din domeniul spațial, finanțate tot de stat. Dacă nu ar fi existat subvențiile statului, Tesla nu ar fi existat niciodată. Toate companiile lui Musk au primit miliarde de dolari de-a lungul timpului.

Așa că, dacă Europa vrea și ea să aibă propriul Google, are nevoie de mai multă acțiune din partea statului, nu de mai puțină, zice Mazzucato.

Aici, noi avem ceva probleme în a implementa așa ceva. în condițiile în care statul e condus din sediul de partid, iar orice om lipsit de orice competență poate să ajungă director de societate la care statul e proprietar sau are acțiuni, în condițiile în care aproape toate licitațiile sunt măsluite, e greu de crezut că putem discuta despre stat antreprenorial înainte de a repara democrația. E nevoie de specialiști, care să fie bine plătiți și care să pună în operă un plan, or, noi nu avem nici oameni, nici bani - pentru că îi folosim prost - și nici un plan, pentru că la noi e totul despre a cârpi prezentul, nu există nimeni care să se uite către viitor. Până și planurile care se fac - precum România educată, de pildă - răspund mai degrabă unor nevoi din trecut, nu din viitor.

Am auzit cu toții atât de des că statul trebuie să stea deoparte și să lase privații să își vadă de treabă, încât pare că e un adevăr general, că e ceva de bun-simț ca guvernul să stea pe locul din spate al mașinii și să lase sectorul privat în scaunul șoferului. Rolul guvernelor, așa cum este el văzut azi, este acela de a se asigura că realizează condițiile necesare pentru ca inovația să apară. Iar de cele mai multe ori, condițiile acestea înseamnă taxe cât mai mici și reguli cât mai puține pentru companii.

Sigur că există foarte multe exemple de activitate a sectorului privat care dau senzația că sistemul, așa cum e el, funcționează foarte bine. Te uiți la Google, la Facebook și te gândești că Europa e mult în spatele americanilor la acest capitol. Dar ceea ce nu este vizibil la suprafață este că aceste companii nu ar fi existat fără mare parte din tehnologia apărută ca urmare a finanțărilor publice.

Mazzucato dă exemplul DARPA (Defence Ad- vanced Research Projects Agency) - o agenție de cercetare avansată înființată de SUA pe la începutul anilor 1960. Foarte multe dintre „produsele” acestei agenții rămân secrete, dar o parte dintre ele, precum internetul, de exemplu, sunt cunoscute. Internetul a apărut pentru că în anii 1960 era nevoie de un sistem sigur, care să nu fie distrus de un eventual atac al dușmanului de serviciu, rușii. Așa a apărut ideea de a lega calculatoare între ele într-o rețea. DARPA a finanțat cea mai mare parte din acest proiect.

Motivul pentru care statul poate să finanțeze orice activitate riscantă este acela că, deși suntem obișnuiți să asemănăm guvernul cu o afacere sau cu o gospodă¬rie, un guvern nu poate niciodată să sufere aceleași con¬secințe precum o persoană sau o familie care își pierde banii. Iar cel mai important lucru care se întâmplă atunci când statul finanțează cercetarea este acela că nu există presiunea imediată a punerii unor produse pe piață, care să facă profit.

Dacă cercetarea publică ar fi urmat același model precum cea privată, poate că internetul nici nu ar fi apărut vreodată. A durat o generație înainte să fie clar cât de valoroasă este această invenție. Iar în mediul privat, acest gen de răbdare nu există. N-a existat niciodată. Orice activitate care nu generează rezultate imediate este întreruptă.

E nevoie de multă răbdare și de investiții mari în cercetare. De exemplu, „cercetarea de dragul cercetării” a contribuit enorm la dezvoltarea vaccinului împotriva COVID, care nu a apărut peste noapte. Vaccinul cu ARN mesager a apărut după 40 de ani de muncă.

Cartea The Entrepreneurial State vine cu exemple și cu argumente convingătoare că, de obicei, antrepre¬norii sunt „timizi” și că își amână investițiile până când

ATENTIE CU INTENȚIE

văd foarte clar că există oportunități pe piață. Iar dovezile arată că aceste oportunități apar doar atunci când sume mari de bani publici sunt cheltuite pe proiecte riscante. Sigur că e foarte important și ce riscuri își asumă guvernele, și ce anume decid să finanțeze.

Mazzucato arată că fiecare parte componentă din iPhone a fost dezvoltată de guvernul american. Pe lângă internetul în sine, care stă la baza oricărei companii de tehnologie din secolul 21, toată succesiunea de tehnologii încorporate în device-urile pe care le folosim azi a apărut ca urmare a cercetărilor finanțate public - de la ecranele tactile până la asistentul virtual Siri, care se activează cu o comandă vocală.

E adevărat că, peste toată această tehnologie, au avut un rol important și ideile oamenilor din mediul privat, oameni care au avut viziunea unor produse și care apoi au știut cum să le construiască. Acei oameni care și-au imaginat „produsele de care nu știam că avem nevoie”, nu?

Steve Jobs, de exemplu, a rămas în istorie ca un geniu. Dar ar fi reușit să facă tot ce a făcut fără toată cer¬cetarea publică deja existentă? Nu știm sigur și probabil că nu o să aflăm niciodată. Niciunde în toate biografiile despre Steve Jobs nu se vorbește despre tot avantajul creat de finanțarea publică, de care el a profitat.

Dar există o altă întrebare pe care o formulează Mazzucato în carte: dacă acești oameni au construit peste o bază finanțată din banii publici, nu ar trebui oare să împărțim cu toții rezultatele? Modelul pe care îl avem acum înseamnă „risc public și profit privat”. Nu ar putea oare să fie și altfel?

O altă problemă pe care autoarea o ridică este prețul medicamentelor. Cine a finanțat cercetările riscante care au condus la dezvoltarea medicamentelor? Iar răspunsul este și în această situație același: în cea mai mare parte,

guvernele. Așa că oamenii ajung să plătească de două ori pentru aceste medicamente. O dată plătesc cu taxele lor, care finanțează cercetarea, și încă o dată plătesc prețul medicamentelor.

La fel se întâmplă și în industria turismului spațial. Companiile private au venit și au construit peste cerceta¬rea inițială făcută din fonduri publice. Și apare din nou întrebarea: e normal ca banii să se ducă toți către profi¬turile companiilor implicate în comercializarea spațiului? Sau poate ar trebui ca o parte din bani să meargă și către infrastructura publică, ce le-a permis acestor actori privați să intre pe această piață? Un investitor privat ar fi primit și el mare parte din beneficiile încasate de compania în care și-a investit banii și care acum are succes. în schimb, statul nu primește nimic în urma investiției sale. Dacă e vorba de vreun împrumut, își primește cel mult banii împrumutați înapoi și atât.

O să ziceți că banii ajung înapoi la stat prin meca-nismul taxelor. Dar vă mai amintiți de Panama Papers și de Pandora Papers? Pe lângă faptul că sunt taxați puțin, bogății reușesc uneori să-și mai și ascundă banii prin paradisuri fiscale.

The Entrepreneurial State a fost scrisă în 2013, în lumina celor întâmplate după criza financiară din 2008, când narațiunea din mințile tuturor era aceea că e nevoie ca statul să reducă toate cheltuielile, să reducă deficitele, astfel încât „economia” să-și revină. Mazzucato a vrut, însă, să reamintească cititorilor că acea criză financiară a fost cauzată de datorii private, nu de datoria publică.

Economista argumentează că un factor-cheie al creșterii economice a fost de-a lungul timpului investiția publică în domenii precum educația, cercetarea și tehno¬logia. Ceea ce contează este ce fel de datorie publică se creează. Calitatea datoriei, nu cantitatea.

Concluzia e că statul a avut un rol important în crearea de inovație. Statul a fost în trecut mult mai antreprenor decât îl credem noi. Din păcate, povestea a ajuns la noi în 1990 cu totul altfel. Și am fost împinși să mergem cu totul pe cartea privatizării. La ce a dus asta, vedem azi. O țară din care cei mai mulți pleacă, pentru că nu pot avea aici un trai decent. O țară care exportă materie primă și importă produse finite, cifrele înregis¬trează recorduri care cad anual, pentru că importăm din ce în ce mai mult. O țară fără educație, ținută doar pentru forță de lucru ieftină.

Statul american nu doar că a finanțat cele mai riscante cercetări, dar de multe ori a fost sursa celor mai radicale tipuri de inovații. Adică mâna invizibilă a pieței a venit să construiască peste mâna foarte vizibilă a statului. Doar că nimeni nu a mai vorbit despre asta.

în ultimii ani ne-am imaginat o lume plină de dinamism în mediul privat, în timp ce la stat ne gândim doar ca la „instalatorul” care vine să repare, zice Mazzucato.

Depinde în mare măsură de noi ce fel de societate vrem să avem. Multora pare că le e bine și nu vor să schimbe nimic. Pentru că au învățat să se descurce așa și nu se gândesc deloc la cei care nu se descurcă, adică majoritatea, și nici la cei care vin și care nu se vor mai putea descurca.

Presiunea pentru un stat competent, pentru institu¬ții care să-și facă datoria în interesul cetățeanului, pentru venituri decente, pentru o educație de calitate și accesi¬bilă pentru toți, presiunea de orice fel trebuie să vină de la noi. Și să nu se manifeste doar la urne, din patru în patru ani, ci prin ceea ce facem, fiecare dintre noi, în fiecare zi.

XX

Povestea de viață a multora dintre noi sună așa: aș vrea să fac cutare lucru, să ajung să-i ajut pe alții, dar n-am bani. Deci, asta e, eu aș vrea, dar am avut ghinionul să mă nasc fără bani. Resemnare. Sfârșit. Bine, astea sunt cazurile

fericite. Pentru generația TikTok povestea sună așa: visul meu e să am bani. Dar n-am, să moară dușmanii mei, că lumea e rea. Sfârșit.

Foarte puțini oameni pot să treacă de această barieră pe care, atunci când nu le-o pune societatea, și-o pun singuri. Cred că doar de asta ai nevoie, într-o primă fază, pentru a putea să-ți realizezi visul ăla care presupune bani. Să înțelegi că banii sunt doar un instrument, nimic mai mult. Sigur, nu e deloc ușor. Ar face-o toți dacă ar fi ușor. La fel ca treaba cu controlul greutății corporale. Am arăta cu toții bine și am fi sănătoși dacă am înțelege cum funcționează corpul și am putea apoi să ne schimbăm mintea astfel încât să stăm departe de nenorocirile care se vând drept hrană.

în anul 2000, după mai bine de trei ani de Radio Contact, am decis să devin și antreprenor. Să fac un ziar și să-mi urmez, împreună cu alții, poate mai pasionați decât mine, visul de a scrie despre sport. Am făcut-o fără niciun leu. Pur și simplu, am împrumutat un computer 386 de la un prieten, a venit și vărul meu, Radu Baicu, cu cel pe care-l avea acasă și am pornit ia treabă. Tipografie, contracte, distribuție, pe toate le-am pus pe picioare într-o perioadă pe cât de grea (după ce terminam ediția, „cartam" ziarele la tipografie și le duceam la firmele de distribuție, pentru a tăia cât mai mult din costuri), pe atât de frumoasă. Mâneam pe unde apucam și ce apucam, hrana sănătoasă era doar o glumă proastă, alergam toată ziua după echipe, subiecte și contracte care să ne țină în viață nebunia numită săptămânalul Fair Play de Prahova, dar eram fericiți. Și perioada aia ne-a învățat foarte multe. Ne-a educat, ne-a disciplinat, ne-a învățat să identificăm și să rezolvăm rapid și creativ problemele care apăreau zilnic, ne-a făcut mai puternici, mai buni. Da, n-am făcut bani, că scopul era să supraviețuim făcând ceea ce ne place, ba chiar am eșuat cu totul, am dat faliment, am rămas cu datorii la care am plătit încă zece ani. Ăsta a fost prețul învățării pe propria piele, cea mai bună învățare.

La următoarea încer¬care, care ne-a ținut aproape zece ani, cu altPHel, a fost ceva mai bine, dar tot prost, dacă ne uităm la bani. Abia la a treia încercare, Starea nației, lucrurile au început să fie OK și din punct de vedere financiar. Nu pentru că am pornit cu bani, din contră, tot cu datorii am plecat la drum, dar deveniserăm cu toții mult mai buni. La toate capitolele. Și expunerea la cărți, la educație, la școli, cursuri, pe toată perioada asta, ne-a ridicat până în punctul în care suntem azi.

Așadar, nu e deloc vorba despre bani, când vrei să faci cu adevărat ceva.

Iar ca societăți, putem face orice ne propunem, putem modela lumea în care vrem să trăim cum ne închipuim noi. Trebuie doar să ne dăm voie să facem asta.

Mitul deficitului.

De unde vin de fapt banii

si de ce nu îi avem

Vocea nației #153

Atunci când încercăm să înțelegem un lucru și să ne formăm o opinie, căutăm în primul rând o explicație ușor de lecturat și care are sens. Căutăm o poveste care să sune bine.

Una dintre cele mai răspândite povești din lume este povestea banilor. Banii sunt acea poveste pe care toată lumea o crede. Narațiunea cu privire la care nu ne contrazicem niciodată. Ne-am pus cu toții de acord că acele bucăți de hârtie sau acele cifre care apar pe un ecran au o valoare. Și, mai mult, ne-am pus cu toții de acord asupra valorii pe care o au. în momentul în care vom înceta să mai facem asta, banii nu vor mai exista.

E greu să te gândești la bani ca la ceva ce, de fapt, nu există, ca la o construcție socială, un produs al imagi¬nației. E greu pentru că avem acest automatism dobândit în foarte mult timp de a întreba în primul rând „cât costă ceva”. Am ajuns să credem că, într-adevăr, fără bani nu se întâmplă nimic. Poate că v-ați dus cu gândul acum la toate discursurile în care bogății lumii au încercat să ne spună că banii nu aduc fericirea. Dar nu despre asta e vorba în acest capitol.

Până acum vreo zece ani, relația mea cu banii a fost dezastruoasă. Ea nu s-a ameliorat brusc când am început să câștig mai mult, pentru că asta a dus doar la o creștere proporțională a cheltuielilor. Adică, atunci când câștigam 500 de euro pe lună cheltuiam 500 de euro și eram dator la final de lună, când am început să câștig 3 000 de euro lucrurile erau cam la fel, doar că banii mergeau într-o mai bună calitate a vieții. Abia când am înțeles cât de impor¬tantă este economisirea și cât de important e să știi ce să faci cu banii pe care îi economisești lucrurile s-au schimbat în bine. Aș fi avut mult mai mulți bani acum dacă mi-aș fi propus asta și dacă n-aș fi făcut greșeli prostești, precum să fac credit ca să cumpăr un teren și să construiesc o casă sau să-mi iau mașină nouă. Foarte târziu am aflat că cel mai fraier dintre proprietarii unei mașini e cel care o scoate nouă, mândru nevoie mare, pe poarta dealerului. Dar nimeni nu m-a învățat cum să mă port cu banii, nici nu i-am prea avut în comunism și în anii 1990 și 2000, și, tot în apărarea mea, până acum 25 de ani, când era foarte important să știu mai multe despre bani, nu erau nici cărți bune care să te educe. Și chiar dacă erau, numai de citit nu-ți arde când principala ta preocupare e supraviețuirea.

Trecând de la persoane la sisteme, așa cum stau lucrurile acum, noi, oamenii, transformăm instinctiv orice idee, orice „misiune”, cum spune Mariana Mazzucato, în bani. Ne întrebăm întotdeauna de unde bani ca să construim spitale, de unde bani ca să construim sisteme de protecție socială, de unde bani ca să facem cercetare, și așa mai departe. Ne întrebăm, în general, de unde bani ca să facem orice ar fi nevoie pentru o viață mai bună. Dar niciodată nu ne întrebăm de unde bani pentru războaie, de exemplu.

în cartea Mission Economy, Mazzucato arăta într-un grafic câți bani au cheltuit americanii pentru războiul din Irak, pentru salvarea băncilor după criza financiară din 2008 și pentru programul spațial Apollo, cel care a dus primul om pe Lună.

Diferențele sunt con¬siderabile. Mult mai mulți bani se duc înspre războaie, extraordinar de mult dacă stai să compari cu alte „misiuni” pe care guvernul le are.

Dar să ne gândim și la altceva: de unde au statele toți acești bani pe care să-i dea pentru războaie și pentru misiuni spațiale? îi colectează de la contribuabili, nu? Plătitorii de taxe și impozite sunt „centrul universului monetar”. Fără ei, statul nu are niciun ban.

în cuvinte mai prietenoase, taxele și impozitele ar putea reprezenta un fel de „chetă” pe care o facem noi toți, cei ce trăim într-o anumită societate, ca să punem bazele felului în care vrem ca societatea noastră să arate. Asta e povestea frumoasă pe care ne-o putem spune. E o poveste pe care a spus-o și prim-ministra Regatului Unit, Margaret Thatcher, în anii 1980. într-un discurs celebru de atunci, Thatcher a avertizat că statul nu are nicio altă sursă de bani în afară de banii pe care cetățenii îi câștigă. Dacă statul vrea să cheltuiască mai mult, poate să facă asta doar dacă împrumută din economiile cetățenilor sau dacă îi taxează mai mult. Nu există „altcineva”, nu există bani publici, există doar banii contribuabililor, zicea ea.

Povestea lui Thatcher, însă, e adevărată doar pe jumătate.

Există această „chetă” pe care o facem cu toții pentru ca statul să se ocupe de ceea ce noi nu putem face în mod individual. Nu ne putem construi singuri drumuri, nu? Teoretic, am putea, dar ar fi foarte complicat. Așa că o să contribuim toți cu niște sume de bani din taxe și impozite, ca să „externalizăm” către stat aceste activități care sunt importante pentru noi, dar de care nu ne putem ocupa singuri. Cu toți acești bani, dacă ar fi să continuăm povestea, guvernul se ocupă să ne asigure nevoile pe care în mod colectiv le-am considerat importante - drumuri, spitale, biserici, aparatură medicală, parcuri, protecție socială și așa mai departe. în teorie, în funcție de importanța pe care majoritatea oamenilor o atribuie anumitor scopuri, se vor cheltui mai mulți sau mai puțini bani pentru fiecare dintre aceste nevoi.

Dar ce se întâmplă dacă nu putem pune la un loc suficienți bani pentru toate nevoile pe care le avem în comun și pe care le-am considerat importante? De cele mai multe ori, răspunsul este simplu: unii dintre noi rămân cu acele nevoi nesatisfăcute. O să ni se explice că, la fel ca într-o familie, statul nu poate cheltui mai mult decât are. Știm foarte bine placa asta. A zis-o și Orban: „E ca într-o familie, când îți scad veniturile nu te duci să-ți bei banii la cârciumă.” Orban se referea la amânarea creșterii salariilor profesorilor. Cu alte cuvinte, el echivala banii dați cadrelor didactice cu banii dați pe alcool la cârciumă. Mulți liberali nu depășesc acest nivel de informații și înțe¬legere despre economie, din păcate.

Asemănarea între stat și o familie sau o gospodărie e una care se face des. Da, este adevărat că similar felului în care circulă resursele financiare într-o familie, tot așa și statele încasează în mod regulat sume de bani și au la rândul lor cheltuieli. Gospodăriile și statele pot lua împru¬muturi și pot avea probleme dacă nu le retumează la timp. Doar că gradul de afectare cauzat de aceste

probleme este fără discuție complet diferit pentru cele două entități. Motivul este simplu: doar statul poate crea bani din nimic. Noi, oamenii care formăm „gospodăriile”, nu putem.

Statul, de fapt, este singura entitate care produce bani. Noi, oamenii, doar îi folosim, nu îi producem în adevăratul sens al cuvântului. Prin munca noastră dăm priceperea și cea mai importantă resursă pe care o avem, timpul, ca să câștigăm banii, dar ei vin de undeva, nu putem să îi tipărim și nici nu putem să îi programăm să apară pe un calculator. Statul, în schimb, e singurul care chiar poate crea bani.

Economista Stephanie Kelton redă foarte bine bazele acestei înțelegeri asupra lucrurilor în cartea The Deficit Myth: Modern Monetary Theory and How to Build a BetterEconomy. Kelton a fost consiliera lui Bernie Sanders în campania prezidențială din SUA din 2016 și a lucrat în Comitetul Senatului American pentru Buget.

Statul, spune Kelton, nu are niciodată nevoie să își „câștige” banii. Pentru că îi poate oricând crea dacă tipărește și se împrumută în propria monedă, cum e cazul dolarului în SUA. Situația e diferită în statele care au trecut și în cele care vor trebui să treacă la moneda euro, cum e și cazul României. însă conceptul de bază expus de Kelton poate fi reținut indiferent de statul în care trăim. Ceea ce spune Kelton e că, dacă statul vrea să aibă ce taxa, trebuie ca mai întâi să emită și să cheltuiască niște bani. Adică să pună niște resurse în mișcare. Complet invers față de cum suntem obișnuiți să gândim acum. Cu alte cuvinte, statul cheltuiește și abia apoi are ce să încaseze. Așa cum zice și Mariana Mazzucato, statul poate să ajute la creare de piețe, pentru ca mai apoi să aibă ce taxa din acele piețe.

Kelton dă următorul exemplu: imaginați-vă o găleată care reprezintă statul și una care ne reprezintă pe noi, cetățenii. Apa care se golește din găleata statului ar trebui să umple găleata noastră. în teorie, când pe hârtie statul e pe minus, noi, cetățenii, ar trebui să fim pe plus. Teama instinctivă pe care oamenii o au față de deficit e nejustificată, zice Kelton. Mult mai important ar fi să ne asigurăm că „apa” turnată în găleata noastră „ridică toate bărcile la suprafață”, că nu le ridică pe unele, iar pe altele le scufundă.

Din păcate, în România, cei care țin găleata statului fură atât de mult din ea și sunt și atât de incompetenți, încât pare că toate măsurile sunt făcute pentru a ne scufunda pe noi, pe cetățeni.

Kelton argumentează că deficitul bugetar nu este ceva intrinsec rău. Ceea ce contează de fapt este unde se duc cheltuielile statului. Ceea ce ar trebui să facem ar fi să ne întrebăm care e natura banilor turnați de stat în găleata noastră. Oare e vorba de taxe pe care statul renunță să le mai încaseze de la bogați - adică e vorba de apă care ridică doar o parte din bărci? Sau e vorba de cheltuieli în educație, sănătate, protecție socială și așa mai departe - adică apă pentru toate bărcile?

Problema e că, fără să știm din ce anume e compus deficitul, ne este incredibil de teamă de el. Și nu doar nouă. în SUA, de exemplu, teama de deficit depășea la un moment dat teama de violențe cu arme cu foc. Există sondaje care arată că oamenii de rând din SUA consideră deficitul o problemă mai mare decât armele. Iar asta se întâmplă în condițiile în care, doar în anul 2020, peste 45 000 de americani au murit din cauza armelor de foc.

în România, oamenii declară că e nevoie de o creștere a alocării bugetare pentru educație, sănătate, și așa mai departe. Dar în același timp consideră că ar trebui să scadă cheltuielile guvernamentale și să scadă și numărul angajaților de la stat. Oamenii nu au suficiente informații despre economie și despre cum funcționează o economie. Raportul,Atitudini și valori de tip progresist în România", publicat de Fundația Friedrich Ebert în 2022, arată foarte clar, cu cifre, cât de amestecate sunt convin¬gerile românilor și cât de puțin sunt bazate pe dovezi și pe o înțelegere clară a fenomenelor din societate. Iar asta se întâmplă pentru că nu există dezbateri publice serioase pe temele importante, pe teme economice, așa că oamenii își însușesc acele opinii pe care le aud mai tare în spațiul public.

Ceea ce spune Kelton în cartea The Deficit Myth este că nu ar trebui să ne sperie cheltuielile statului. Adevărata problemă e posibilitatea reală a unei societăți de a produce suficiente bunuri și servicii care să acopere toată cererea nou-creată de faptul că există mai mulți bani în circulație.

ATENTIE CU INTENȚIE I /

întrebarea importantă nu e „de unde bani?". între-bările importante, în viziunea expusă de Kelton, sunt următoarele: Putem să producem toată mâncarea de care oamenii au nevoie? Avem materiale de construcție ca să refacem infrastructura? Sunt oamenii sănătoși, ca să poată munci? Avem tehnologia necesară să punem în practică ideile pe care le avem?

Banii, prin natura lor de instrument imaginar, nu au cum să fie în mod real limitați în cantitate. Poate tocmai pentru că e așa ușor să ne imaginăm cantități infinite de bani și să îi punem în circulație, ne-am imaginat și niște reguli prin care să le limităm în mod convențional can¬titatea. însă motivele pentru care am făcut asta sunt cu totul altele, nicidecum faptul că nu am avea posibilitatea teoretică și chiar și practică să producem cantități infinite de bani.

Adevărul e că, dacă resursele reale există și sunt suficiente pentru toată lumea, banii pot fi întotdeauna creați astfel încât resursele să fie puse în mișcare. Limitele pe care cantitățile de bani le au sunt niște limite conven¬ționale, stabilite între oameni. Resursele reale sunt, însă, limitate. Oricâte convenții am face între noi, apa, solul, oxigenul rămân aceleași.

Iar dacă vi se pare că tot ce zic aici sună ca niște replici filozofice, visătoare, utopice, citiți mai departe. Redau două evenimente petrecute în lumea cât se poate de reală, în lumea deloc filozofică și deloc visătoare.

în 2008, s-a întâmplat marea criză financiară. în România, printre altele, Băsescu a tăiat salariile, punân- du-l pe Boc să anunțe asta. în SUA, băncile comerciale au fost salvate de la colaps printr-o schemă de ajutor din partea statului. Adică au primit foarte mulți bani. în SUA există ceea ce se numește Rezerva Federală, adică echi¬valentul unei bănci centrale, cum este Banca Națională a României la noi (singura entitate care are dreptul să emită monedă în circulație). Din contul acestei Rezerve Federale au plecat banii către băncile comerciale.

Și acum devine interesant...

Ben Bernanke, președintele Rezervei Federale din acea perioadă, a fost întrebat în cadrul unui interviu la TV dacă Rezerva Federală folosește banii contribuabililor ca să salveze băncile. Iar omul a răspuns așa: „Nu sunt bani din taxe. Băncile au conturi deschise la Rezerva Federală, la fel cum oamenii au conturi deschise la băncile comerci¬ale. Așa că, pentru a împrumuta o bancă, tot ceea ce facem este să folosim computerul ca să creștem valoarea afișată în conturile lor.”

Iată, deci, răspunsul la întrebarea „de unde bani?”. Din tastele unui computer.

Iar asta nu e tot. în 2005, un politician din America ducea o campanie de promovare a ideii de privatizare a sistemului de pensii, motivul fiind, evident, că e prea scump ca oamenii să primească banii, că statul are chel¬tuieli prea mari cu pensionarii, și așa mai departe. Știm povestea cu privatizările, se induce și la noi ideea asta că ar fi ceva benefic. Nu este! Dar revin la SUA. Acest politi¬cian încerca deci să demonstreze că sistemul de pensii de stat nu este sustenabil. Așa că l-a chemat în fața congresu¬lui pe Alan Greenspan, un alt fost președinte al Rezervei Federale, ca să discute despre problemele de solvabilitate ale acestui sistem.

întrebat dacă vor mai exista bani pentru pensii la momentul la care oamenii aflați în prezent pe piața muncii se vor pensiona, Alan Greenspan a răspuns așa: „Nu există niciun motiv care să împiedice guvernul să creeze oricâți bani vrea, ca să plătească pe cineva.”

Iată deci un alt răspuns la întrebarea „de unde bani?”. De data aceasta: din voință politică.

Greenspan a continuat apoi foarte frumos, cu o înțelegere naturală și umilă asupra felului în care funcți-onează o economie, pe care nu o s-o vedeți niciodată la economiștii noștri. A zis așa: „întrebarea adevărată e cum punem la punct un sistem care să se asigure că sunt create resursele reale pe care banii le pot cumpăra.” A continuat apoi să explice: „Sigur, e frumos să ai bani. Dar ei trebuie să existe în contextul unor resurse reale care să fie create la momentul la care pensiile vor fi plătite, astfel încât oamenii să poată cumpăra ce au nevoie din pensia lor, pensie care, sigur, vine sub formă de bani.”

Cu alte cuvinte, Alan Greenspan, fost președinte al Rezervei Federale, a spus cu voce tare că bani se pot tipări oricând. Problema e dacă oamenii care vor primi acei bani tipăriți peste 30 de ani vor mai avea ce să cumpere cu ei. Va mai exista suficientă mâncare? Vor mai exista sufici- enți medici care să-i trateze de toate

bolile? Vor putea fi produse suficiente medicamente? Pentru că, în absența tuturor acestor lucruri, oamenii nu vor avea ce să facă cu banii.

Sigur, e frumos să ai bani. Dar numai dacă ai ce să faci cu ei. Doar dacă în schimbul lor poți obține ceva ce îți este util. Altfel, banii nu au nicio valoare. Nu îți țin de cald, nu îți fac răcoare, nu îi poți mânca. Așadar, teama că se vor epuiza banii de pensii este una absurdă. Dacă există voință politică, banii pot exista oricând. Banii pot fi creați și cheltuiți pentru orice nevoie pe care guvernul sau majo¬ritatea oamenilor o consideră importantă.

Banii sunt un instrument. Mult mai important este să ne asigurăm că avem resursele necesare pe care, da, să cheltuim apoi bani. Să ne asigurăm că nu tăiem toate pădurile în numele banilor, că nu secăm toate apele, că nu prăjim planeta asta. Pentru că din imprimantă sau din calculator nu pot ieși deocamdată resursele naturale de care avem nevoie ca să trăim.

Poate că sună prea simplu și riscă să devină amuzant. Problema e că, tocmai pentru că e atât de simplu, nu ne pare suficient de serios încât să ne gândim mai des la asta. Toți termenii folosiți de economiști și de politicieni ca să descrie aceste fenomene care se întâmplă în economie ne fac să credem că lucrurile sunt complicate și că trebuie să fim „de specialitate” ca să înțelegem. Uitați-vă la oamenii care conduc România, vi se par niște oameni care înțeleg sisteme, mecanisme complicate?

Limitele pe care le avem noi nu au nicidecum legătură cu cantitatea de bani pe care o putem produce. Singurele limite sunt cele reale: limitele resurselor naturale, limitele sănătății și puterii de muncă umane, limitele sănătății mintale, limitele soluțiilor pe care le putem gândi și limitele ideilor pe care suntem dispuși să le punem în practică. Dacă aceste limite sunt atinse și în piață se creează mai mulți bani decât e nevoie, da, atunci avem o problemă. Pentru că apare inflația. Inflație care înseamnă că există o presiune prea mare pe resursele reale existente. Adică nu există suficiente resurse reale și suficienți oameni care să muncească și să producă toate bunurile sau să presteze toate serviciile pe care oamenii ar putea să le cumpere. Oferta devine mai mică decât cererea. Așa că vor crește prețurile. însă asta nu e o regulă generală. Kelton spune că înainte de pandemie și de războiul din Ucraina - două evenimente care au cauzat probleme lanțurilor de aprovizionare - această limită a capacității de producție de la care încep problemele de inflație nu a fost niciodată atinsă în Statele Unite. Rezerva Federală începea să pună frâne în calea circulației banilor când se atingeau niște limite arbitrar stabilite, înainte ca orice semne ale inflației să apară.

Kelton vorbește doar despre exemplul SUA, care se împrumută în dolari și care tipărește dolari. Adică are suveranitate monetară. Situația e diferită în statele membre ale Uniunii Europene, care au trecut la moneda euro și care trebuie să ia decizii împreună cu Banca Centrală Europeană. Dar chiar și așa, conceptul de bază rămâne și e util de înțeles.

România nu a adoptat încă moneda euro ca monedă principală, însă va fi obligată să facă asta în viitorul apropiat. Asta nu înseamnă că Uniunea

Europeană nu poate decide să facă și ea lucrurile altfel din perspectivă monetară. Economistul Joseph Stiglitz expune în cartea Rewriting the Rules of the European Economy o serie de nereguli ale felului în care funcționează economiile europene. Printre ele se află ideile că deficitul trebuie menținut sub 3% din PIB, iar datoria sub 60% din PIB. Ambele reguli, spune Stiglitz, sunt gândite în mod arbitrar, nefiind bazate pe vreo teorie sau pe vreo dovadă. Și sunt folosite politic în campanii. Vă mai amintiți cum își rupea Cîțu hainele de pe el la TV când era în opoziție și când datoria publică a României era undeva la 37% din PIB? Apoi a trecut fluierând de 50%, în timp ce poza în salvato¬rul economiei.

Ceea ce ar trebui să-i preocupe mai mult pe cei ce gândesc politicile macroeconomice în Uniunea Euro¬peană, spune Stiglitz, este asigurarea de locuri de muncă bine plătite.

Există soluții propuse de economiștii care promo¬vează această Teorie Monetară Modernă și cu privire la statele din Uniunea Europeană care și-au pierdut suve¬ranitatea monetară. Până la urmă, toate regulile pe care oamenii le-au gândit pot oricând să fie modificate dacă eșuează în a mai ține pasul cu realitatea și dacă aduc mai multă suferință decât bunăstare.

Până atunci, însă, poate că noțiuni precum cele expuse în această teorie ne pot ajuta să înțelegem măcar că banii sunt doar un concept imaginar facil și deocam¬dată singurul pe care l-am pus în practică ca să ne ajute să punem în mișcare ideile și resursele.

Avem mare parte din resursele necesare și multe idei bune prin care să transformăm lumea într-una măcar un pic mai bună, mai corectă, mai umană. în niciun caz lipsa banilor nu ar trebui să fie motivul care ne împiedică să încercăm.

Există deficite în lumea reală, care ar trebui să ne preocupe mult mai mult decât deficitul de bani. Ar trebui să ne preocupe deficitul de locuințe decente, deficitul de aer curat, de soluri sănătoase și de ape curate, deficitul de educație, de acces la îngrijiri medicale. Nimic din toate acestea nu se rezolvă din imprimantă sau din calculator.

Kelton, la fel ca Mazzucato, dă exemplul primului om pe Lună ca să arate ce putem obține atunci când ne stabilim un scop comun. Când Kennedy a declarat că ame¬ricanii vor duce un om pe Lună până la finele deceniului, nu a încercat să explice cum va reuși guvernul să plătească pentru această misiune. în tot discursul lui s-a concentrat pe obiectivul final și pe felul în care resursele reale vor fi puse în mișcare ca să fie atins obiectivul.

Dacă vă propuneți să citiți trei cărți despre economie, din care să înțelegeți cum ar putea sta lucrurile și altfel decât stau acum, acestea ar trebui să fie: Doughnut Economics, scrisă de Kate Raworth, care a desenat un model economic nou, cu o economie circulară care ține cont de nevoile oamenilor, dar și de limitele planetei; Mission Economy, scrisă de Mariana Mazzucato, care ne zice că avem nevoie să ne stabilim misiuni dacă vrem să trăim într-un model economic nou precum cel propus de Raworth; și The Deficit Myth, scrisă de Stephanie Kelton,

care vine să ne spună ce ne place nouă cel mai mult să auzim: de unde facem rost de bani pentru toate planurile, pentru „misiunile” prin care schimbăm economia. Și se pare că răspunsul e mult mai simplu decât credeam.

Dar dacă banii pot fi creați din nimic, atunci de ce ne dorim să crească taxele bogaților?

XXI

Se întâmpla des să „se ia curentul" înainte de 1989 și chiar și după. Cu toate astea, când se întâm¬pla, știam că putea să fie doar la noi în casă. Așa că prima dată mă asiguram, acționând întrerupătorul din altă cameră, că becul nu s-a ars. Pentru că becu¬rile erau foarte proaste atunci. Apoi, deschideam ușa, să văd dacă lumina de pe scară funcționează sau dacă se aude liftul. Dacă scara era luminată, atunci mă urcam să verific tabloul nostru, un mon¬stru fără mască, din care ieșeau toate firele și care de multe ori se strica. După care știam sigur că ai mei iar n-au plătit fac¬tura la curent. Sigur, nu era o situație fără ieșire. Coboram două etaje, la tabloul de pe casa scării, unde erau siguranțele. Deschideam și puneam la loc siguranța, pentru că, de cele mai multe ori, lucră¬torii de la Electrica o lăsau acolo. Eram cu toții mai oameni atunci pesemne. Și aveam din nou lumină, iar ai mei știau că s-a depășit din nou termenul, deci trebuie să facă rost de bani ca să plătească a doua zi restanța.

Am fost învățat de mic să nu plătesc taxe. Și nici datorii. Și am crescut așa.

Ai mei, deși munceau amândoi, se împrumutau des de bani pe care nu-i mai dădeau înapoi. E greu să-ți plătești datoriile când dependențe precum alco¬olul și țigările te împing la decizii proaste. O bună parte din copilăria mea despre asta a fost, rușinea pe care o simțeam când rudele sau prietenii de familie veneau la ai mei să ceară banii dați cu împru¬mut. Și toate astea mi-au afectat serios viziunea des¬pre lume în tinerețe. Mi-a luat mult timp să înțeleg că trebuie să plătesc taxele la timp, chiar și în condițiile în care am de-a face cu un stat construit împotriva cetățenilor. A nu plăti taxele reprezintă răzbuna¬rea prostului, la care mulți recurg și se simt bine că au dat o țeapă unui stat care astfel rămâne nerefor¬mat și incapabil să își facă treaba în interesul proprii¬lor cetățeni.

Taxe sau furci

Vocea nației #135

„Piatra de temelie a unei democrații puternice este un sistem de taxare corect”, spuneau aproape 100 dintre cei mai bogați oameni ai lumii într-o scrisoare deschisă, intitulată „In tax we trust”, adresată partici- panților de la Forumul Economic Mondial de la Davos din 2022. „Din calitatea noastră de milionari știm

că actualul sistem de taxare nu este corect. Cei mai mulți dintre noi putem spune că, în timp ce lumea toată a trecut printr-o suferință imensă în ultimii doi ani, noi ne-am văzut averile crescute în timpul pandemiei - cu toate acestea, puțini dintre noi pot spune că plătim taxe atât cât s-ar cuveni", continuă scrisoarea.

Semnatarii scrisorii au cerut să fie taxați mai mult, iar banii colectați în urma taxării să fie folosiți pentru îmbunătățirea infrastructurii de sănătate publică și pentru reducerea sărăciei.

Nu e prima dată când bogății cer ei să fie taxați. Și nici nu e prima dată când bogaților le e frică. Le-a mai fost și în trecut. De unde credeți că a venit ideea asta nebu¬nească să facem școală? De unde credeți că a venit ideea că trebuie să educăm masele? Cum credeți că a apărut presa? Răspunsul e simplu: educarea și informarea țăra¬nilor au venit ca soluție la teama nobililor, a bogătani¬lor. în Marea Britanie, pe vremea lui Jack Spintecătorul, de pildă, apăreau primele ziare, scopul clar fiind acela de a le modela oamenilor opiniile despre ceea ce se întâmplă, pentru că pericolul „democrației" era să vină tot felul de nebuni și să ia puterea.

S-au întâmplat multe de atunci și până acum, iar mulți dintre bogați au uitat istoria.

Cei ce și-o amintesc, însă, au spus așa: avem în prezent de ales între „taxe sau furci". Sigur, bogaților le e milă de oamenii săraci, dar parcă le e mai mult frică de ei. Așa că, iată, cer să fie taxați inclusiv pentru binele lor și pentru a-și proteja averile. Că știți cum e, orice papagal care s-a îmbogățit oneros vrea să plătească taxe și devine un model în societate. Dar numai după ce face foarte mulți bani. După ce ajunge punctul în care, oricât ar da înapoi, nu mai contează. Așa că acești oameni, unii dintre ei bine intenționați, desigur, cer un sistem de taxare corect, pe care îl numesc „baza unei democra¬ții solide". Pentru că, nu-i așa?, dacă nu înveți și ope¬rațiile de scădere și împărțire, adunarea și înmulțirea devin până la urmă problematice.

Oricât ai fi de bogat, începe să-ți fie cam teamă să trăiești într-o lume în care doar tu și încă puțini mai sunteți așa, iar restul se chinuie. începe să-ți fie frică de furcile celor săraci, care sigur că se pot manifesta și sub alte forme. Furcile sunt doar o metaforă. Până când nu mai sunt!

De exemplu, furca se poate manifesta sub forma unor noi variante ale virusului care provoacă COVID, variante care izbucnesc într-o țară săracă, fără acces la vaccin. Pandemia ne-a arătat că suntem la fel de sănătoși ca vecinii noștri. România, în valul al treilea și al patrulea, a fost o pată neagră pe harta lumii, cu cei mai mulți morți la milionul de locuitori. în cazul unei pandemii, vecinii sunt și cei la nivel național, dar și internațional. Focarele de infecție nestinse în timp util în țările sărace, din lipsa accesului la vaccin sau la îngrijiri medicale, au consecințe și în afara granițelor, pentru că nu putem trăi izolați. Trebuie să ne mișcăm, așa au fost oamenii dintotdeauna, chiar și după ce i-a domesticit grâul, cum spune Harari.

în lumea asta atât de interconectată, nu te mai poți izola de ceea ce se întâmplă în jur. Niciun bogat nu se va putea izola de efectele crizei climatice. Iar atunci când îți dai seama că nu are cum să-ți fie bine până când nu le e tuturor bine, începe să îți cam pese și de ceilalți și de tot ce se întâmplă peste tot în lume.

Faptul că bogății cer guvernelor să fie taxați și cer guvernelor să facă ce trebuie cu banii pe care-i vor încasa de la ei este o lecție și pentru toți oamenii care cred că problema sărăciei poate fi rezolvată altfel. în absența unei intervenții masive din partea statului, noi, oamenii, putem doar să „cârpim". Adică să rezolvăm câte puțin în jur. Și, oricât de important ar fi să ne implicăm și să facem tot ce ține de noi, la un moment dat te copleșește să vezi că, dacă te uiți în urmă, nu ai rezolvat mare lucru.

Eu tot constat asta cu tot ce facem noi la Ceasul bun. Ajuți o familie și te sună alte o sută care au probleme și mai mari. Te sufoci, pur și simplu. E ca și cum ai salva constant oamenii de la înec dintr-un râu. Când, de fapt, soluția ar fi să înțelegi de ce cad oamenii în apă și cum poți să rezolvi asta. Să rezolvi cauza!

Sărăcia nu e o cauză, așa cum o tratează politicie¬nii și chiar și unii jurnaliști. Sărăcia e un efect al lipsu¬rilor materiale.

Oricât ai dona, oricât voluntariat ai face, la un mo¬ment dat îți dai seama că problemele sunt sistemice și nu ai cum să rezolvi vreodată mai mult decât niște efecte, nu și cauza. Dacă ești realist, îți dai seama că e nevoie de o infrastructură pe care doar guvernele o pot construi.

Sigur că, dacă ești dintre cei foarte bogați, poți totuși să plătești salarii decente oamenilor care lucrează pentru tine, poți să nu îi exploatezi, poți să nu fii parte din problemă.

Așadar, unii dintre bogății lumii spun acum: luați-ne banii și faceți ce trebuie cu ei, pentru că altfel nu ne va mai fi bine nici nouă.

Devine tot mai vizibil că nu duce la nimic bun dacă unora dintre noi le este foarte bine, în timp ce alții rămân complet în urmă. Tot mai mulți oameni au început să înțeleagă că binele care e doar al tău durează o perioadă, până când situația devine atât de urâtă în jur, încât nu prea te mai poți bucura de unul singur.

Actualul sistem de taxare nu e corect, zic milionarii care semnează scrisoarea. Iar asta contribuie la neîncre¬derea pe care oamenii o simt față de autorități. Cetățenii simt că acel „contract social" pe care l-au semnat cu gu¬vernele țărilor în care locuiesc este profund greșit, că prevede o împărțire a riscurilor, dar nu și una a resur¬selor. Despre acest contract social vorbește și Minouche Shafik în cartea Ce ne datorăm unii altora. Un nou contract social pentru o lume mai bună. Shafik arată că premisele acestui contract social vechi se bazează pe niște ipoteze care nu mai sunt valabile în prezent. Din această nepotrivire derivă mare parte din neliniștea socială de azi.

Dar mai e o chestiune interesantă în această scri¬soare. Ea e semnată de peste 100 de oameni foarte, foarte bogați, dar nu o să găsiți nume precum Bezos sau

Zuckerberg acolo. O găsiți cel mult pe moștenitoarea afacerilor Disney. Cu alte cuvinte, scrisoarea e semnată de cei la care oamenii cu furcile, fie ele metaforice sau adevărate, vor ajunge mai întâi. Cei care au mult, grozav de mult, dar poate că încă nu au chiar tot.

Iar cei ce au tot, adică primii zece cei mai bogați oameni din lume, și-au dublat averile în timpul pandemiei. Raportul „Inequality Kills", publicat de Oxfam la începutul anului 2022, arată că acești oameni au făcut mai mult de 1 miliard de dolari pe zi în primii doi ani de pandemie. în timp ce câțiva oameni se îngroapă în bani, cei mai săraci ajung să fie îngropați la doi metri sub pământ din cauza sărăciei. Peste 20 000 de oameni mor zilnic din cauza sărăciei, arată raportul. Gândiți-vă la asta: 1 miliard de dolari pe zi versus 20 000 de oameni care mor din cauza sărăciei.

Asta se întâmplă când banii sunt folosiți ca să fie salvate economia și piețele, nu oamenii. Tot surplusul de bani s-a strâns acolo unde el exista deja. Pentru că economia „trickle-down" nu există altundeva în afară de teorie. în viața reală ea nu funcționează.

Inegalitatea extremă este o formă de violență economică. Violența economică se întâmplă atunci când deciziile politice și politicile publice perpetuează bogăția și puterea celor puțini și privilegiați, iar rezulta¬tul este vătămarea majorității oamenilor de pe întreaga planetă, dar și a planetei în sine.

Violență economică este ce trăim noi în România, unde măsurile de sprijin pentru persoanele vulnera¬bile au fost aproape inexistente în pandemie, pentru ca niște oameni desprinși de realitate să se poată lăuda cu creșterea economică. Florin Cîțu a lăudat zilnic creș¬terea economică într-o perioadă în care, în țara lui, oamenii mureau cu sutele în fiecare zi.

Raportul publicat de Oxfam mai arată că pro¬gresele cu privire la egalitatea de gen au fost anulate complet de pandemie. Femeile au suferit mult mai mult decât bărbații. în rândul femeilor se înregistrează cele

mai mari procente de șomaj și la fel se întâmplă și în cazul minorităților etnice, care au suferit mult mai mult decât majoritățile în timpul pandemiei.

Autorii unui raport OECD numesc recesiunea ca¬uzată de COVID-19 „she-cession" sau „mom-cession" ca să semnaleze efectele negative disproporționate pe care femeile și mamele le-au suferit în această perioa¬dă. Pe măsură ce școlile, grădinițele și creșele s-au închis, mamele au fost cele care au preluat cu precădere munca suplimentară de îngrijire a copiilor, cu conse¬cințe în plan profesional. Cifrele vorbesc de la sine: 61,5% dintre mamele copiilor sub 12 ani din țările membre OECD au declarat că au preluat majorita¬tea sau toate activitățile de îngrijire, în comparație cu 22,4% dintre bărbați. Mamele copiilor sub 12 ani au reprezentat grupul cel mai predispus să își schimbe statutul din angajate în șomere.

La începutul pandemiei, în statele membre ale UE, femeile petreceau în medie 62 de ore pe săptămână pentru îngrijirea copiilor și 23 de ore pentru teme, în

timp ce bărbații petreceau pentru aceleași activități 36, respectiv 15 ore. Această diviziune a muncii nu este una nouă sau unică, însă a fost exacerbată în perioada pandemiei.

în raportul „Inequaliy Kills”, Oxfam propune guvernelor să ia tot acest surplus adunat în pandemie în conturile bogaților. Să le crească taxele, iar apoi, cu trilioanele obținute din taxare, să investească în programe de sănătate universale, în protecție socială universală, în măsuri de atenuare a schimbărilor climatice și în prevenția violenței bazate pe gen. Oxfam subliniază că guvernele trebuie să înceteze să mai privatizeze servicii publice. Piețele nu trebuie să aibă prioritate în fața vieților oamenilor. E esențial ca sistemul de sănătate și

cel de educație să fie protejate în fața oricăror măsuri de austeritate, tăieri de fonduri sau privatizări.

O altă propunere de măsură urgentă este schim¬barea tuturor legilor și regulilor care discriminează femeile și minoritățile, dar și pe cele care subminează drepturile lucrătorilor de a forma sindicate și de a face greve. E nevoie de legi care să protejeze mai bine angajații.

Investiția în protecție socială este cea mai bună investiție pe care o poate face un guvern ca să reducă inegalitățile, mai menționează autorii raportului.

Pentru nimic din aceste lucruri nu se poate spune „nu avem bani”. E foarte clar că banii există, că pot fi tipăriți sau programați să apară pe un calculator oricând e nevoie, așa cum s-a întâmplat în criza finan¬ciară din 2008, ca să fie salvat sistemul bancar, sau așa cum s-a întâmplat și acum, în timpul pandemiei, ca să fie salvată „economia”.

întotdeauna există bani pentru cine și pentru ce consideră unii că trebuie. Există bani pentru războaie, există bani pentru pensii speciale. Poate că a venit vremea să mai existe bani și pentru oamenii simpli, nu?

Dar dacă banii pot fi tipăriți, așa cum zice Stephanie Kelton în cartea The Deficit Myth, de ce mai avem nevoie să taxăm bogății? Ce avem cu săracii oameni bogați?

Răspunsul e simplu: dacă lăsăm atât de mulți bani în mâinile bogaților, toată lumea se va învârti doar în jurul dorințelor lor.

Banii sunt un instrument imaginar, însă resursele reale sunt finite. Problema e că bogății reușesc să con¬sume foarte multe dintre resursele reale limitate pe care le avem. Asta se întâmplă pentru că au o putere atât de mare de cumpărare, încât nimic nu poate concura cu ea. Un singur exemplu concret: există o masă de biliard care poate fi montată pe un iaht și care nu se clatină din cauza valurilor. Această masă de biliard costă 300 000 de dolari.

Sigur că fiecare are nevoi și dorințe diferite, care sunt greu de ierarhizat. Dar cât de mult e totuși prea mult? Să vrei să joci biliard în timpul unei furtuni pe mare nu e totuși prea mult? Toți acei oameni care au gândit sistemele prin care masa

să nu se clatine, toată munca, toate materialele folosite pentru așa ceva, nu ar fi putut oare să fie folosite în niște scopuri mai utile? Asta e problema. O mare parte din resursele care ar putea fi folosite pentru lucruri importante se risipește pe astfel de proiecte. Cele mai bune minți ale unei generații se gândesc cum să adune clickuri pentru reclamele de pe internet, nu?

Inegalitatea sau sărăcia nu sunt niște lucruri care se întâmplă pur și simplu, ci sunt rezultatul unor politici publice care pot fi schimbate.

Realitatea ultimilor ani ne-a arătat exact ceea ce spune titlul raportului publicat de Oxfam: inegalita¬tea ucide. Accesul inegal la venituri decente și la opor¬tunități nu doar că creează o lume incorectă, ci chiar ucide oameni. Au murit oameni pentru că nu au primit vaccinul la timp, au murit pentru că nu au avut acces la îngrijiri medicale esențiale, pentru că sistemele de sănătate din țările sărace sunt extrem de prost finanțate. Alți oameni au murit la propriu de foame în această perioadă. Și nu pentru că nu ar fi existat sufici¬entă mâncare și pentru ei, ci doar pentru că mâncarea nu ajunge la ei, sau, dacă ajunge, le este restricționat accesul pentru că nu au suficienți bani. Foametea și multe dintre dezastrele și suferințele care se întâmplă în lume sunt rezultatul a ani întregi de politici publice

și de decizii ale celor puțini cu privire la soarta celor mulți.

Nu avem vaccin pentru toate acestea. Și poate că nici taxarea bogaților nu o să fie soluția, dar poate că ar fi măcar o parte dintr-un început de rezolvare a problemei. Poate că așa ne-am putea îndepărta de sistemul bazat pe „pierderi publice, profit privat”, cum spune Mazzucato.

Raportul Oxfam mai arată că, dacă cei mai bogați io miliardari din lume ar sta în vârful averilor lor combinate, ar ajunge cam la jumătatea distanței dintre Pământ și Lună. O realitate în care suferă nu doar oamenii, ci și democrația.

XXII

1997. Toamna. O toamnă agitată, cu multe proteste ale sindicatelor, încă erau puternice sindicatele atunci. în Palatul Administrativ din Ploiești, o clădire tristă care urâțește și mai mult un centru gri al unui oraș muncitoresc, se afla, la etajul al șaselea, redacția ziarului Prahova, unde mă angajasem, la vârsta de 19 ani, prin concurs. Pe holuri, ca la spitale. Tot felul de negustori intrau din birou în birou, puteai să-ți iei de la fructe până la ouă de țară, de la chiloți până la genți de firmă. Deși nu mă dau în vânt după prune, am cumpărat în ziua aia un kilogram. Și le mâneam stând aplecat pe geam, să văd ce se întâmplă jos, unde protestatarii păreau să forțeze intrarea în clădire. La un moment dat, un deget din mulțime arată spre mine: „el e, acolo, la șase, el aruncă cu sâmburi!" Mulțimea a început să huiduie, eu mi-am tras capul înapoi. Au venit imediat doi jandarmi care, după ce au văzut că în coș erau mai mulți sâmburi de prune, m-au săltat și m-au dus jos, în fața comandantului poliției. Atât de speriat nu mai fusesem niciodată. Spuneam doar că nu am aruncat cu nimic, că sunt jurnalist. Nu cred că mi s-a mai vorbit atât de urât vreodată. Am fost făcut de acel

comandant, cu care ulterior am avut o relație decentă, în toate felurile posibile. Eram practic reținut, așteptam să fiu dus la secție, eram presat să recunosc că eu am aruncat în oameni cu sâmburi de prună. Mi-a trecut prin cap imaginea lui Moțoc, aveam impresia că mulțimea de afară îmi vrea capul, na, la ce să te raportezi, abia ieșit din liceu? într-o oră a apărut redactorul-șef, domnul Cârstea. Am zis că-l arestează dânsul pe șeful Poliției, pe care l-a făcut în toate felurile. I-a vorbit despre lipsa de dovezi, despre cum toate coșurile din clădire au în ele sâmburi de prune, despre drepturile jurnaliștilor, democrație, ce mai, l-a făcut pe comandant cu ou și cu oțet. Și după toate astea, nici n-a așteptat vreun răspuns, mi-a făcut semn să-l urmez și am plecat de acolo pur și simplu. Mi-am promis să nu uit niciodată revolta pe care am simțit-o ca om complet nevinovat, acuzat pe nedrept de un reprezentant al statului care abuza de puterea lui.

Astăzi, furia și teama oamenilor sunt folosite peste tot pe glob pentru a dărâma democrația, pentru a submina domnia legii și pentru a aduce la putere regimuri iliberale, autoritariste. Marginalizarea unor categorii de cetățeni îi face pe aceștia să voteze partide de extremă dreapta. Și, din păcate, se găsesc peste tot intelectualii care să-i aducă la putere pe dictatori, în numele dreptății. Suntem în mare pericol!

Amurgul democrației

Vocea nației #136

Mi-e greu să înțeleg lipsa de interes a multora pentru ce se întâmplă mai departe de strada pe care locuiesc, de locul lor de muncă și de familia lor. Cred că doar cunoașterea te poate face să vrei să extinzi acest cerc. Să vrei să știi mai multe, ca să dobândești o viziune cât mai corectă asupra a ceea ce se întâmplă în lume. Ca să poți să compari, dar și să judeci mai corect ceea ce se întâmplă la tine în bătătură, să iei decizii mai bune.

Citind cartea Amurgul democrației. Seducătoarea atracție a autoritarismului, scrisă de jurnalista Anne Applebaum, am devenit și mai conștient de cât de puține lucruri știm în general despre țările din jurai nostru. Urmăresc și eu presa internațională, chiar dacă nu atât de mult cât aș vrea, din simplul motiv că nu mai am când. Dar urmăresc subiectele mari, prea puține știri despre oameni și problemele lor. Avem prea puține date despre cum o duc de fapt oamenii de lângă noi, dincolo de ceea ce numim granițe. De asta mi se pare important când apare câte o astfel de carte.

Din Amurgul democrației am aflat că avionul în care se afla președintele Poloniei, prăbușit în aprilie 2010 și despre care la noi se vorbea prin presă că ar fi fost

doborât de ruși, a fost de fapt obligat să aterizeze de oamenii președintelui de atunci. De ce s-a întâmplat asta? Pur și simplu pentru că președintele se grăbea, iar condițiile meteo de pe pista cea mai apropiată nu permiteau aterizarea în siguranță. Așa că au aranjat niște „băieți", niște incompetenți puși în funcții, să se poată. Astfel de lucruri se întâmplă peste tot. Un exemplu clar despre cum incompetența ucide. La noi, incompetența guvernanților a ucis oameni cu miile în pandemie.

îngrijorător stau lucrurile și în Ungaria, unde știm că instituțiile sunt îndoite la maximum de regimul iliberal al lui Viktor Orban, dar, la fel ca-n cazul Poloniei, chiar dacă avem mai multe informații și poate am avut ocazia să mergem mai des pe acolo, știm în continuare prea puține despre cum sunt încălcate drepturile omului. Știm prea puține despre cum sunt descurajate presa independentă, organizațiile nonguvemamentale sau societatea civilă. Cineva îmi spunea, la o sesiune de întrebări cu abonații, că stă bună parte din timp în Ungaria și că nu știe de pro¬blemele care există acolo cu libertatea de exprimare. Pe lângă Ungaria, la acest capitol, România stă foarte bine. Nu neapărat în sensul pe care vi l-ați putea imagina, dar tot stăm mult mai bine decât ungurii și decât stăteam acum 20 de ani, de pildă, când pesediștii aveau control aproape total pe ce însemna presă. Știu ce vorbesc, familia mea a fost victima furiei pesediste atunci. Acum, însă, un jurnalist poate să-și ia câtă libertate vrea. Din păcate, deși există destui jurnaliști care își fac treaba în interes public, din ce în ce mai puțini sunt dispuși să mai fie liberi.

E foarte important să știm ce se întâmplă, pentru că altfel te uiți inclusiv la ce se petrece la noi, după ce înțelegi cum se întâmplă și la alții. Doar așa poți să-ți dai seama, de exemplu, că multe dintre mișcările pe care le face acum AUR le-au făcut alți extremiști în alte părți.

Nemulțumirile oamenilor, despre care eu vorbesc la emisiune zilnic, îi vor face pe aceștia să se uite la mesajele venite din partea unor extremiști, pentru simplul motiv că lumea nu mai are încredere în ceilalți politicieni, în partidele vechi. Iar la asta contribuie enorm și scăderea nivelului de educație.

Există studii care arată că, în Europa, tinerii ar avea mai multă încredere într-un stat autoritar care să se ocupe de criza climatică, de exemplu, pentru că au sentimentul că statele democratice nu sunt în stare să facă nimic în această situație. Iar acest sentiment e unul foarte periculos. Tranziția către era cunoașterii se poate face doar dacă apărăm democrația. Iar democrația, cum spune Albert Wenger, autorul cărții The World After Capital, se apără în primul rând nedându-le votul unora care ne prezintă întoarcerea în trecut ca fiind o soluție la problemele actuale. Deci necăzând în plasa unor astfel de partide. Sigur, se pune problema pe cine să alegi, date fiind opțiunile.

Din păcate, însă, tot mai mulți oameni cad în plasa extremismului și a autoritarismului.

La alegerile parlamentare din Portugalia în 2022, partidul Chega, un partid de extremă dreapta înființat în 2019, a reușit să obțină peste 7% din voturi și să fie

al treilea cel mai mare partid din parlament. Cam tot așa s-a întâmplat și la noi cu AUR. Acest partid din Portugalia susține pedeapsa cu moartea, vrea un control mai mare la granițe, are un discurs puternic împotriva minorități¬lor și susține deportarea imigranților „inactivi economic”. Tot în Portugalia există și un partid care se numește Oameni-Animale-Natură, partid cu idei progresiste de protecție socială, de protejare a mediului și a animale¬lor. Acest partid e înființat cu 10 ani mai devreme decât partidul de extremă dreapta, dar a reușit să obțină la aceleași alegeri doar 1,5% din voturi. (E foarte interesant de urmărit această diversitate de formațiuni politice și de idei, care există în alte țări, dar care la noi lipsește).

Și ceea ce s-a întâmplat în Portugalia, dar și ceea ce s-a întâmplat la noi cu AUR confirmă ceea ce spune Applebaum în Amurgul democrației - că, deși există tot mai multe mișcări care se încadrează în stânga politică, ele nu ajung niciodată acolo unde se iau decizii. în schimb, partidele de extremă dreapta au mai multe șanse. De ce?

De ce sunt sistemele politice cu opinii radicale atât de atrăgătoare pentru unii dintre oameni, în ultimul timp? Cât de fragilă e democrația în lupta cu dictatura? Cât de mult depinde supraviețuirea democrației de alegerile zilnice ale oamenilor? Sunt întrebări la care încearcă Applebaum să răspundă în carte.

Există studii care arată că o treime din populația oricărei țări are o predispoziție autoritară, care nu se manifestă, chiar dacă există. Ea stă acolo, într-o stare latentă, până când există condițiile să iasă la suprafață. Cei ce au această predispoziție preferă ordinea și omoge¬nitatea, pentru că nu pot să tolereze bine complexitatea lucrurilor. Nu e vorba de o afinitate pentru dreapta sau stânga politică, ci pur și simplu de o suspiciune față de oameni cu idei diferite. Cu alte cuvinte, dacă îi întrebi despre motivele lor, din păcate, acești oameni nu vor ști să articuleze foarte clar ce susțin și ce resping, dar vor arăta cu degetul către lucrurile pe care nu le înțeleg. Iar asta, deși greu de pus în practică, nu ar trebui să ne înverșu¬neze, ci mai degrabă să ne pună pe gânduri și să ne facă să ne întrebăm cum îi putem ajuta. Aici, îmi fac des procese de conștiință, pentru că încă mă enervez în fața unor astfel de oameni. Am nevoie de un pic de timp și să respir de câteva ori ca să mă liniștesc. Da, o atitudine empatică, pozitivă, cere antrenament. Eu n-am încă suficient, deși lucrez în fiecare zi cu mine.

E posibil ca o parte dintre acești oameni să fie singuri, fără familie, fără prieteni, oameni care își găsesc sensul în lume atunci când simt că aparțin de o mișcare sau de un partid politic. Acest sentiment de apartenență e un lucru de care avem mare nevoie cu toții. Nici nu ne dăm seama uneori ce important e și, mai ales, ce efecte provoacă lipsa lui. în cartea Alegerea. Acceptă cu bucurie posibilul, o carte pe care nu am putut să o las din mână o zi întreagă și despre care am și povestit pe larg în episodul 131 al podcastului Vocea nației, autoarea Edith Eva Eger, psihologă și supraviețuitoare a Holocaustului, poves¬tește că cea mai comună afecțiune a pacienților ei nu este depresia, ci foamea: foamea de apartenență, de atenție, de afecțiune, de aprobare. Eger redă cazul unui pacient, un copil de 14 ani, care a venit în cabinetul ei spunându-i că plănuiește să ucidă toți evreii

pentru ca America să devină din nou „albă”. Eger, repet, o supraviețuitoare a ororilor Holocaustului, a ales în acel moment să nu se concentreze pe suferința ei din trecut, ci pe faptul că avea în fața ei un copil ce trecea prin traume netratate încă. Există statis¬tici care arată că cei mai mulți dintre membrii grupurilor supremației albilor din America și-au pierdut unul sau ambii părinți înainte să împlinească 10 ani. Acel copil din cabinetul ei era un copil pierdut, un copil aflat în căutarea unei modalități de a se simți puternic, de a simți că și el contează, că e parte a unui grup.

Deși lucrurile se pot explica în mare parte prin existența acestor oameni care au suferit traume puternice și care nu au primit ajutorul de care aveau nevoie, asta nu e toată povestea.

în Amurgul democrației, Applebaum vorbește despre prietenii ei, susținători ai democrației și ai pie¬țelor libere la începutul anilor 1990, deveniți între timp susținători ai autoritarismului. Lecția numărul unu, zice ea, este aceea că autoritarismul are nevoie de susținere masivă, dar și de oameni așezați în locuri strategice. Iar în condițiile optime, orice societate se va întoarce împotriva democrației.

Unul dintre motivele pentru care oameni precum apropiații autoarei, oameni educați și cu o situație materială bună, oameni care nu au trecut prin traume netratate, și-au schimbat ideile în timp este faptul că au vrut să fie observați, să fie văzuți, să fie importanți. Nevoia de statut e un motor foarte puternic, aproape la fel de puternic precum sentimentul de apartenență.

Pentru alți oameni, motivul atracției față de auto-ritarism poate fi capcana de a crede în conspirații. Există foarte multe studii care arată că percepția cetățenilor despre nivelul de imigrație din țara lor este mult mai mare decât arată realitatea. „Politicienii eternității”, cum îi numește Timothy Snyder, sunt cei care, de multe ori cu ajutorul presei, fabrică crize: „vin imigranții, vă iau locurile de muncă”. Aceiași politicieni vor promite apoi soluții la problemele pe care tot ei le-au inventat: „vă apărăm, întărim granițele”. Aceasta e filozofia lui Ivan Ilyin, după care se ghidează și Vladimir Puțin și despre care vorbește Snyder în cartea Drumul spre nelibertate, o filozofie de blocare permanentă a minților oamenilor într-o stare de alertă continuă, în care peste tot există doar dușmani. Dușmani reali, dar mai ales imaginari.

Așa apar motivele de teamă și de ură într-o societate, iar partidul care promite controale mai mari la granițe strânge voturi.

Același gen de conspirații apare și în ceea ce pri¬vește rata criminalității, unde percepția e mult diferită față de realitate și e alimentată constant de știrile care vor să atragă atenția. în capcana acestor știri cad mulți oameni.

Apoi, mitul legat de numărul de beneficiari de asistență socială e o altă capcană, una în care oamenii de la noi din țară cad cel mai des. Numărul aruncat prin discursuri e de ordinul milioanelor de „asistați social”, când de fapt realitatea arată că există în fiecare lună sub 200 ooo de oameni care primesc un venit

minim garantat la nivelul întregii țări. Iar cei mai mulți dintre ei sunt oameni în vârstă sau cu boli grave. Despre cuantumul acestui „ajutor”, despre condițiile stricte în care el este acordat și despre ușurința cu care poate fi pierdut, am vorbit în primul capitol. Informațiile sunt publice, ele pot fi verificate pe site-ul Ministerului Muncii, dar asta nu-i împiedică nici pe cei ce răspândesc informații false, inclusiv din rândul jurnaliștilor, nici pe cei ce le cred, să-și formeze opinii complet eronate.

Toate aceste minciuni contribuie la alimentarea unor sentimente de frică, de ură, care de fapt nu ar avea niciun motiv real să existe. Așa că, atunci când apare câte un partid care promite să rezolve aceste probleme închi¬puite, va obține locuri în parlament.

Un alt motiv este acela că oamenii nu sunt motivați doar de ideologie. Oamenii sunt și practici, pragmatici sau oportuniști. Oamenii vor să se asigure că familiile lor o duc bine, că au un acoperiș, că le pot asigura șansa unor cariere copiilor lor. Așa că vor fi atrași de acei lideri care le oferă aceste oportunități. Iar unele dintre partidele autoritare, care au apărut prin democrațiile existente azi în lume, oferă această posibilitate celor care îi urmează: posibilita¬tea de a o duce bine. Toți vrem să ne fie bine, nu? De asta e important ca binele să fie mai uniform, să poată fi obținut mai ușor, să nu mai fie rezervat doar celor puțini. Pentru că într-o lume în care unora dintre oameni le este atât de greu să obțină binele prin muncă cinstită, o să încerce să îl obțină prin orice alte metode aflate la îndemână. Iar dacă metoda e să susțină un partid autoritar, din păcate, așa o să facă.

Până la urmă, orice sistem economic sau politic e întreținut de natura umană. Asta uităm noi foarte des. Orice instituție e formată din oameni. Iar așa cum sunt cei mai mulți dintre oameni, așa va fi în final acea entitate. De asta e atât de important să avem grijă ca oamenii să se dezvolte armonios, ca toți copiii să aibă acces la educație bună, dar în care, pe lângă matematică și biologie, să învețe și ce înseamnă empatia și compasiunea, ce înseamnă grija. De asta e important să construim sisteme care să aibă grijă de echilibrul mintal al copiilor și al adulților, deopotrivă.

în niciun fel de construcție socială, politică, eco¬nomică, oricum ar fi ea, nu putem ignora natura umană. Orice sistem, chiar dacă e construit pe logică și ratio¬nalitate, e amenințat de o explozie de iraționalitate din partea unor oameni. Applebaum spune că nu există vreun panaceu sau vreo soluție miraculoasă pentru această stare, nu există o hartă către o societate mai bună, nu există un „îndreptar”. Tot ceea ce putem să facem este să ne alegem aliații și prietenii cu grijă, pentru că doar împreună putem să evităm tentațiile diferitelor tipuri de autoritarism, zice ea. Pe de altă parte, când vezi marile puteri alimentând aiurea conflicte sau inventându-le chiar acolo unde ele nu există, când vezi că puternicii lumii vor în continuare doar să asuprească, să domine, să controleze tot jocul și să-și impună dorința peste tot, speranța că există și o parte bună a forței se risipește rapid.

Totuși, cum ajunge dictatorul să își convingă votanții? Applebaum încearcă următorul răspuns: „în Roma antică, Caesar i-a pus pe sculptori să realizeze mai multe versiuni ale imaginii sale. Niciun autoritarist contemporan nu poate reuși fără echivalentul modern al acestora: scriitori, intelectuali, pamfletari, bloggeri, propa¬gandiști, producători de emisiuni de televiziune și creatori de meme, care-i pot vinde imaginea publică. Autoritariștii au nevoie de oameni care vor promova răzvrătirea sau vor lansa o lovitură de stat. Dar mai au nevoie de oameni care pot folosi limbajul juridic sofisticat, care pot argumenta că încălcarea Constituției sau contorsionarea legilor este ceea ce trebuie făcut. Au nevoie de oameni care să dea glas nemulțumiților: vor manipula dezaprobarea, vor canaliza furia și teama și vor imagina un alt viitor.”

Ca să nu cadă în capcana manipulării, oamenii au nevoie să fie echipați în primul rând cu libertate economică, iar apoi cu libertate informațională și libertate psihologică, cum zice Albert Wenger în The World After Capital.

Acest sentiment atât de periculos că democra¬ția nu este o cale este nutrit în multe dintre fostele țări comuniste, din simplul motiv că mulți oameni au simțit pe pielea lor că regulile competiției sunt nedrepte, într-o piață liberă, lăsată să zburde cum vrea de un stat mic și incompetent. De marile privatizări de după căderea comu¬nismului au profitat doar unii, în timp ce alții au rămas în urmă. Așa ajung uneori oamenii să creadă că era mai bine în comunism. Tot sentimentul anticomunist, pentru care la noi s-a murit în 1990, este înlocuit de disperarea că în democrație nu poți să supraviețuiești decent.

Așa ajungem să confundăm problemele economice cu regimul politic. Așa apare sentimentul de nostalgie.

Iar unii dintre cei mai periculoși nostalgici sunt cei „restaurativi”, cum îi numește scriitoarea Svetlana Boym. Ei sunt cei ce vor să restaureze trecutul, să îl aducă înapoi, să-l reconstruiască și să trăiască din nou în el. Identitatea pe care acești oameni o aveau în acel trecut la care visează le-a fost furată de „dușman”, oricare ar fi el, și înlocuită cu ceva ieftin și artificial. Așa că toți visează după acea perioadă în care marii lideri puteau să ia decizii ferme, să fie duri, să conducă cu „mână de fier”, să îi apere în fața dușmanilor pe care și-i imaginează: de la imigranți și „asistați social”, până la elite, străini și Uniunea Europeană. „Nostalgicii” sunt deseori cei mai predispuși să creadă în conspirații, să găsească explicații simpliste pentru ceea ce se întâmplă înjur.

Pentru toate astea avem nevoie de protecție socială serioasă și de educație. O educație care să includă și noțiuni despre compasiune, empatie, simț critic. Până atunci, din păcate, avem ceea ce vedem în jurul nostru, liberul arbitru este anulat de nevoile pe care oamenii le au, așa cum este anulat în cazul hranei hiperprocesate, care creează dependență.

Și mai avem nevoie de ceva. De relații cu sens!

XXIII

în orașul meu trist, în care mă încăpățânez să rămân din motive pe care nu reușesc să le înțeleg pe deplin nici acum, există un ritual pe cât de idiot, pe atât de elocvent pentru vremurile pe care le trăim și pentru felul în care un oraș a eșuat cu totul în dezvoltarea sa. La Sala sporturilor, există, în față, un spațiu foarte mare. O fâșie de verdeață îngustă de câțiva metri și lungă de vreo două sute desparte străduța cu un singur sens, pe care se poate intra cu mașina către sală și parc, de parcarea sălii și banda de ieșire. Seară de seară, acolo se strâng sute de tineri. Au scaune pe care le scot din port¬bagaje, băuturi pe care și le cumpără de la magazin și vin cu ele și stau de vorbă acolo ore întregi. Din când în când, mai ales iarna, să se încălzească, se urcă în mașini și, în șir indian, dau ocol acestui rond. Mi se pare stupid ce se întâmplă acolo. E limpede că acei tineri nu au, pur și simplu, unde să se întâlnească și să fie împreună într-un mediu în care să se simtă OK. Și nimeni nu înțelege cât de grav e asta. în ce fel acel loc și acel ritual de a da ture cu mașina îi influen¬țează pe acești tineri, care vor decide ei, peste 20 de ani, în ce fel va arăta ora¬șul pentru copiii lor?

Ne lipsesc în aceste orașe comuniste urâte spațiile care să ne aducă

împreună într-un mod creativ, care să ne educe și să ne facă să ne dorim să facem parte din proiecte mai presus de noi. De-asta încercăm noi să facem la Ploiești un teatru prevăzut în față și în curtea interioară cu spații în care oamenii pot sta pur și simplu, fără să fie nevoiți să consume ceva. Deși la început am avut tendința să spun: ia uite și la ăștia, ce fraieri, aici stau ei seară de seară, mi-am dat seama apoi că asta e și o formă de protest a acestor tineri (chiar dacă nici ei n-o înțeleg ca atare acum). Care vor altceva decât locuri care-i obligă să cheltuiască bani pentru a putea fi împreună. Știrea că Biblioteca Națională a României a fost închisă pe perioada verii pe motiv de invazie de ploșnițe spune totul despre cum văd cei care iau decizii importanța acestor spații care trebuie să-i aducă pe oameni împreună. Sigur că autoritățile sunt cele care trebuie să deschidă ochii. Dar când presiunea pentru a fi create astfel de locuri, pentru o arhitectură care să-i aducă pe oameni împreună, lipsește cu desăvârșire, nenorocitele astea de malluri vor fi considerate de toți cele mai bune locuri de întâlnire și de petrecere a timpului liber, pe altarul sfântului consumerism. Amin! Și să ne batem bucuroși pe burțile pline!

Secolul singurătății

Vocea nației #137

îți cunoști vecinii? Dacă se întâmplă să ai o pro¬blemă, poți să pui mâna pe telefon și să suni un prieten bun care e întotdeauna acolo să te ajute? îți sună telefonul măcar o dată pe săptămână ca să te întrebe cineva ce mai faci? Simți că aparții unui grup? Dacă măcar la una dintre întrebările de mai sus răspunsul e „da”, atunci, felicitări!, nu ești printre cei care ar descrie închisoarea ca o „oază” în care există „mulți oameni cu care poți vorbi”. Da, există oameni în Japonia care fac în mod intenționat mici infracțiuni, fură câte ceva din magazine, ca să fie prinși și duși în închisoare, pe care o consideră o oază, pentru că acolo e singurul loc în care pot sta la un loc cu alți oameni, spune Noreena Hertz în cartea Secolul singurătății. O pledoarie pentru relațiile interumane.

Suntem mai izolați ca niciodată, iar asta nu se întâmplă doar din cauza pandemiei. Cu mult înainte să ne apară în limbaj termeni precum „distanțare socială”, am fost distanțați de dependența de tehnologie, de schimbările petrecute la locurile de muncă, de felul în care sunt construite orașele, și, în

general, de politicile publice care nu au în vedere binele colectiv al oamenilor, ci binele individual al unora dintre oameni.

Când ne gândim la singurătate, ne apar de obicei în minte vârstnicii. însă singurătatea nu îi privește doar pe bătrâni. Tinerii suferă cel puțin la fel de mult din cauza singurătății.

Subiectul singurătății nu ar trebui să fie doar un subiect pentru psihologi, terapeuți sau filozofi. Singură¬tatea are costuri economice și costuri politice.

Oamenii singuri tind să devină mai predispuși să creadă acei politicieni populiști sau extremiști despre care am vorbit în capitolul precedent. Marginalizarea unor oameni este strâns conectată cu tendința lor de a vota partide de extremă dreapta. Asta nu pricep nici pre¬ședintele Iohannis - dânsul nu pare să priceapă nimic când vine vorba despre viețile oamenilor obișnuiți -, nici pesediștii și nici liberalii. Ei, prin toate deciziile lor din ultima perioadă, îi aruncă pe oameni în brațele extremiștilor.

Orice măsură, chiar dacă, pe de o parte, ne face tuturor viața mai bună pe termen lung, cum e tranziția asta foarte necesară către energia verde, trebuie să vină la pachet cu programe foarte serioase și imediate de sprijin al celor afectați în mod direct de tranziție, oameni pentru care, pe termen scurt, viața va deveni mai grea înainte să devină mai bună. Altfel nu va funcționa și va da naștere unei categorii întregi de oameni care vor fi lăsați în urmă, la pachet cu politicieni care se vor preface că le ascultă nevoile și că îi înțeleg, în timp ce îi vor asmuți pe unii împotriva celorlalți, exclusiv în scopuri electorale. Consecințele sunt creșterea populismului, extremismu¬lui, răspândirea conspirațiilor.

De asta e foarte important ca lucrurile să fie văzute în sisteme, nu izolat. De asta e atât de important să înțelegem cum pot politicile publice în materie de urbanism, de exemplu, să contribuie la creșterea sin¬gurătății, care, la rândul ei, să contribuie la creșterea autoritarismului.

La fel ca în cazul sărăciei, singurătatea nu este un eșec personal, ci este o consecință a unui întreg grup de factori pe care nu avem cum să îi controlăm. Alegerile ne sunt deseori constrânse de infrastructura din jurul nostru. Iar asta e adevărat și din perspectivă de mâncare, și în felul în care alocăm atenție, și în felul în care ne deplasăm prin orașe - devenite tot mai neprietenoase - și inclusiv în felul în care facem sau nu prieteni.

Avem tot mai puține parcuri în apropierea noastră, tot mai puține spații verzi sau spații comune de orice fel în care să ne petrecem timpul împreună. Tot mai puține biblioteci! Cifrele arată îngrozitor, investițiile în biblio¬teci, de pildă, au scăzut drastic în ultimii ani.

în astfel de locuri nu doar că ne strângem împreună, ci, și mai important de atât, învățăm cum să fim împreună. Să știm pur și simplu cum să fim la un loc cu alții e ceva important; să știm ce înseamnă respect față de spațiul altcuiva, cum să vorbim unii cu alții, cum să coexistăm în mod pașnic cu alți oameni și cum să

gestionăm feluri diferite de a vedea lucrurile. Cu alte cuvinte, tocmai ceea ce ne lipsește în mediul virtual.

Aceste spații comune, în care putem petrece timp împreună, ne lipsesc în mare parte tot din cauza unei ideologii prost înțelese și prost aplicate.

Noreena Hertz identifică neoliberalismul ca fiind una dintre cauzele crizei de singurătate. Neoliberalis¬mul a venit la pachet cu ideea că interesul propriu e mai presus de orice interes comun, că statul trebuie să fie cât mai mic și cât mai lipsit de orice putere reală de a face lucruri, că fiecare trebuie să se descurce pe cont propriu ca să-și facă viața mai bună.

Excluziunea economică și cea politică sunt și ele forme de singurătate. Nu ne simțim sprijiniți ca cetățeni ai unui stat. Iar asta e o problemă la nivel global - oamenii nu mai simt că guvernele țărilor în care locuiesc acționează în interesul lor. E o formă de singurătate care vine ca urmare a lipsei de comunitate.

Și mai e aici o nuanță foarte importantă: singură¬tatea nu e totuna cu a fi singur. Te poți simți singur chiar dacă ești înconjurat de oameni. E cumva un paradox al vremurilor noastre, în care stăm din ce în ce mai aproape unii de alții, în care ne strângem toți să locuim și să muncim în aceleași orașe. Dar, deși stăm așa, aglomerați unii cu alții, experimentăm ceea ce specialiștii numesc „epidemie de singurătate”. E o problemă mare, deși poate că nu o luăm prea în serios, pentru că e mai puțin vizibilă.

Relațiile sociale de calitate cu alți oameni sunt esențiale pentru starea noastră de bine. Am văzut cu toții asta în perioada pandemiei. Ce ne-a lipsit cel mai mult? Să petrecem timp cu alți oameni, să stăm în același loc unii cu alții. Dar încă dinainte de pandemie, trăiam într-o perioadă în care izolarea socială și singurătatea începeau să fie recunoscute ca fiind probleme de sănătate publică.

Problema singurătății e atât de mare, încât încep să apară produse și servicii care promit să te ajute să „te tratezi”. De exemplu, în America, poți acum să „închiri- ezi” pe cineva cu care să mergi la film, la cumpărături, sau cu care pur și simplu să povestești. E o experiență pe care o descrie și Hertz în Secolul singurătății. Firma de la care ea își închiriase o prietenă în scopuri de studiu pentru carte avea pe site peste jumătate de milion de prieteni platonici din care puteai alege. Sigur că asta nu înlocuiește prieteniile adevărate. în plus, trebuie să ai și bani ca să îți permiți așa ceva. Costă cam 40 de dolari pe oră. Și nu, nu e despre sex, oricât de ciudat ar părea.

în țările din Orientul îndepărtat, s-a ajuns la treburi pe care noi le considerăm cel puțin deplasate. Ați auzit vreodată de mukbang? Este obiceiul de a privi, pe un ecran, pe altcineva, care mănâncă în cantități destul de mari, în timp ce mănânci și tu, alături de el. Există țipi, de pildă, Nikocado Avocado sau Haekjji, care câștigă până la 100 ooo de euro dintr-o singură astfel de sesiune. Pare o nebunie, nu? Dar când ești singur și nu ai pe nimeni cu care să stai de vorbă sau ți-e frică să o faci, atunci probabil nu mai pare chiar o nebunie.

O altă idee despre care se vorbește mult în ultimii ani este ideea de „cohousing” sau „colocuire”, în română. Există tot mai mulți oameni în jurul lumii care aleg să trăiască în comunități unde există spații comune - săli de mese, bucătării, grădini comune. în acest tip de locuire, fiecare familie sau fiecare persoană are spațiul propriu, cu toată intimitatea pe care o are oricine deține un spațiu de locuit. Singura diferență e că oamenii dețin împreună și niște spații comune, special construite încât să fie ușor să poți alege să petreci timp cu alți oameni. Imaginați-vă, de exemplu, că „uscătoriile” din blocurile mai vechi din România ar fi de fapt spații prevăzute cu mese și scaune, unde oamenii dintr-o scară se pot strânge să mănânce împreună, să stea la povești, să se joace cărți sau șah. Sau imaginați-vă că „penthouse-urile” de la nivelele superioare ale blocurilor noi ar fi de fapt terase comune, unde vecinii se pot strânge seara la povești și să privească apusul.

Există în lume astfel de proiecte de colocuire care sunt în mod intenționat intergenerațională, adică au grijă să fie compuse din vecini de toate vârstele. Avan¬tajele sunt că părinții au întotdeauna în grija cui să își lase copiii, în timp ce persoanele cu mobilitate redusă se pot baza pe ceilalți pentru cumpărături, de exemplu, însă există și proiecte care nu vizează diversitatea, ci

tocmai aducerea la un loc a anumitor grupuri de oameni cu valori comune. De exemplu, există cartiere ecologice, unde vin să locuiască doar oameni care vor să dedice timp și efort unor practici regenerative, oameni care vor să recicleze, care decid să consume la nivel colectiv mai puține resurse, și așa mai departe.

în Barcelona, se încearcă oprirea circulației ma¬șinilor pe cât mai multe străzi, astfel încât zonele să devină circulate de oameni care să socializeze. Sigur, oamenii protestează, se întâmplă și la noi cu orice iniția¬tivă care ar face bine orașului și comunității. Oamenii se opun, pentru că așa reacționează de obicei oamenii când sunt puși în fața unei schimbări. E nevoie de multă voință politică și comunitară pentru a crea astfel de schimbări.

Noreena Hertz enumeră mai multe idei pe care ori¬ce primărie le-ar putea implementa în comunitate. De pildă, localnicii care au afaceri mici în oraș să plătească impozit mai mic, în timp ce impozitele marilor lanțuri de magazine care deschid puncte de lucru în cartiere să fie mărite de zece ori. Se întâmplă în Belgia. Adică, Mega vrea să deschidă trei magazine de 30 de metri pătrați? OK, plătește impozit cât tot profitul, astfel încât să nu mai merite. în felul acesta, familia care are magazin la colțul blocului în care locuiește și care cunoaște pe toată lumea din zonă să poată să funcționeze în continuare în comunitate. Apoi, altă măsură: orice magazin care stă închis mai mult de o lună să fie taxat cu o sumă echiva¬lentă cu chiria lunară din zonă. Astfel, nu o să-ți permiți să aștepți un chiriaș care plătește mult și o să preferi în schimb să scazi prețul chiriei, afaceriștii locali permiț ân- du-și să închirieze. Am văzut o mulțime de spații până să închiriem localul pentru Cafeneaua nației din Ploiești, am discutat cu proprietari care pur și simplu afectează grav comunitatea locală.

Ar trebui să existe decizii de consiliu local peste tot. Decizii care să spună: aici, în piața asta, nu vor fi decât cafenele și restaurante, nimic altceva. Nu un local, o

bancă, o casă de pariuri, iar un local, o farmacie, încă o farmacie. Ideea e ca-n aceste spații să se adune oamenii, să fie împreună. Doar așa se creează comunități.

Oamenii care trăiesc în comunități, oamenii care simt că aparțin de un grup, care au relații cu sens, sunt mai sănătoși, trăiesc mai mult, sunt mai fericiți. Oamenii singuri sunt mai predispuși să facă infarct, să dezvolte probleme cu inima, au tensiunea mai mare, au nivelul de colesterol mai ridicat. Organismul lor e stresat, produce mai mult cortizol.

Noreena Hertz crede că direcția în care se în¬dreaptă tehnologia nu pare să ne ajute. Trendul e să înlocuim cât mai mult din munca oamenilor cu sisteme automate. Iar asta, până la un punct, e bine. Ar fi bine ca oamenii să nu mai aibă joburi plictisitoare, repetitive sau chiar periculoase. Ar fi bine ca toate joburile proaste să fie preluate de niște sisteme automate. însă, cu fiecare interacțiune care este eliminată, crește riscul de singură¬tate. Așa că trebuie gândite măsuri care să rezolve cumva și problema asta.

Specialiștii spun că avem nevoie și de „microinte- racțiuni” - aceste întâlniri care durează preț de câteva secunde cu persoana de la casă de la un supermarket sau cu un curier, cu care să schimbi câteva vorbe.

Efortul personal e binevenit, dar, ca în multe alte situații cu care ne confruntăm în prezent, nu e suficient. E nevoie de soluții mari, structurale, ca să combatem epidemia de singurătate.

Hertz propune ca o primă soluție o reconectare a capitalismului cu bunătatea. Nu vă speriați, nu a înlo¬cuirii lui, ci doar a reparării lucrurilor care au deraiat complet de pe șine. Iar un pas concret aici ar fi alocarea de resurse de către guverne în zonele care au impact asupra bunăstării oamenilor: protecție socială, îngrijiri medicale, spații verzi, infrastructură construită cu sens încât să permită interacțiuni civilizate între oameni. Arhitecți, peisagiști, medici, artiști, ar putea colabora la niște proiecte comune care să promoveze interacți¬uni cu sens, care să dezvolte comunități. Guvernele ar putea crea o piață pentru astfel de proiecte. Mult mai multă bunăstare ar veni din astfel de proiecte, create cu intenție, decât din măsuri care au în vedere creșterea economică, în speranța că, în cele din urmă, ea va aduce cumva bunăstare. Cuvântul-cheie aici este „intenția”.

în așteptarea acestor schimbări de sistem, puteți încerca și unele schimbări la nivel personal. Scrieți acelor oameni cu care nu ați mai vorbit de mult și vedeți ce mai fac. întotdeauna se poate găsi timp pentru asta, oricât de ocupați am fi. Și amintiți-vă că, așa cum scria Bronnie Ware, unul dintre cele mai mari regrete ale oamenilor aflați pe patul de moarte este pierderea legăturii cu prietenii.

Să ai oameni înjur este unul dintre cele mai impor-tante lucruri în viață. încercați să-i păstrați pe cei pe care îi aveți deja. încercați să faceți loc în jurul vostru și altora. Și încercați să vă regăsiți sensul!

XXIV

Regăsirea sensului

Vocea nației #144

Suferim de un colaps de însemnătate, zice Jamie Wheal în cartea Regăsirea sensului. Ne-am pierdut sensul! Ne-am îndepărtat de ceva timp de forma de „sens 1.0”, adică ideea de mântuire prin credință, și ne-am dus înspre forma de „sens 2.0”, adică ideea de „liberalism global”. Am crezut cu toții că piețele, demo¬crația și drepturile civile ne vor conduce într-o lume unde toți au șanse egale la o viață bună.

Doar că nici cel de-al doilea sens nu a ținut prea mult. Uitându-ne acum înapoi vedem foarte bine de ce. Ne confruntăm în prezent cu inegalități sociale și economice uriașe, cu o urgență climatică, o pandemie; bugete tot mai mari îndreptate înspre scopuri militare, în loc să fie îndreptate înspre sănătate sau educație; autoritarism în tot mai multe locuri din lume, autori¬tarism pe care îl scăpăm din vedere și îl lăsăm să crească.

Și totuși, lumea e într-o situație mai bună decât era în trecut, nu? Depinde! Depinde pe cine citești, cât de relevante ți se par datele despre cum era viața înainte să apară agricultura și, până la urmă, depinde și de cât de des ieși din casă sau cât de mult interacționezi cu oameni din afara bulei tale.

Pe de-o parte, trăim mai mult, avem medica¬mente, avem tot felul de device-uri și de tehnologie care ne fac viața mai ușoară. în cartea Factfulness. Zece motive pentru care interpretăm greșit lumea și de ce lucrurile stau mai bine decât crezi, Hans Rosling argu¬mentează că lumea e într-o stare mult mai bună decât ne imaginăm noi de fapt. Lui Rosling i se alătură Steven Pinker, care crede că, indiferent la ce statistici alegem să ne uităm, dacă știm să le citim corect, ele vor arăta că prezentul este mult mai bun decât trecutul.

Rosling și Pinker vin cu cifre, cu argumente, sunt convingători. Lucrurile chiar sunt mai bune.

Doar că, așa cum zice și Jamie Wheal, după ce te convingi că viața e minunată, deschizi televizorul sau rețelele sociale, unde vezi incendii, inundații, rasism, sexism, crime, război. Dintr-odată, viața nu mai e așa cum o descriu Rosling și Pinker.

Toate lucrurile care ne-au făcut viața mai bună - pe lângă faptul că au făcut-o mai bună doar pentru o parte dintre noi, în timp ce mulți alții sunt încă lăsați în urmă - ne-au condus către un dezastru ecologic, dar și către unul social din care ar trebui să ieșim cât mai urgent.

Cei ce au văzut pe pielea lor că regulile compe¬tiției din lumea modernă sunt nedrepte încep să fie nostalgici după vremurile de demult. Așa apar oamenii care confundă problemele economice cu regimul politic și cred că era mai bine în comunism și că democrația e periculoasă.

Nostalgia e exploatată de cei ca Viktor Orban, de exemplu, care se descrie deseori ca fiind un apărător al valorilor creștine. Valori care, în opinia lui, sunt ame¬ninţate de globalizare, de imigrație și de oameni de afaceri precum George Soros.

Partidul lui Orban a venit la putere tot pe fondul unor neliniști economice ale oamenilor. Ungaria a fost și ea grav lovită de criza financiară din 2008. în 2009, sondajele arătau că majoritatea oamenilor credeau că le fusese mai bine în comunism. Aceleași motive în fața cărora suntem orbi. Marine Le Pen vine și ea dintr-un partid de extremă dreapta, care se opune globalizării. Și ea mizează, printre altele, pe sentimentul că globali- zarea și liberalismul nu au adus bunăstare pentru toată lumea.

Așa că suntem prinși în această dilemă: până la urmă, cum e viața? Mai bună? Mai rea? „E greu să îți plănuiești ziua când ești împărțit între a o salva și a te bucura de ea”, zice Wheal.

Dar dacă nu ne-am mai compara cu cei ce eram, ci cu cei ce am putea fi?

Referindu-se la capabilitățile de a pune capăt sărăciei, antropologul Jason Hickel propune această perspectivă. El spune că, dacă ar fi să ne raportăm nu la trecut, ci la capabilitățile reale din prezent, o ducem mai prost ca niciodată.

Cu alte cuvinte, dacă ne-am uita mai mult în viitor, dacă ne-am da voie să ne imaginăm lucruri noi, am putea să ne dăm seama că avem acum abili¬tățile necesare să facem planeta asta un loc mult mai bun pentru toată lumea, nu doar pentru unii. Facem deja asta atunci când vine vorba de mașinile noastre, de telefoane, de calculatoare. Căutăm întotdeauna modelele noi, vrem să fie îmbunătățite. De ce nu am căuta să îmbunătățim constant și politicile publice pe care le avem? Economia? Politica? Democrația? Guver¬narea? Ce fel de narațiune am crea dacă am face asta?

Narațiunile pe care ne place să le citim au cam aceeași structură, spune Jamie Wheal în Regăsirea Sensului - încep cu niște personaje pentru care viața nu e tocmai bună, iar apoi situația se schimbă treptat până când viața devine frumoasă. Povestea Cenușăresei,

de exemplu, începe de foarte jos, cu o soartă umilă, chinuită de surori și de mama vitregă, iar apoi urcă constant către vârf, până la momentul dansului cu prințul la bal. Doar că în povestea Cenușăresei, tocmai atunci când credem că totul e bine și frumos, din- tr-odată apare căderea rapidă, trăsura se transformă în dovleac, rochia, în cârpe. Wheal spune că și povestea noastră, povestea omenirii, s-ar asemăna cu povestea Cenușăresei. Problema e că noi nu avem cum să vedem asta în perspectivă, pentru că nu am fost aici de la înce¬puturile poveștii noastre și nici nu o să fim până la final, în povestea omenirii, personajele

se tot schimbă. Noi, personajele de acum, am ajuns tocmai la bal. însă balul a început de ceva timp și ne cam apropiem de momentul în care sună ceasul de miezul nopții, moment în care ni se va transforma trăsura în dovleac. Cu alte cuvinte, suntem pe punctul de a pierde tot, de a ajunge din punctul de foarte sus al poveștii, în punctul cel mai jos. La fel cum și Cenușăresei i s-a spus că vraja se termină la miezul nopții, și nouă ni se tot spune că activitatea noastră economică distruge sistemele de susținere a vieții pe Pământ; că autoritarismul e în ascensiune peste tot în lume; că inegalitățile economice dintre oameni au devenit uriașe. Și ce facem noi? încă dansăm, precum Cenușăreasa la bal, ca și cum nimic nu urmează să se întâmple.

Cu alte cuvinte, ne-am blocat în inacțiune. Iar asta se întâmplă pentru că suntem împărțiți în două tabere: fie credem că lumea oricum se va sfârși și că nu mai e nimic de făcut, fie credem că lumea e perfectă și că nu mai e nimic de făcut.

„Centrul nu rezistă” zice Wheal. Centrul nu rezistă pentru că ne-am dus aproape toți în câte o extremă: fie în cea a fundamentalismului, fie în cea a nihilismului. Iar cei câțiva, puțini, cei care au mai rămas în mijloc, în

centru, nu au unde să se ducă, pentru că nu se regăsesc în niciuna dintre formațiunile care s-au dus complet într-o direcție sau alta.

Centrul nu rezistă. Se prăbușește! Rămânem doar cu extremele și, mai ales, cu extremismul, cu tabere care urlă una la alta, într-o perioadă în care am avea mult mai multă nevoie să venim înspre centru, să colaborăm, să lucrăm împreună, să vedem cum facem să păstrăm „caleașca”. în toată această nebunie, nu ne dăm seama cât de fragilă e de fapt civilizația.

Avem nevoie de un „Sens 3.0”, zice Wheal. Suntem abia la începuturi, o grămadă de lucruri se mai pot întâmpla de acum înainte. Alegerile pe care le facem astăzi ne vor spune povestea mai departe. Cei peste 70 de ani de pace de la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial și până acum au fost doar o liniuță pe graficul istoriei omenirii. La fel cum și capitalismul, și felul în care ne organizăm societățile sunt doar niște mici puncte, dacă ne raportăm la istoria omenirii. Sunt doar niște idei, gândite de niște oameni, într-o anumită perioadă de timp. Vor exista multe altele în viitor, iar unele dintre ele nu vor mai semăna deloc cu felul în care cunoaștem noi lucrurile.

Depinde de noi cum se termină povestea și dacă reușim să ne extindem conștientizarea dincolo de noi înșine, de „triburile” noastre și granițele noastre naționale, dacă învățăm să apărăm democrația și dacă începem să gândim mai mult ca membri ai unei specii globale.

Jamie Wheal spune că acest Sens 3.0, de care am avea nevoie acum, ar trebui să fie unul care să ia câte ceva din celelalte două forme de sens. Să ia nevoia de inspirație și vindecare din religie și să o completeze cu ideea de incluziune și egalitate de șanse din liberalis¬mul modern.

Avem cu toții nevoie de sentimentul că suntem parte a unui întreg mai mare decât noi. Iar pentru mulți dintre noi, asta se poate naște din lucruri simple: din

relații cu sens cu cei din jur, din conexiuni cu alți oameni, din expunerea la lucruri noi.

Wheal zice că ne-am putea regăsi sensul măcar din perspectiva de bunătate. Iar pentru asta am învățat deja la locul de joacă, când eram copii, tot ce aveam nevoie: să ne înțelegem cu toții bine. „Hai, jucați-vă acolo frumos. Să vă înțelegeți bine, da?" Am auzit cu toții asta.

Reconectarea capitalismului cu bunătatea este și una dintre ideile propuse de Noreena Hertz în cartea Secolul singurătății.

Cu alte cuvinte, să ne găsim sensul în bunătate măcar, dacă în religie și în ce înseamnă lumea modernă nu îl mai găsim. „Să fim copiii de care bunicii noștri ar fi mândri și adulții la care nepoții noștri s-ar uita cu mândrie", zice Wheal.

Pentru cine a uitat, regulile de la locul de joacă sunt următoarele:

1. Regula de aur: nu face altora ceea ce ție nu îți place.

2. Fii îngăduitor, toată lumea face ce știe mai bine și ce poate mai bine.

3. Așteaptă-ți rândul.

4. Spune adevărul.

5. Spune că îți pare rău.

6. Cere ajutorul.

7. Lasă lucrurile așa cum le-ai găsit, nu face dezordine. (O referire foarte bună la natură.

ATENȚIE CU INTENȚIE

Las-o așa cum ai găsit-o sau poate chiar într-o stare mai bună.)

8. Respectă-i pe cei în vârstă.

9. Căpitanul se scufundă odată cu nava și nimeni nu rămâne în urmă.

10. Și ultima: mai presus de orice, fii bun.

XXV

La masa mare din su-fragerie stăteau adulții. Destul de înghesuiți și ei, nu erau destule cele șase scaune tapițate care înconjurau masa sub care văr-miu se ascundea când făcea vreo prostie sau nu voia să exerseze la pian, fiind imposibil de scos de acolo de tataia. Locul era foarte mic, o sufragerie de apartament nedeco¬mandat (adică, nu puteai să ieși din dormitor decât trecând prin sufragerie), unde erau înghesuite o canapea, o masă gene¬roasă pe care

mamaia, croitoreasă priceputâ, își întindea toată ziua tipa¬rele de rochii, o servantă plină cu veselă și bibe¬louri și o bibliotecă, plus masa pe care stătea tele¬vizorul și pianina la care tata cânta la fiecare sărbă¬toare, cu mâinile încruci¬șate, „Marșul măgarilor" (ta-da-dam-tam-tam, ta-da-dam-tam-tam).

Se mai aduceau sca¬une din vecini, se mai făcea cu rândul la masă, cine avea mațul plin se prăbușea pe canapea. în continuarea mesei mari era una mai joasă, la care stăteam noi, copiii. Eu, sor-mea, verii noștri, Irina și Cristi. Spectacolul începea după ce lumea mânca - pe atunci chiar ne era mereu foame, iar sărbătorile erau singu¬rele ocazii în care puteam mânca pe săturate. Cul¬mea, asta făcea sărbătorile speciale, pentru că toată lumea strângea cureaua ceva mai mult în preajma lor, ca să poată să pună ce e mai bun pe masă când se adună familia. Cam totul cu pregătirea cădea pe mamaia, care nu era o bucătăreasă deosebită, dar nici rea; făcea însă un tort senzațional, pentru care am fi îndurat orice. Și aveam de îndurat la aceste mese. Pentru că, după ce alcoolul își făcea efectul, adulții începeau să discute politică. Iar tataia vorbea despre istorie, era cel mai mare fan al lui Ștefan cel Mare. Și al lui Eminescu. Recita până la lacrimi. Ăsta era semnalul pen¬tru mamaia să pitească băutura. Din care însă ea bea pe furiș în cămară. Noi, copiii, făceam efor¬turi serioase să nu râdem, pentru că asta ne-ar fi trimis în dormitor. Râsul nostru ar fi pus pe masă ridicolul situației, ori nimeni nu vrea asta, mai ales de sărbători. Iar pen¬tru noi, pentru copii, toată treaba era nu doar să mâncăm, ci și să stăm „în gura" adulților.

Și mereu se ajungea la politică. Unde începea scandalul între tata și tai- că-su. Și de multe ori așa se termina totul, stricat de politică. Tata îl înjura pe Ceaușescu, vorbea despre libertate, treabă care sigur era raportată, pentru că se auzea în tot blocul cu patru etaje, aflat într-o zonă liniștită din Ploiești. Apoi, după 1990, tata îl înjura pe Iliescu, ceea ce nu mai era o problemă. După ce am crescut, mi-am dat seama că nu era despre politică neapărat, ci despre nevoia unor oameni de a câș¬tiga disputele în care se angajau pentru a avea o părere bună despre ei. Nu contau argumentele, de multe ori nici nu existau, în partea cealaltă a nea¬mului, în familia mamei mele, se discuta avizat despre fotbal, se râdea și toată lumea era mult mai relaxată. Dar nu mergeam acolo de sărbători. în principal, pentru că mama se măritase cu golanul de tata. Care era adeptul politicii de a face urât la băutură. Și pe care nea¬mul lui era cumva obligat să-l suporte.

De ce ne dezbină politica?

Vocea nației #145

Vi s-a întâmplat vreodată să nu puteți lua nici măcar o înghițitură dintr-un fel de mâncare pentru că vi se pare prea sărat, să dați altcuiva să guste, iar acea persoană să spună că mai e nevoie de sare? Același fel de mâncare o să li se pară unora prea dulce, altora prea amar sau prea sărat, în funcție de felul în care și-a dezvoltat fiecare în timp preferințele și de felul în care papilele gustative

preiau aceste preferințe. La fel se întâmplă și atunci când judecăm ceva ca fiind moral sau corect. Mintea noastră moralistă are papile gustative, spune Jonathan Haidt în cartea Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia. Avem papile gustative pentru moralitate. Aceeași acțiune va fi judecată diferit, în funcție de felul în care oamenii și-au dezvoltat în timp aceste papile. Politicienii știu asta, așa că în discursurile lor au întotdeauna grijă să ne servească un „meniu al moralității”.

Haidt zice că avem, de fapt, o fundație de moralitate care se bazează pe 6 piloni:

1. Pilonul grijă / suferință. Ne pasă de refugiați, ne pasă de copiii neajutorați, ne pasă de oamenii bolnavi. Judecăm o acțiune în funcție de suferința pe care o cauzează altor oameni.

2. Pilonul corectitudine / nedreptate. Nu ne plac plagiatorii, nu ne plac cei ce fură bani din fonduri publice. Suntem sensibili la informații care ne

indică dacă cineva are un comportament etic sau nu.

3. Pilonul loialitate / trădare, care s-a dezvoltat în lunga noastră istorie în care am format triburi. Suntem sensibili la mesaje care arată apartenența la grup, patriotism, sacrificiu personal. Vedeți, de pildă, sloganul PSD: „Mândru că sunt român”, sau sloganul AUR: „Dreptate pentru România”.

4. Pilonul autoritate / subversiune, care ne face sensibili la semnalele că cineva ar deține auto¬ritate și se manifestă prin respect pentru auto¬ritatea legitimă și pentru tradiții. De exemplu, dacă vreodată te-ai simțit deranjat de faptul că o persoană mai tânără ți se adresează fără să folosească pronume de politețe, atunci ai acest pilon. La fel și invers, adică dacă îți e greu să te adresezi unei persoane în vârstă folosindu-i direct prenumele, chiar dacă acea persoană te-a rugat să faci asta. Sigur te-ai aflat de multe ori în situația asta. Eu deja mă confrunt cu problema că trebuie să-i rog pe oameni, mai ales pe tineri, să nu mă mai „domnească” atât.

6. Pilonul sanctitate / degradare, care face posibil ca oamenii să se atașeze de obiecte și să le atribuie valori. De exemplu, în India există o cultură a sanctității sau sacralității obiectelor: nu iei cărțile cu tine în baie, nu le lași pe podea, le tratezi cu respect. La fel, corpul e un templu, care nu poate fi contaminat cu activități considerate imorale. Sau cu otrava pe care hipermarketurile ne-o vând pe post de hrană. Sau fast-foodurile. Aici sunt și eu. Nu mi-a păsat vreo 30 de ani din viață ce bag în mine, băgăm cam tot ce prindeam la cât de sărac am fost, acum totul s-a schimbat.

6. Ultimul pilon este cel referitor la libertate / opresiune, care se manifestă prin faptul că vrem să ne unim ca să luptăm pentru libertățile noastre, ne opunem opresorilor. îl vedem manifestân- du-se acum, când cei mai mulți dintre noi, indi¬ferent de ce alte convingeri avem, condamnăm ceea ce se întâmplă în Ucraina. Dar se manifestă și atunci când condamnăm capitalismul și inega¬litățile cărora le dă naștere.

Moralitatea este, deci, o întreagă construcție, care se sprijină pe acești piloni. Fiecare om poartă cu el o con¬strucție diferită, cu mai mulți sau mai puțini dintre acești piloni, unii dintre ei mai subțiri, alții mai groși.

Paul Bloom spunea în cartea Just Babies: The Origirts ofGood and Evil că ne naștem cu înclinații înspre a fi buni, însă că e foarte important cum ne formează apoi mediul în care creștem. Haidt spune că suntem deja dotați cu o moralitate vastă atunci când ne naștem. Cu alte cuvinte, venim pe lume cu toți acești piloni, însă depinde apoi de experiențele noastre de viață care dintre ei devin mai solizi și ajung să sprijine întreaga construcție și care dintre ei se subțiază, unii chiar până la dispariție.

în funcție de locul în care te afli în spectrul politic, adică dacă ești de stânga sau de dreapta, pilonii se vor dezvolta diferit.

în România e puțin mai greu să faci această delimi¬tare stânga - dreapta. în primul rând, pentru că noi nu avem partide reale de stânga. PSD nu are absolut nicio legătură cu ce presupune un partid de stânga. Și apoi și pentru că, în toată lumea, nu doar la noi, partidele au cam început să împrumute idei din tot spectrul politic.

Haidt argumentează că cei mai mulți dintre oameni au bine dezvoltat pilonul grijii și pe cel al corectitudinii. Lucrurile se schimbă, însă, când vine vorba despre pilonii ce țin de loialitate, autoritate sau sanctitate, pe care oamenii de stânga nu îi au deloc.

Anne Applebaum scria în Amurgul democrației că, deși există tot mai multe mișcări care se încadrează în stânga politică, ele nu ajung niciodată acolo unde se iau decizii. în schimb, partidele de extremă dreapta au mai multe șanse. Applebaum identifica mai multe motive, printre care o predispoziție a oamenilor pentru ordine și omogenitate, în special în cazul celor care nu pot să tolereze bine complexitatea lucrurilor.

Haidt vine să închidă perfect cercul explicațiilor pentru care partidele de extremă dreapta sunt atât de răspândite.

în Franța, Le Pen vorbește despre „valori nați¬onale”, despre pericolul globalizării care diluează iden¬titatea națională, despre ieșirea Franței din UE, dar totodată vorbește și despre prețurile prea mari, se adresează în discursurile ei oamenilor care nu trăiesc în Paris, ci la periferia Franței. Cu alte cuvinte, are mesaje care ating mai mulți piloni ai moralității.

în Ungaria, Viktor Orban a câștigat în ciuda unei coaliții formate din șase partide reunite sub numele „Uniți pentru Ungaria”, partide care sperau că, în felul acesta, împreună, ar reuși să obțină mai multe voturi. Această alianță de opoziție a fost formată dintr-un amestec de ideologii - de la foste partide naționaliste, eurosceptice și antiglobaliste, devenite între timp doar „conservatoare”, până la socialiști și verzi. Nu au reușit. Campania lor a fost una de atac personal împotriva lui Orban cu privire la inflație, la refuzul vaccinului Pfizer și preferința

pentru un vaccin rusesc. Doar că nimic din toate acestea nu a ajuns la votantul de rând. De ce? Pentru că nu a atins pilonii moralității.

Haidt redă câteva exemple concrete din Statele Unite, acolo unde lucrurile sunt foarte clare: fie ești repu¬blican, fie ești democrat. Povestește, de pildă, cum în cursa prezidențială din 2005 dintre George Busb, candidatul republican, și John Kerry, candidatul democrat, a remarcat cum democrații nu știu să se conecteze la fundația morală a oamenilor. în timpul unui discurs din campanie, Kerry,

candidatul democrat, ar fi înșiruit greșelile administrației Bush, care candida pentru al doilea mandat. După fiecare frază, Kerry adăuga sloganul: .America poate mai bine." Sloganul nu atingea, însă, niciun pilon al moralității. Să spui că .America poate mai bine" nu atinge nici grija, nici loialitatea, nici corectitudinea, nici autoritatea, nici sanctitatea.

în Franța, sloganul lui Macron a fost: „noi toți", în timp ce sloganul lui Le Pen a fost: „pentru toți francezii". Le Pen a vrut să atingă pilonul loialității.

Un exemplu bun e Obama: un progresist care înțelegea totuși argumentele conservatoare, zice Haidt. în discursurile lui, Obama avea grijă să laude instituția căsă¬toriei, să vorbească despre familia tradițională formată din doi părinți, despre patriotism, declarându-se totodată un „cetățean al lumii" și susținând ideea de „cetățenie globală".

Politicienii care reușesc să atingă întreaga fundație a moralității câștigă. Problema e că oamenii sunt sensibili la piloni diferiți ai acestei fundații de moralitate. Adică vom auzi discursul unui politician și vom „gusta" lucruri diferite cu papilele moralității despre care vorbește Haidt.

Pentru conservatori, nucleul societății este familia; pentru progresiști, nucleul este individul. Pentru progre¬siști, respectarea cu strictețe a tradițiilor culturii în care te-ai născut reprezintă o constrângere a libertății unei persoane de a alege cu privire la propria viață. Pentru conservatori, nerespectarea tradițiilor e văzută ca un potențial motiv pentru dezbinarea familiei. Și progresis¬tul, și conservatorul au în vedere grija pentru ceva, sunt sensibili la pilonul moralității bazat pe grijă. Doar că fiecare îl înțelege, îl manifestă și îl aplică diferit.

Pentru stânga politică, grija înseamnă mai degrabă egalitate de rezultat. Pentru dreapta, grija înseamnă pro-porționali tate, adică ideea că oamenii ar trebui să fie răs-plătiți doar proporțional cu cât contribuie, chiar dacă asta conduce la rezultate inegale. Stânga crede că e incorect ca cei bogați să se tot îmbogățească de pe urma muncii celor săraci și să nu plătească taxe corespunzătoare. Dreapta politică e și ea preocupată de corectitudine, dar în sensul în care apreciază ca fiind incorect să iei bani de la „cei ce muncesc" și să îi dai celor „leneși" sub formă de protecție socială.

Ambele tabere arată un pilon dezvoltat al grijii și corectitudinii, doar că îl manifestă diferit, insistă Haidt.

Obsesia dreptății este starea normală a omului. Vrem să avem dreptate. E o trăsătură intrinsecă a noastră.

Haidt spune că în adolescență își dorea pacea mondială. între timp, însă, își dorește „o lume în care ideologiile opuse sunt menținute într-un echilibru în care sistemele de responsabilizare nu ne lasă să ne facem de cap și în care tot mai puțini oameni cred că scopurile cinstite justifică mijloacele violente. Nu este o dorință foarte romantică, însă e una pe care chiar o putem îndeplini.”

Cu alte cuvinte, e important să dobândim puterea de a ști să identificăm care sunt acele lucruri pe care nu le putem schimba - în acest caz „ideologiile opuse”. Mora¬litatea cu toți pilonii ei, ideile dobândite în timp, cultura, tradițiile, toate acestea dau naștere unor „ideologii opuse”. După ce am stabilit că ele, ideologiile opuse, există, sfatul lui Haidt e să vedem ce putem face pentru ca aceste lucruri imposibil de schimbat să nu ne dăuneze. Să construim „sisteme de responsabilizare care nu ne lasă să ne facem de cap”. Cu alte cuvinte, instituții care au grijă ca liber¬tatea de a avea orice idee vrei tu să nu afecteze liberta¬tea altora de a avea și ei alte idei. La nivel mare, asta ar putea însemna instituții precum ONU, de exemplu, care, în esență, pe o astfel de idee a fost creată acum mai bine de 70 de ani.

La nivel mai mic, de relații între oameni, nu între țări, am putea să admitem că locuim pe o planetă împreună cu miliarde de oameni cu idei diferite. Pentru că avem norocul sau ghinionul să ne naștem în locuri diferite, în familii diferite, cu culturi și tradiții diferite, care ne formează în cel mai mic detaliu. Iar diferențele astea nu justifică mijloacele violente ca să îndeplinim ceea ce fiecare dintre noi consideră a fi un „scop cinstit”.

Da, e greu! Dar recomand cu căldură cartea asta. Poate că argumentele lui Haidt vă ajută într-un fel să dobândiți puterea de a schimba felul în care reacționați în fața opiniilor altor oameni. Poate că vă ajută să vă dați seama că opiniile vin dintr-o structură diferită a pilonilor moralității, pe care e imposibil să o schimbați în cele câteva minute în care interacționați cu o altă persoană, de cele mai multe ori pe platforme sociale.

E nevoie să renunțăm la ură în favoarea înțelegerii. Și poate că e nevoie acum mai mult ca oricând. E nevoie să construim cât mai mult teren comun între ceea ce percepem acum ca fiind noi vs. ei, ca să putem să refacem acel „centru” care acum nu rezistă, cum zice Wheal în Regăsirea sensului. Pentru că lucrurile nu arată bine în jurul nostru pe scena politică. Arată chiar tot mai rău.

Și noi, aici, în România, am cam mers pe sârmă, iar democrația noastră șubredă a rezistat cumva, până acum. Dar ar cam trebui să începem să fim atenți la toate semnele din junii nostru măcar acum, în ultimul ceas. Harta în jurul nostru începe să arate tot mai prost. Iar democra¬ția noastră e prea tânără și prea fragilă ca să reziste de una singură. Avem nevoie să ne îndepărtăm de extreme, să venim înspre un teren comun, să înțelegem că morali¬tatea este de mai multe feluri și să vedem cum facem ca să conciliem toți acești piloni diferiți ai moralității pe care îi avem.

Așa cum zice Haidt în încheierea cărții, suntem cu toții blocați aici pentru o perioadă scurtă de timp. Hai să facem lucrurile să meargă!

XXVI

Am multe probleme la mansardă, multe traume pe care le car cu mine de mic. Pentru că așa am fost noi, decreteii, învă- țați. Chiar dacă am avut o relație excelentă cu ai mei, n-am luat niciodată bătaie și totul se rezolva cu vorba bună, comuni¬carea era inexistentă pe subiecte sensibile. OK, vorbeam despre cum să fim buni, despre de ce nu e bine să furi, să bârfești, să minți, să vorbești urât și așa mai departe. Dar nimic despre cum trebuie să te raportezi la ce simți. Relații? Am ieșit prin clasa a opta cu o fată la film și tata a făcut glume tâmpite și m-a întrebat trei zile dacă mi-am luat limba în gură cu ea, de-mi venea să intru în pământ. Bullying? M-a învățat cum să dau cu pumnul, cum să mă apăr și mi-a spus că doar dacă dau și eu voi scăpa de probleme. Superb!

Nici nu știam până acum vreo 20 de ani că astea se califică pentru a fi numite probleme. De pildă, cât am fost copil, „vedeam mare". Așa spuneam, când mama și tata năvăleau în camera mea, treziți de urletele mele. „Ce-ai pățit?" „Văd mare", spuneam eu. Și eram pus să explic. Ei

bine, puteam să țin ochii într-un anumit fel (am cataractă din naștere la ambii ochi, diagnosticată foarte târziu), astfel încât, în întuneric, lucrurile din jurul meu să pară mai mari decât erau în reali¬tate. Și asta mă îngrozea. Apoi, am știut de când eram foarte mic că voi muri devreme. Și am dus gândul ăsta cu mine, seară de seară, ani, dece¬nii la rând. De-aia nici nu am putut niciodată să pun capul pe pernă și să adorm (nici acum nu pot). Cum am renunțat la televizor în dormitor de ani buni (nu există deci¬zie mai bună pe care o puteți lua pentru odihnă bună), citesc până închid ochii sau ascult vreun podcast (abia aștept să vină luni, ca să ascult un episod nou al lui Huberman). Citind mult, lucrând cu mine enorm, ajungând să și meditez, deși nu prea-mi iese, am reușit să mă mai repar. Nu că nu mă mai gândesc la moarte, la ce rămâne după noi, cred că toți ar trebui s-o facem mai des, ne-ar face mai buni, dar o fac într-un mod con¬structiv, încercând, de la cele mai mărunte până la cele mai grele decizii, să fiu un om bun. Până la urmă, stăm prea puțin pe aici ca să fim niște oameni de rahat.

Tu cum îți trăiești

săptămânile?

Vocea nației #146

Ai 4 ooo de săptămâni de trăit pe această planetă. E adevărul dureros pe care ți-l pune din start în față Oliver Burkeman în cartea 4 ooo de săptămâni. Time mana¬gement pentru muritori. Ai 4 ooo de săptămâni, dacă ești norocos. Ce faci cu ele? Cum le folosești? Unde aloci atenția ta în tot acest timp?

Mare parte din atenție o alocăm în continu¬are muncii. în ciuda previziunilor economistului John Maynard Keynes, expuse în eseul Posibilități economice pentru nepoții noștri, în care spunea că vom ajunge să muncim doar 15 ore pe săptămână, adevărul e că încă muncim la fel de mult ca în urmă cu 100 de ani.

Dar mai există o problemă, pe care Keynes o expune în același eseu, în care afirmă că nu crede că există țară sau popor care să aștepte era timpului liber și a abun¬denței fără spaimă. Pentru că, zice el, ne-am obișnuit să ne chinuim, și nu să ne bucurăm, așa că va fi o problemă teribilă pentru omul de rând, care nu are vreun talent special, să își ocupe timpul, mai ales dacă nu mai e ținut de obiceiurile și convențiile unei societăți tradiționale. Cu alte cuvinte, dacă problemele economice vor fi rezolvate, societățile moderne vor fi lipsite de scopul lor „tradițio¬nal”: munca. Dacă nu vom mai avea nevoie să muncim atât de mult, ne vom confrunta cu o altă problemă: cum să ne trăim viețile cu sens.

Imaginează-ți timpul ca o bandă rulantă, propune Burkeman. Fiecare oră, săptămână, lună sau an repre¬zintă un recipient care ne vine pe această bandă. Banda nu poate fi oprită niciodată. Recipientele vin constant. Responsabilitatea ta este să le umpli cu ceva. Când ai prea multe de făcut, recipientul ți se pare neîncăpător, te simți copleșit. Când recipientul e prea mare și nu ai cu ce să-l umpli, te uiți la el și te plictisești. Dacă reușești să ții pasul cu banda și să găsești activități potrivite fiecărui recipient, o să te simți eficient. Foarte multe dintre recipientele care îți vin pe bandă sunt etichetate cu „timp de lucru”. Acele recipiente nu sunt ale tale, ci sunt ale cuiva care te plătește ca să le umpli timp de opt ore pe zi. Burkeman numește asta „orientare pe timp”. Cu alte cuvinte, ritmul vieții nu se mai naște din sarcinile în sine pe care le avem de înde¬plinit, ci din alinierea la un program standard, pe care îl împărtășim cei mai mulți dintre noi.

Altfel stăteau, însă, lucrurile înainte să existe ceasuri. Exista „orientare pe sarcini”. Oamenii mun¬ceau atât cât aveau de muncit ca să finalizeze ceva. Țăranii medievali mulgeau vacile atunci când trebuiau mulse, se trezeau când se făcea lumină, se culcau când se însera. Tehnologia a schimbat într-un mod profund felul în care înțelegem timpul.

Burkeman nu face apologia întoarcerii în trecut, la o vreme fără ceasuri și fără tehnologie. La fel cum nici oamenii care critică capitalismul și felul în care am ajuns să facem lucrurile nu propun comunismul ca alternativă. Asta e o asociere pe care o fac cei ce nu pot înțelege că există întotdeauna și o a treia variantă, că ne

putem raporta și la viitor, nu doar la trecut. Fără să simtă, deci, nostalgia trecutului, Burkeman crede că ne aflăm astăzi într-o „dictatură a timpului”, în care viața noastră este permanent organizată în funcție de niște unități

imaginare, dublată de o „copleșire existențială”, care vine din faptul că lumea modernă ne oferă un flux constant de lucruri care trebuie făcute.

Timpul nu mai este doar mediul în care viața se desfășoară. Timpul e ceva ce folosim, ca pe o resursă. Când ai prea multe de făcut, simți că e ceva în neregulă cu felul în care tu folosești timpul, nicidecum că tot ceea ce ți se cere este nerezonabil, că sunt mult prea multe de făcut pentru viața limitată pe care o avem cu toții.

într-o discuție pe care am avut-o la Cafeneaua nației cu Comeliu Ionescu de la Banometru, discuție pe care o găsiți pe canalul nostru de YouTube, Comeliu zicea că ar trebui să ne gândim la banii pe care îi cheltuim pe ceva ca la o parte din „viața noastră lucrătoare”. De câte ori cumpărăm ceva, să ne gândim câte ore din viața lucră¬toare dăm pe acel produs. Am putea face un calcul similar și în privința celor 4 000 de săptămâni. Cât din viața noastră consumăm pentru fiecare dintre activitățile de zi cu zi? Cât din viața noastră consumăm pe rețelele sociale, de pildă?

Folosiți-vă cu sens timpul rămas! Decideți, cu intenție, ce merită atenția voastră și ce trebuie să ignorați. Și decideți mai des să ignorați.

E foarte important și totodată foarte ciudat că nu credem asta până foarte târziu, când e deja greu spre imposibil să mai facem schimbările care să ne ajute să ne bucurăm de o viață bună, cum o numește Cristian Iftode, în cartea despre care am vorbit chiar cu autorul, la Cafeneaua nației.

xxvn

După ce am adunat la un loc un trib virtual, construit în jurul valorilor promovate de emisiunea Starea nației, cu toți banii pe care i-am făcut am creat un loc, Cafeneaua nației, în care oamenii să fie împreună. Apoi, după trei ani, cu banii adunați am făcut Cafeneaua pe roți, cu care deja ne găsiți prin țară, mulți dintre voi așa ajungeți să vă vedeți cu mine. Și-acum, cu banii pe care încă nu-i avem, dar pe care am început să-i strângem de la oameni care înțeleg necesitatea a ceea ce vrem, mai amenajăm un astfel de loc, care să-i adune pe oameni împreună. Un teatru, un centru cultural, de fapt, care include două scene, una la interior și una la exterior (unde se va juca, se va dansa, se va cânta, se va vorbi, se va înregistra emisiunea Starea nației), o bibliotecă mult mai mare decât ce avem acum, cu posibilitatea de a cumpăra cărțile pe care le vom așeza pe domenii și pe grad de dificultate, spații de lucru, de expoziție, workshopuri, cafenea, restaurant vegetarian etc. Facem asta deși toate datele economice construite pe logica profitului sunt împotrivă, așa cum s-a întâmplat și cu studioul pentru emisiune și dotarea lui, și cu cafeneaua din Ploiești, unde nimeni nu ne dădea șanse de supraviețuire cu un restaurant vegetarian și cafea de specialitate prăjită în propria prăjitorie. Dar când nu profitul este scopul, vezi lumea cu totul altfel și posibilitățile sunt nenumărate.

Din arhitectura orașelor noastre lipsesc locurile care să-i aducă pe oameni cu adevărat împreună. Și nu mă refer aici doar la terenuri de sport și parcuri, de pildă. Și astea lipsesc. Mă refer la locurile în care mergi să te întâlnești cu alți oameni și să înveți ceva sau pur și simplu să porți conversații cu sens, pentru a lega apoi relații cu sens. îi spuneam lui Robert cu puțin înainte de a termina acest ultim text pentru carte că trebuie să meargă în alte locuri decât la mall și în club dacă vrea să întâlnească altfel de persoane cu care să lege relații, prietenii. Și după o analiză sumară am ajuns împreună la concluzia că sunt prea puține astfel de locuri și destul de greu de accesat pentru cineva cu un program atât de încărcat ca al lui. în aceste condiții, amenajarea lor devine ceva ce trebuie să facem pentru copiii noștri și apoi pentru copiii lor.

Și azi, când nu mai trebuie să lupt pentru propria supraviețuire, pentru a avea ce pune pe masă familiei mele mâine, mi se pare important să lupt pentru asta: locuri care să-i aducă pe oameni împreună. Locuri și oameni care să pornească activități care să-i formeze pe copii, să-i ajute pe cei care au nevoie, să-i echipeze cu valorile și abilitățile necesare pentru a putea să se descurce în această lume. O lume în care până și cei mai conectați dintre noi se simt singuri. Oamenii au început să fie din ce în ce mai preocupați de sănătatea lor. Pentru a rămâne întregi la minte, trebuie să fim preocupați mai mult și de relațiile noastre. Ar însemna enorm pentru mine dacă după acest capitol ai lăsa cartea și ți-ai suna prietenii cu care nu te-ai mai văzut de ceva timp, pentru că și tu, și ei ați considerat că n-aveți timp să vă organizați. Pentru că, nu uita, noi, oamenii, nu putem fi insule. Să-ți fie bine!

Reteta fericirii

Vocea nației #149

Ce anume face o viață să fie bună? Ce anume ne aduce fericirea? Dacă credeți că e vorba despre faimă și bani, nu sunteți singurii, foarte multă lume caută așa ceva. Dar există un cercetător care ar spune că greșiți complet. Sigur, îl puteți contrazice, doar că va fi greu să adunați suficiente argumente ca să câștigați dezbate¬rea asta, pentru că el se bazează pe date obținute într-o perioadă de peste 80 de ani.

Robert Waldinger e cercetătorul care conduce în prezent Studiul dezvoltării adulților, un studiu care a început în 1938 și a implicat sute de oameni. Din această cantitate enormă de informații, cercetătorii au aflat ce anume aduce cea mai mare fericire în viața oamenilor, ce anume aduce cea mai mare stare de bine și ce contribuie cel mai mult la longevitate. Dar înainte să vă spun care sunt concluziile acestui studiu, o să vă spun mai întâi care sunt cauzele pentru care nu suntem fericiți, așa cum sunt descrise de Johann Hari în cartea Legături pierdute. Cauze reale ale depresiei și soluții surprinzătoare.

Hari scrie despre depresie folosind ca punct de plecare experiența lui proprie. încă de când era ado¬lescent, a luat tratament pentru depresie. La început, avea nevoie de o doză mică, ce îl făcea să se simtă bine. Apoi simptomele reveneau. Medicul îi creștea doza. Totul era bine o perioadă, iar apoi toată povestea se repeta. Hari se îngrășase foarte tare și transpira foarte mult, dar părea un preț mic de plătit pentru o viață fără tristețe. Era convins că asta e calea normală și de altfel singura.

După ce a devenit jurnalist, a început să scrie despre asta, să convingă și alți oameni, să le spună cât de minunat e acest remediu, cel al medicamentelor. Devenise cel mai mare susținător al antidepresivelor, zice el. însă medicamentele au încetat să mai funcțio¬neze în cazul lui. Era în continuare un om deprimat, anxios, ceva nu funcționa în tratamentul lui. Nu era singurul aflat în situația asta, tot mai mulți oameni în jurul lui treceau prin situații similare.

Ca să afle de ce se întâmplă asta, Hari a plecat într-o călătorie de trei ani în jurul lumii, în care a luat sute de interviuri. A vorbit cu oameni de știință, cu oameni care au trecut prin depresie și anxietate și cu oameni care au depășit această stare. Rezultatul acestei călătorii este cartea Legături pierdute, din care se desprinde o concluzie mare: depresia și anxietatea nu sunt rezultatul funcționării greșite a creierului, ci rezultatul funcționării greșite a vieții.

Hari a descoperit nouă cauze demonstrate ale depresiei și anxietății. La baza lor stă deconectarea: deconectarea de o muncă plină de sens, de valorile importante, de traumele copilăriei, de poziția socială și de respect, de lumea reală, de un viitor sigur, de natură, însă, mai presus de toate, deconectarea de oameni.

Așa cum scrie și Jonathan Haidt în cartea Mintea moralistă, fericirea nu vine din interiorul tău, ci vine din conectarea ta cu altceva sau cu altcineva. Fericirea vine din legătura dintre tine și alții, dintre tine și munca ta, dintre tine și ceva mai mare decât tine.

Johann Hari identifică un alt tip de antidepresiv în locul pastilelor: reconectarea.

Reconectarea cu oamenii este și una dintre marile concluzii ale Studiului dezvoltării adulților. Alte concluzii: oamenii fericiți știu când să renunțe. Oamenii fericiți își dau seama devreme că viața e scurtă și că trebuie să se preocupe mai mult de ceea ce le aduce fericire în prezent și mai puțin de lucrurile rele care li s-au întâmplat în trecut. Oamenii fericiți nu fumează și nu beau alcool. Oamenii fericiți sunt activi, fac sport.

„Să ai grijă de corpul tău e important, dar să te ocupi de relațiile tale cu alți oameni este tot o formă de a avea grijă de tine. Asta, cred, e revelația”, spune Waldinger, cercetătorul care a condus acest studiu.

Oamenii care au legături bune cu familia, cu prietenii, cu vecinii, cu o comunitate, de orice fel ar fi ea, sunt mai fericiți, mai sănătoși și trăiesc mai mult decât oamenii izolați. Legăturile cu sens contribuie la scăderea nemulțumirilor legate de viață, amână declinul psihic și pe cel fizic și sunt un indiciu mai bun pentru o viață fericită decât statutul social, inteligența sau chiar genele. Tot Jonathan Haidt spune în Mintea moralistă că genele sau trăsăturile genetice sunt „organizate în anticiparea experienței”. Cu alte cuvinte, oamenii pot avea o predispoziție pentru anumite comportamente, însă ele se vor manifesta doar dacă mediul înconjurător permite, facilitează sau influențează această predispo¬ziție. Iar acest studiu despre fericire confirmă această idee. Rolul

geneticii în longevitate s-a dovedit mai puțin important decât nivelul de mulțumire cu privire la relațiile pe care oamenii le au la mijlocul vieții.

„Când am pus la un loc toate informațiile pe care le aveam despre ei la vârsta de 50 de ani, nu nivelul de colesterol de la mijlocul vieții a prezis cum vor îmbătrâni”, zice Waldinger despre oamenii implicați în

studiu. „Ceea ce a prezis cum vor îmbătrâni a fost cât de satisfacuți erau de relațiile lor”, continuă el. „Oamenii care aveau relații bune la vârsta de 50 de ani au fost cei mai sănătoși la 80.”

Relațiile bune, relațiile cu sens nu doar că ne pro-tejează corpul, ci ne protejează și creierul. Persoanele de 80 de ani din acest studiu care se aflau în relații sănătoase nu prezentau semne de început de demență sau de pierdere a memoriei la fel ca oamenii singuri.

Dacă e atât de clar că de asta avem nevoie, de oameni în jurul nostru, oare de ce e așa de greu să ținem minte asta și să facem tot ce putem ca să ne asigurăm că avem grijă de relațiile noastre? E adevărat că nu ne prea ajută infrastructura din jur, așa cum zicea și Noreena Hertz în Secolul singurătății. Și cu toate astea, soluțiile la nivel individual sunt infinite, zice Waldinger. Poți să înlocuiești timpul petrecut în fața ecranului cu timp petrecut cu oameni. Poți să suni acel prieten cu care ai avut cine știe ce dispută și să vă împăcați. Eu am câteva conflicte de ani buni cu niște oameni. Conflicte vechi, multe dintre răni s-au vindecat, cu unii nici nu mai știu exact de la ce m-am luat. Și mi-am propus asta: când o să îi văd prima dată, o să îi salut, o să le strâng mâna și-o să-i întreb cum o mai duc, dacă sunt OK, dându-le de înțeles că am trecut peste tot ce-a fost. Eu de acum zece ani aș fi preferat să mor înainte de a face așa ceva. Și am reușit anul acesta să dau mâna cu patru astfel de oameni, cu care am și râs despre motivele pentru care eram pur și simplu la cuțite. E o eliberare fantastică, să lași tot ce e rău să iasă pur și simplu din tine și să nu mai ai decât dragoste pentru ceilalți. Nu e ușor, încă am multe probleme, dar sunt pe acest drum.

Poți să faci loc oamenilor sa apară în viața ta, dacă faci voluntariat, dacă te înscrii la un curs. Ideea e să mergi în acele locuri unde sunt și alți oameni și

unde există șansa să legi conexiuni. Știu că poate sună prea simplu, prea ciudat sau chiar inconfortabil după o anumită vârstă. Dar nu ar trebui să fie. Sunt foarte mulți oameni care reușesc să lege conexiuni frumoase, indiferent de vârstă, doar pentru că s-au expus la niște activități noi, pentru că au făcut lucruri împreună cu alți oameni.

Cuvântul-cheie este: „împreună”.

Să încheiem cu ce putem

face împreună

(parte din Vocea nației #128, Ce poți tu să faci)

De multe ori vorbim despre lucruri și idei mari la podcastul Vocea nației. Și chiar dacă cei mai mulți dintre noi sunt de acord cu ele, rămânem cu întreba¬rea: „OK, și eu ce pot să fac de unul singur sau de una singură?” Apare sentimentul de zădărnicie, despre care am povestit cu Oana Gheorghiu și Carmen Uscatu, într-o discuție la Cafeneaua nației, pe care o găsiți pe contul nostru de YouTube. S-a conturat o idee în discuția noastră: prinzi curaj dacă mai ai câțiva oameni ca tine în jur. Oana și Carmen au povestit că nu le cunoștea nimeni atunci când au început proiectul Dăruiește viață, se cunoșteau doar una pe alta. Uneori e suficient să mai ai lângă tine chiar și un singur om care să creadă în aceeași idee sau care să vrea să muncească cu tine înspre o direcție comună. De acolo poate să înceapă tot. Am rămas cu o idee foarte bună după discuția noastră de la Cafenea: lucrurile se schimbă doar cu viteza cu care, noi, cei ce avem posibilitatea, ne implicăm să schimbăm ceva în jurul nostru. Căutați discuția noastră pe YouTube dacă nu ați văzut-o încă, o să vă placă.

Mai e ceva ce spun oamenii cu care vorbesc, oameni care au reușit să facă bine. Nimeni nu afirmă că a reușit să facă ceva de unul singur sau de una singură. Aproape toți oamenii vorbesc despre cum colaborarea este esențială, despre cât de importante sunt comunită¬țile unite, despre cât de important e să bați la ușa altor oameni (uneori în sens metaforic, alteori pe bune), să întrebi, să scrii, să suni, să iei legătura cu cei ce ar putea să se implice în problema pe care vrei să o rezolvi. Da, o să te lovești de refuzuri și o să fii ignorat, dar care e cel mai rău lucru care se poate întâmpla dacă încerci? O să fii respins? Așa, și? Eu am fost respins la început, când am decis că vreau să o iau pe drumul ăsta, de nu m-am văzut. M-a respins Călinescu, la Chestiunea zilei, m-au respins cei de la ProFM, unde am dat probe pentru știri. Da, te simți prost, descurajat, plângi, eu am plâns mult, te oftici. Apoi, crești, înveți, evoluezi. Și încerci din nou.

Schimbarea chiar e posibilă, cu toată dezamă¬girea asta pe care o simțim uneori. Poate că unele dintre ideile despre care am scris aici par niște utopii. Dar realitatea ne arată că oamenii au mai făcut de-a lungul timpului schimbări majore în felul în care s-au organizat în societăți.

Schimbările mari, vizibile, cele despre care citim acum în cărți și povestim la podcastul Vocea nației, s-au întins pe niște sute de ani. Dar toate s-au întâmplat pentru că, la nivel individual, niște oameni, care deseori au rămas invizibili, au decis să se strângă unii cu alții, zi de zi, și să schimbe niște lucruri. împreună!

Bibliografie

Bucla cunoașterii.

Ce urmează după capitalism?

The WorldAfter Capital, Albert Wenger, https:// worldaftercapital.org/.

„In Crisis, Europeans Support Radical Positions. Climate Change and Social Welfare issues most salient”, Timothy Garton Ash & Antonia Zimmermann, 6 mai 2020, https://eupinions.eu/de/text/ in-crisis-europeans-support-radical-positions.

Ocuparea forței de muncă, afaceri sociale și incluziune, Română - ajutorai social, https://ec.europa.eu/social/main. jsp?catId=1126&langId=ro&intPageId=4756.

Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului, Actele necesare pentru întocmirea dosarului de ajutor social, http://www.dgaspc-sectorah.ro/UPLO AD/vmg/Lista%2oActe.pdf.

Agenția Națională pentru Plăți și Inspecție Socială, Anexa nr. 1 la normele metodologice, Cerere - Declarație pe propria răspundere pentru acordarea unor drepturi de asistență socială,

http://www.dgaspc-sectorull.ro/UPLOAD/vmg/ cerere.pdf.

Alaska Permanent Fund Corporation, https://apfc.org/. „The Labor Market Impacts of Universal and

Permanent Cash Transfers: Evidence from the Alaska Permanent Fund”, Damon Jones, Ioana Marinescu, Februarie 2018, https://www.nber. org/system/files/working._papers/w243i2/ w24312.pdf.

„Stockton Economic Empowerment Demonstration, Preliminary Analysis: SEED’s First Year”, Dr. Stacia West, Dr. Amy Castro Baker, Sukhi Samra, Erin Coltrera, https://statici.squarespace. com/static/6o39d6i2bi7do55caci4o7of/t/6o5o 294ai212aa4ofdaf773a/i615866i8789O/SEED_ Preliminary+Analysis-SEEDs+First+Year_ Final+Report_Individual+Pages+. pdf.

„California Program Giving $500 No-Strings-Attached Stipends Pays Off, Study Finds”, Rachel Treisman, 4 martie 2021, https://www.npr. org/2021/03/04/973653719/california-program- giving-500-no-strings-attached-stipends-pays- off-study-finds.

„No Strings Attached: The Behavioural Effects of U.S. Unconditional Cash Transfers Programs”, Ioana Marinescu, Februarie 2018, https://www.nber. org/papers/w24337.

Și totuși, la ce suntem atenți?

The WorldAfter Capital, Albert Wenger, https:// worldaftercapital.org/.

How to Make the World Add Up, Tim Harford, Editura The Bridge Street Press, 2020.

„The 50-Year Newspaper”, Stacey Vanek Smith, Cardiff Garcia, Decembrie 2017, https://www.npr. org/sections/money/2017/12/29/574666409/ the-50-year-newspaper.

Tu cum decizi ce e corect?

Justice: What’s the Right Thing to Do, Michael Sandei, Editura Penguin Books Ltd., 2010.

„Justice with Michael Sandei”, Harvard

University, https://www.youtube.com/ playlist?list=PL3oCi3C9iCFFEFEA6.

„Social Inequalities Explained in a $100 Race”, https://www.youtube.com/ watch?v=4K5fbQl-zps&t=n6s.

Ne naștem buni sau răi?

Stanford Prison Experiment, https://www.prisonexp. org/gallery.

„Rethinking the nature of cruelty: The role of identity leadership in the Stanford Prison Experiment”, S. Alexander Haslam, Stephen Reicher, Jay J Van Bavel, 2018, https://psyarxiv.com/b7crx.

„Philip Zimbardo defends the Stanford Prison Experiment, his inost famous work”, Brian Resnick, https://www.vox.com/

Science-and-health/2018/6/28/17509470/ stanford-prison-experiment-zimbardo-interview.

Homo Sapiens. O istorie plină de speranță, Rutger Bregman, Editura Litera, 2020.

„WWI’s Christmas Truce: When Fighting Paused for the Holiday”, A.J. Baime, Volker Janssen, https:// www.history.com/topics/christmas-truce-i914- world-war-i-soldier-accounts.

Mintea Moralistă. De ce ne dezbină politica și religia?, Jonathan Haidt, Editura Humanitas, 2016.

Just Babies: The Origins of Good and Evil, Paul Bloom, Crown Publishers, 2013.

Puterea gândurilor negative.

Prea bun ca să fii ignorat

Ghidul astronautului pentru viața pe Pământ, Chris Hadfield, Editura Nemira, 2015.

Prea bun ca să fii ignorat, Cal Newport, Editura Act și Politon, 2022.

„Steve Jobs’ 2005 Stanford Commencement Address”, Stanford, https://www.youtube.com/ watch?v=UF8uR6Z6KLc.

Orbii pandemiei

Idei rebele. Puterea gândirii diverse, Matthew Syed, Editura Publica, 2021.

Excepționalii, Malcolm Gladwell, Editura Publica, 2009.

„Stanislav Petrov: The man who may have saved the world”, Pavel Aksenov, https://www.bbc.com/ news/world-europe-24280831.

Revenirea la mai bine

I

„After the Pandemic, We Can’t Go Back to Sleep”, David Graeber, https://jacobin.com/2o21/o3/ david-graeber-posthumous-essay-pandemic.

Bullshit Jobs. The Rise ofPointless Work and What We can DoAboutlt, David Graeber, Penguin Books Ltd., 2019.

„Economic Possibilities for our Grandchildren (1930)”, John Maynard Keynes, http://www.econ.yale. edu/smith/econn6a/keynesi.pdf.

„The Research is Clear: Long Hours Backfire for People and for Companies”, Sarah Green Carmichael, https://hbr.0rg/2015/08/the-research-is- clear-long-hours-backfire-for-people-and-for- companies.

„Notifications Off! The Distraction-Free Benefits of Five-Hour Work Days”, Michaela Haas, https://reasonstobecheerful.world/ five-hour-work-day-benefits /.

„The Productivity of Working Hours”, John Pencavel, Stanford University and IZA, https://docs.iza. org/dp8i29.pdf.

„Nearly half of employees worldwide could do their jobs in 5 hours or fewer each day”, Neil Franklin, https://workplaceinsight.net/nearly-half-of- employeeS-WOrldwide-COuld-do-their-jobs-in-5- hours-or-less-each-day/.

„It’s Time to Embrace Slow Productivity”, Cal Newport, https://www. newyorker.com/culture/office-space / its-time-to-embrace-slow-productivity.

„Dreptul de a se deconecta” trebuie să devină un drept fundamental la nivelul UE, Parlamentul European, https://www.europarl.europa.eu/ news/ro/press-room/2O2ioii4lPR956i8/ dreptul-de-a-se-deconecta-trebuie-sa-devina-un- drept-fundamental-in-ue.

„Kill the 5-day Work Week”, Joe Pinsker, https:// www.theatlantic.com/family/archive/2021/06/ four-day-workweek/619222/.

Cele mai mari cinci regrete ale persoanelor aflate în pragul morții, Bronnie Ware, Editura Adevăr Divin, 2014.

Elogiul inactivității, Bertrand Russel, Editura Vellant, 2017.

De fapt, de ce muncim?

Omul, în căutarea sensului vieții, Viktor Frankl, Editura Vellant, 2018.

Munca. O istorie a modului în care ne petrecem timpul, James Suzman, Editura Publica, 2021.

începe cu-. De ce? Cum ne inspiră marii lideri astfel încât să trecem la acțiune, Simon Sinek, Editura Publica, 2018.

Homo Sapiens. O istorie plină de speranță, Rutger Bregman, Editura Litera, 2020.

Bullshit Jobs. The Rise ofPointless Work arid What We cart Do About It, David Graeber, Penguin Books Ltd., 2019.

Cod roșu pentru umanitate

„Japan swelters in its worst heatwave ever recorded”, https://www.bbc.com/news/ world-asia-61976937.

„UK temperature tops 40C for first time ever breaking record three times in one day”, Saphora Smita, https://www.independent.co.uk/climate-change/ news/heatwave-record-temperature-hottest-day- weather-b2126470 .html.

Secretary-General Calls Latest IPCC Climate Report „Code Red for Humanity”, Stressing „Irrefutable” Evidence of Human Influence, https://press. un.org/en/2O2i/sgsm2o847.doc.htm.

IPCC Sixth Assessment Report, Working Group 1: The Physical Science Basis, https://www.ipcc.ch/ report/ar6/wgi/.

The Good Ancestor. How to Think Long Term in a Short-Term World, Roman Krznaric, Editura Ebury Publishing, 2021.

Despre dansul nuclear al lui Puțin. Și cum

lăsăm copii mai buni pe o planetă bună

Școli creative. Revoluția de la bază a învățământului, Ken Robinson, Lou Aronica, Editura Publica, 2015.

„Thank you Vasili Arkhipov, the man who stopped nuclear war, Edward Wilson”, https://www. theguardian.com/commentisfree/2o12/oct/27/ vasili-arkhipov-stopped-nuclear-war.

„A Noble Laureate Who’s Got Game”, Michael Kinsley, https: //www.washingtonpost.com / archive/ opinions/2005/10/12/a-nobel-laureate-whos-got-game/8229a4c6-cf89-4Ob9-b7o8- i6a5bc8b667e/.

„Nuclear Weapons”, https://www.un.org/ disarmament/wmd/nuclear/.

„Hiroshima and Nagasaki: 75°’ anniversary of atomic bombings”, https://www.bbc.com/news/ in-pictures-53648572.

„Status of World Nuclear Forces”, https:// fas.org/issues/nuclear-weapons / status-world-nuclear-forces /.

„Nuclear Weapons”, Max Roser, Bastian Herre, Joe Hasell, https://ourworldindata.org/ nuclear-weapons.

The SAGE Encyclopedia ofPolitical Behavior, Stability-instability Paradox, S. Paul Kapur, Sage Publications Inc., 2017, https://nps. edu/documents/105858948/106279825/ Kapur_Sage%2O Encyclopedia_Stability-Instability_OCti7.

„Internațional Day for the Total Elimination of Nuclear Weapons”, https://www.un.org/en/observances/ nuclear-weapons-elimination-day.

„No paradox here? Improving the theory and testing of the nuclear stability-instability paradox with synthetic counterfactuals”, Francesco Bailo, Benjamin E. Goldsmith, https://www. researchgate.net/publication/354O75754_No_ paradox_here_Improving_theory_and_testing_

of_the_nuclear_stability-instability_paradox_ with_synthetic_counterfactuals.

„Megatons to Megawatts”, https://www. centrusenergy.com/who-we-are/history/ megatons-to7-megawatts/.

Prostul norocos și săracul ghinionist

Păcălit de hazard. Rolul ascuns al norocului în viață și în economie, Nassim Nicholas Taleb, Editura Curtea Veche, 2019.

„Promoting versatile vaccine development for emerging pandemics”, Joshua T. Monrad, Jonas B. Sandbrink, Neil G. Cherian, https://www.nature. com/articles/s4i54i-O2i-oo29O-y.

„How mRNA Technology Could Change the World”, https://www.theatlantic.com/ideas/ archive/ 2021/03/how-mrna-technology-could-change-world/618431/.

„Delivering the people’s vaccine: challenges and proposals for the biopharmaceutical innovation system”, Els Torreele, Mariana Mazzucato, Henry Lishi Li, https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/public-purpose/files/iipp-pbi2_ delivering-the-peoples-vaccine_final.pdf.

Despre zgomot. Cum îl controlăm

pentru a lua decizii mai bune

Gândire rapidă, gândire lentă, Daniel Kahneman, Editura Publica, 2012.

Noise. Un defect al judecății umane, Daniel Kahneman, Olivier Sibony, Cass R. Sunstein, Editura Vellant, 2021.

Daniel Kahneman on Why Our Judgement is Flawed - and Wliat to Do About it, https://freakonomics. com/podcast/daniel-kahneman-on-why-our- judgment-is-flawed-and-what-to-do-about-it- people-i-mostly-admire-ep-27/.

Când. Secretele științifice ale momentului perfect, Daniel Pink, Editura Publica, 2018.

Superprognoze. Arta și știința predicției, Philip E. Tetlock, Dan Gardner, Editura Litera, 2016.

„Clouds make nerds look good: Filed evidence of the impact of incidental factors on decision making", Uri Simonsohn, Journal ofBehavioral Decision Making, 2007.

„Forensic Science: Last Week Tonight with John Oliver (HBO)", LastWeek Tonight, https://www. youtube.com/watch?v=ScmJvmzDcGo.

„Online translators are sexist - here's how we gave them a little gender sensitivity training", Stefanie Ullmann, Danielle Saunders, https:// theconversation.com/online-translators-are- sexist-heres-how-we-gave-them-a-little-gender- sensitivity-training-157846.

.Artificial intelligence could reinforce society's gender equality problems", Bettina Biichell, https:// theconversation.com/artificial-intelligence- could-reinforce-societys-gender-equality- problems-92631.

Another Now, Yanis Varoufakis, Editura Vintage, 2021.

Spune-mi cine ești, ca să-ți spun

cum poți fi dezinformat

How to Make the World Add Up, Tim Harford, Editura The Bridge Street Press, 2021.

Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia?, Jonathan Haidt, Editura Humanitas, 2016.

„How Big Oii aud Big Tobacco get respected scientists to lie for them", Julia Beluz, https://www.vox. corn/2015/3/21/8267049/merchants-of-doubt.

Mentalitate de cercetaș

Mentalitatea de cercetaș. De ce unii văd lucrurile limpede, iar alții, nu, Julia Galef, Editura Publica, 2021.

Cum ajungem la bunăstare?

Paradoxul prosperității, Clayton Christensen, Efosa Ojomo, Karen Dillon, Editura Publica, 2020.

Economie utilă pentru vremuri dificile, Abhijit Baneijee, Esther Duflo, Editura Litera, 2021.

Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty, Abhijit Banerjee, Esther Duflo, Penguin Books Ltd., 2012.

Gogoașa creșterii economice

Doughnut Economics. Severi Ways to Think Like a 2ist-Century Economist, Kate Raworth, Random House, 2018.

„Why you should care about unpaid care work”, Jorge Moreira da Silva, https://oecd- development-matters.org/2oi9/o3/18/ why-you-should-care-about-unpaid-care-work/.

„Turning the ideas of Doughnut Economics into action”, https://doughnuteconomics.org/.

Creșterea care ucide.

Mai mult = mai puțin

Less is More: How Degrowth Will Save The World, Jason Hickel, Windmill Books, 2021.

„Pre-Peeled Bananas Incur the Wrath of Humanity”, Terri Pous, https://newsfeed.time.

corn/ 2012/09/26/pre-peeled-bananas-incur-the- wrath-of-humanity/.

Out of The Wreckage. A New Politicsfor an Age of Crisis, George Monbiot, Verso Books, 2018.

„Earth Overshoot Day”, https://www.overshootday. org/newsroom/past-earth-overshoot-days/.

„A Good Life For AII Within Planetary Boundaries”, https://goodlife.leeds.ac.uk/.

„The social shortfall and ecological overshoot of nations”, Andrew L. Fanning, Daniel W. O’Neil, Jason Hickel, Nicolas Roux, https://www.nature. com/articles/s4i893-O2i-oo799-z.

Cum schimbăm capitalismul?

Missiort Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism, Mariana Mazzucato, Penguin Books Ltd., 2021.

„Space Food”, https://spinoff.nasa.gov/node/9531.

„Trace Space Back to You. Have you ever wondered how space exploration and research impact your daily life?”, https: / /homeandcity .nasa.gov/.

„Mission-oriented research & innovation in the European Union. A problem-solving approach to fuel innovation-led growth”, Publications Office of the European Union, https://op.europa.eu/

en/publication-detail/-/publication/5b28ndi- i6be-lle8-9253-oiaa75ed7ial/ language-en.

Horizon Europe. Următorul program de investiții al UE pentru cercetare și inovare (2021-2027), https:// ec.europa.eu/info/sites/default/files/research_ and_innovation / strategy_on_research_and_ innovation/presentations/horizon_europe_jro._ investim_pentru_a_ne__modela_viitorul.pdf.

EU Missions in Horizon Europe, European Commission, https://ec.europa.eu/info/research- and-innovation/funding/funding-opportunities/ funding-programmes-and-open-calls/ horizon-europe/eu-missions-horizon-europe_en.

„A mission-oriented framework for the Scottish Național Investment Bank", UCL Institute for Innovation and Public Purpose, https:// www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/ publications/2019/mar/mission-oriented- framework-scottish-national-investment-bank.

„IIPP to advise the Italian government on industrial strategy for economic recovery post COVID-19", UCL Institute for Innovation and Public Purpose, https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/ news/2020/apr/iipp-advise-italian-government- industrial-strategy-economic-recovery-post- covid-19.

Statul antreprenorial.

Sau cum reparăm capitalismul?

The Entrepreneurial State. Debunking Public vs. Private Sector Myths, Mariana Mazzucato, Penguin Books Ltd., 2018.

Mitul deficitului. De unde vin, de fapt, banii

și de ce nu îi avem

The Deficit Myth: Modern Monetary Theory and The Birth of the People's Economy, Stephanie Kelton, John Murray Press, 2020.

„Key facts about Americans and guns", Katherine Schaeffer, Pew Research Center, https:// www.pewresearch.org/ fact-tank/ 2021/09/13/ key-facts-about-americans-and-guns/.

.Atitudini și valori de tip progresist în România", Gabriel Bădescu, Sorin Gog, Claudiu Tufiș, Friedrich Ebert Stiftung, 2022, https://library.fes. de/pdf-files/bueros/bukarest/19247.pdf.

The Chairman Part I, In a rare interview with a sitting Federal Reserve chairman the first in 20 years Ben Bernanke tells Scott Pelley what went wrong with America's financial system, CBS, https://www.youtube.com/ watch? v=odPfHY4ekHA&t-487s.

„Alan Greenspan Answers Paul Ryan”, https:// www.c-span.org/video/Pc4923562/user-clip- alan-greenspan-answers-paul-iyan&utm_ source=substack&utm_medium=email.

Rewriting the Rules of the European Economy, Joseph E. Stiglitz, WW Norton & Co, 2020.

Taxe sau furci

„In tax we trust”, https://www.intaxwetrust.org/.

Ce ne datorăm unii altora. Un nou contract social pentru o lume mai bună, Minouche Shafik, Editura Litera, 2022.

„Inequality Kills: The unparalleled action needed to combat unprecedented inequality in the wake of COVID-19”, Oxfam Briefing Paper - January 2022, https://oxfamilibrary.openrepository.com/ bitstream/handle/10546/621341/bp-inequality- kills-170122-en.pdf.

„Caregiving in Crisis: Gender Inequality in paid and unpaid work during COVID-19”, OECD, https:// read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=H22_H22Oi9-pxf57r6v6k&title=Caregiving-in-crisis-Gender- inequality-in-paid-and-unpaid-work-during- COVID-19.

„COVID-19 and its economic impact on women and women’s poverty, Insights from 5 European Countries”, Paola Profeta, Ximena Calo, Roberto Occhiuzzi, https://www.europarl.europa. eu/RegData/etudes/STUD/2021/693183/ IPOL_STU(2O2i)693i83_EN.pdf.

Amurgul democrației

Amurgul democrației. Seducătoarea atracție a autoritarismului, Anne Applebaum, Editura Litera, 2021.

„In Crisis, Europeans Support Radical Positions. Climate Change and Social Welfare issues most salient”, Timothy Garton Ash & Antonia Zimmermann, 6 mai

2020. https://eupinions.eu/de/text/ in-crisis-europeans-support-radical-positions.

„The World After Capital”, Albert Wenger, https:// worldaftercapital.org/.

Alegerea. Acceptă cu bucurie posibilul, Edith Eva Eger, Editura Pandora M, 2021.

Drumul spre nelibertate. Rusia, Europa, America, Timothy Snyder, Editura Trei, 2021.

Raport privind ajutorul social (venit minim garantat), luna de raportare: decembrie 2021, Agenția Națională pentru Plăți și Inspecție Socială, https://www.mmanpis.ro/dli/decembrie.2021/ VMG_Decembrie_2021.pdf.

Secolul singurătății. O pledoarie pentru relațiile interumane, Noreena Hertz, Editura Humanitas,

2021.

Regăsirea sensului

Regăsirea sensului, Jamie Wheal, Editura Publica,

2022.

Factfulness. Zece motive pentru care interpretăm greșit lumea și de ce lucrurile stau mai bine decât

crezi, Anna Rosling Ronnlund, Hans Rosling, Ola Rosling, Editura Publica, 2018.

„A letter to Steven Pinker (and Bill Gates, for that rnatter) about global poverty”, Jason Hickel, https://www.jas0nhickel.0rg/bl0g/2019/2/3/ pinker-and-global-poverty.

De ce ne dezbină politica?

Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia?, Jason Hickel, Editura Humanitas, 2016.

Just Babies: The Origins ofGood and Evil, Paul Bloom, Crown Publishers, 2013.

Tu cum îți trăiești săptămânile?

4 000 de săptămâni. Time management pentru muritori, Oliver Burkeman, Editura Publica, 2022.

„The Future is Vast: Longtermism’s perspective on humanity’s past, present, and future”, Max Roser, https://ourworldindata.org/longtermism.

„Economic Possibilities for our Grandchildren (1930)”, John Maynard Keynes, http://www.econ.yale. edu/smith/econil6a/keynesi.pdf.

„How we became weekly”, David Henkin, https://aeon. co/essays/how-we-came-to-depend-on-the-week- despite-its-artificiality.

Rețeta fericirii

Legături pierdute. Cauze reale ale depresiei și soluții surprinzătoare, Johann Hari, Editura Trei, 2019.

Study of Adult Development, https ://www. adultdevelopmentstudy.org/grantandglueckstudy.

Noise. Un defect al judecății umane, Daniel Kahneman, Olivier Sibony, Cass R. Sunstein, Editura Vellant, 2021.

Zonele albastre. Nouă lecții despre cum să trăiești mai mult de la cei mai longevivi oameni, Dan Buettner, Editura Act și Politon, 2020.

Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia?, Jonathan Haidt, Editura Humanitas, 2016.

11

Nu am fost atenți. Iar lumea s-a construit singură, la voia întâmplării sau la voia celor puțini, care au deformat-o în interes personal. O altă lume mai bună poate fi imaginată și apoi construită. însă doar dacă decidem să alocăm atentie, cu intenție, problemelor importante din jurul nostru.

Lumea pe care o construim azi va fi realitatea următoarelor generații. Putem să le fim niște strămoși mai buni dacă decidem /

împreună ce fel de lume vrem să le lăsăm. Dacă hotărâm, cu intenție, unde alocăm această resursă finită și atât de importantă: atentia noastră.

/

Putem să lăsăm în urmă o planetă mai bună pentru copiii noștri, dar și copii mai buni pentru planeta noastră. Insă pentru asta trebuie să începem cu „de ce" și să încheiem înțelegând puterea lui „împreună".

Ca psiholog și psihoterapeut, „de ce?" a fost întotdeauna întrebarea mea

preferată. Este o întrebare de suflet pe care Dragoș Pătraru o adresează lumii

întregi prin această carte.

Mi-aș dori să fiu ca Dragoș! Să am curajul și asumarea să spun cu voce tare, dar cu blândețe, ce mă doare, ce nu îmi place, ce nu cred că este bine făcut Oare cum ar fi lucrurile în jurul nostru dacă mai mulți am reuși să facem asta?

Pentru noi, pentru cei din jurul nostru, pentru comunitățile din care

facem parte.

E cam greu să scrii despre Pătraru. E ca o furtună din aia care te sperie tare

la început și după ce a trecut îi mulțumești că a mai răcorit un pic lumea

Scrie bine, bine, căci omul nu doar că citește foarte mult, ci și înțelege ce

citește. Dragoș are curaj, vână, talent cu caru' și răbdarea de a explica lucruri

care nu sunt întotdeauna foarte simplu de priceput.

Prin cartea asta îl veți cunoaște un pic mai bine pe Dragoș Pătraru. Merită să o faceți!

/

VALERIU NICOLAE

jurnalist, scriitor,

activist pentru drepturile omului

Cartea lui Dragoș e o pledoarie pentru fericire, pentru acea fericire pe care o poți afla doar găsindu-ți sensul și doar fiind împreună cu cei cu care sensul tău chiar are sens.

OANA GHEORGHIU,

CARMEN USCATU

Dăruiește viată

/ /

ISBN 978-630-305-133-8

9 786303 051338